

KNUD BOKKENHEUSER:
SAA BY SOM BORGER

KNUD BOKKENHEUSER

SAA BY
SOM BORGER

KØBENHAVNERLIV I SLUTNINGEN

AF DET 18. AARHUNDREDE

KØBENHAVN

DET SCHØNBERGSKE FORLAG

ERNST BIERBERG & MICHAEL H. JENSEN

1905

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEK
**KØBENHAVNS
RÅDHUSBIBLIOTEK**

↳

U. 51

TIL MIN FADER,

φ Erst

PROFESSOR FR. BOKKENHEUSER

354733

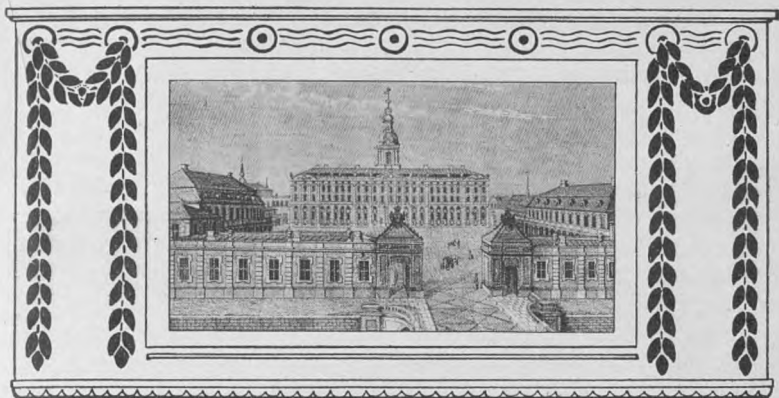

Ved Afslutningen af dette Arbejde, som jeg har tænkt senere at fortsætte, og som derfor maa betragtes som en almindelig holdt Indledning til en Række mere specielle Skildringer af Tid og Forhold i København i Slutningen af det 18. Aarhundrede, maa jeg bringe en Tak til Direktionen for den grevelig Hjemstjerne-Rosencroneske Stiftelse for Understøttelse under Udarbejdelsen. Jeg maa tillige takke alle dem, der har stillet Materiale til min Raadighed — ogsaa dem, der laante mig det, jeg ikke kunde bruge, — og endelig min Ven Overlærer AXEL SØRENSEN for god Hjælp og mange Raad under Udarbejdelsen.

København, d. 25. Maj 1905.

Forf.

I.

INDLEDNING.

»SAA By som Borger«, siger et gammelt Ord, og skal man give et Billede af det borgerlige Liv, saaledes som det levedes i Slutningen af det attende Aarhundrede, saa vil det være nødvendigt først at se lidt paa vor kære By, det *lille* København, hvori man den Gång levede. Thi København var da en lille By og bar alle en lille Bys Kendemærker. Hyggeligheden og Spidsborgerligheden, Godmodigheden og det smaatskaarne, Hjemlighedsfølelsen og Snæversynetheden, Hjælpsomheden og Forargelsen, Lokalpatriotismen og Sladdereren havde et sikrere Ly inden for vore grønne Volde med de hyggelige Stadsgrave, end det er muligt i en By efter moderne Begreber, i en Storstad, som København nu er bleven.*)

Om Byen var kønnere da end nu, er en Smagssag. Mere male-risk, mere idyllisk og adskilligt mindre praktisk anlagt var den. Alene det, at man straks var paa Landet, saa snart man kom udenfor Voldene, at Staden ikke tyndedes ud i Forstæder, hvis Grænser var ganske ubestemmelige, gav Karakter af Provinsbyen,

*) Kilder: Werlauff: Kbhnske Tilstande og Stemninger. Nyrup: København. Carl Bruun og O. Nielsen samt Blade og Tidsskrifter.

og »Broerne« laa med deres smaa, hyggelige, straatækte Huse mere som ensomme Vagtposter end som Forstæder. Paa Vesterbro var der kun to større Huse, Hofpræst Christianis Opdragelsesanstalt, hvorved jo bl. a. Rahbek en Tid virkede som Lærer, og den kgl. Skydebane. Frihedsstøtten ragede op over Husene som en lang Pegefinger, og dens slanke Skønhed kom anderledes til sin Ret end nu, da den trykkes af de mægtige Skyskrabere til alle Sider. Paa Nørrebro laa Blaagaard med sin kæmpemæssige Have og Solitude med Struensees Vaccinationsanstalt; og derfra ud til Østerbro laa Blegdamme, Køkkenhaver og enkelte lave Fabriker, indtil det ude paa Østerbro alt ligesom afsluttedes i Clasens pragttrige Have og hans maviske Slot Justinenborg.

København var en grøn By den Gang; der var Voldenes store Ælme, der var Kirsebærgangen og Kærlighedsstjerne, Filosofgangen og mange Alléer og Gartnerhaver. Omkring Nikolaj- og Fruekirke var der store Kirkegaarde med skyggefulde Træer, — som endnu omkring Helligaandskirken — og Frederik den Sjette havde endnu ikke ødelagt den dejlige Rosenborg Have ved at anlægge Exercerplads og -hus og Kronprinsessegade. Fra Kongens Have og ud til Toldboden laa det store »Grønland« ubebygget, og her gik Heste og Køer paa Græs. Bag Charlottenborg laa »Dronningens Have«, senere Botanisk Have.

Men derfor blev ogsaa Gaderne smalle og trange i den indre By, og Stræder som Højbrostræde og Store og Lille Færgestræde kunde alle faa Plads indenfor det nuværende Højbroplads's Areal; hvad Under da, at vi nu kun kan sammenligne dem med den smalleste Ende af Holmensgade?

Midt af Gaden, hvis toppede Brostenes graa Ensfarvethed oplyvedes af frodigt Græs, gik to Fliserækker, hvor Fodgængere maatte holde sig, idet de dog stadig maatte vige for Vogne, om Vinteren for sammenfejlet Sne, som kunde ligge i Dage ad Gangen, inden man naaede at faa den kørt bort, eller den drev ned i de dybe Rendestene paa Siderne. Naar man saa erindrer, at Tranlamperne oplyste Gaderne saa sparsomt, at enhver helst selv tog sin Lygte med eller havde Lygtedrenge til at hente sig, saa forstaar man nok Konernes Ængstelse, naar de om Aftenen ved Nittiden ventede Fatter hjem fra Plums Vinhus i Højbrostræde eller lidt senere fra en af Klubberne.

Over hele København herskede til 1794 Christiansborg Slots

mægtige Kolos som Symbol paa Enevældet. Og hele Livet i Omegnen af Slottet fik Præg af dette. Det kendtes ikke blot paa de kongelige Vogne og Officerer og Lakajer, nej, en vis ydmyg Underordnelsestrang, der var karakteristisk for Tiden, greb den brave Borger, naar han nærmede sig det højtidelige Sted. Selv om de Tider var forbi, da enhver Borger gik med Hatten i Haanden paa Slotspladsen, og selv om Buegangene var yndede Spaserestier, saa gik man med varsommere Skridt, Talen lød mere dæmpet, og man vogtede med spejdende Blikke efter enhver Anledning til at give sin Underdanighed Luft i dybe Buk; man blottede ærbødigt Hovedet, naar Trompeternes og Pavkernes Skrald over Slotspladsen forkyndte for det tro Folk, at nu behagede det Hs. Majestæt at gaa til Bords. Skønt Københavns Borgere tit var selvbevidste nok, selv om Frihedsideerne saa smaat begyndte at vaagne, og man i Klubber og Møder kunde skumle over Regeringens Handlinger eller ryste paa Hovedet over Christian d. Syvendes og Støvlet-Kathrines Udskejelser, kom det ikke højt til Orde, og denne næsegrus Hyldest af Absolutismen var sikkert baade ægte følt og har for dybe Rødder i Folket til at kunne rykkes ud blot ved en Konges uheldige Person; thi den hænger nøje sammen med Religionen, Lutherdommens Dyrkelse af en enkelt Gud. Kongedyrkelse og Gudsdyrkelse væves ind i hinanden, Kongen faar guddommelige, Gud kongelige Egenskaber. Kongen er Konge af Guds Naade, — den Opfattelse kunde intet rokke, og den gaar igennem hele Tiden; derfor kunde f. Eks. *Oluf Bruun* i sit »Stamgods til mine trende Sønner«^{*)} sige: »I Henseende til Eders Fædreland og Eders Konge, da skal I i alle Maader præferere det der antagne despotiske Regimente som et Regimente, der især er grundet i Guds Ord naar I der læse en Konges Ret over sine Undersaatter«. — Derfor var der ikke noget for Samtiden mærkeligt eller overdrevent i, at et Blad paa Christian d. VII.s 24aarige Fødselsdag, lige efter Struensees Fald, for ramme Alvor udbrød: Til alle tro Undersaatters inderlige Glæde fyldte Hs. Majestæt 24 Aar i Gaar. Hvilken Dag var højtideligere i Norden, hvilken større af Under og Naade? Lev, frelste Monark^{**}), og vær altid en Øjesten i din Guds Øjne!« Byens Kirker, ja »endog

^{*)} Originalen tilhører Herr Premierlieutenant Malte Bruun i Marinen og er mig velvilligst overladt til Brug ved denne Bogs Udarbejdelse.

^{**}) frelst fra Struensees Vold.

de jødiske Menigheders Synagoge fyldtes med Lovsange og Taksigelser, og Borgerne kappedes om at vise deres Ydmyghed, nogle »spisede de Fattige«, andre »gav Gaver til de Arme«.

Men foruden at være Kongeby og Residens, var København jo en Handelsby, og netop i denne Periode tog Handelen og dermed Velstanden et enormt Opsving, en Omstændighed, der prægede saavel By som Borger. Det satte sit Præg i vor Havn, hvor aarlig omtr. 6000 Skibe, store, stærktladede Sejlskuder, kom ind, og hvor der undertiden laa 1000 paa een Gang.

Ogsaa den indre By prægedes deraf. Vore Handelskonger opførte deres stolte Palæer, Huse, hvortil Familiens Ære urokkelig skulde knyttes, og indenfor hvis Vægge dens Efterkommere skulde holde Hævd over gamle Traditioner. Der var noget stort og selvbevidst i denne Tanke; hvor vilde det ikke smykke vor By, om vore nuværende Pengemænd gjorde noget lignende! Af saadanne Palæer var de vigtigste: Erichsens, hvor nu Handelsbanken residerer, Peschiers — den nuværende Landmandsbank, den Tuteinske Gaard paa Hjørnet af Badstuestræde, Suhrs paa Gammeltorv, den Brunske Gaard — nu Moltkes Palæ — og Rybergs i St. Kongensgade, hvor nu Hofapoteket er. Senere byggede Etatsraad de Coninck den nuværende Barnekowske Gaard i St. Kongensgade. Disse fornemme, rigt udstyrede Palæer fortæller om Selvbevidsthed og Stolthed, som de laa der i deres Tilbagetrukkenhed med Portene lukkede for nysgerrige Blikke. Men med Døren paa vid Gab laa de lidt mindre Købmandsgaarde, som den Buntzenske paa Christianshavn, her kørte de tungt læssede Vogne ud og ind, her hamredes og sloges Kasser op og i, her larmedes og virkedes fra tidlig Morgen til sen Aften, og Chefen tog selv et Tag med, naar det kneb. De store Pakhuse strakte deres graa, ensformige Mure i Vejret, og Kæden skreg under Byrden af de tunge Baljer og Sække.

Følgen af denne voksende Velstand og denne stigende Trang til Virksomhed bliver naturnødvendigt en Udvikling af den selvstændige Personlighedsfølelse og dermed følgende Trang til Selvbestemmelsesret indenfor egne Omraader, med andre Ord en borgerlig Frihedssans og Frihedslængsel, som karakteriserer hele Tiden. Der skabes i denne Tid gennem Tidsskrifter, der støttes af et købelystent og købedygtigt Publikum, for første Gang en »offentlig Mening«, og den giver sig undertiden et ret højlydt Udtryk.

Denne Trang til Frihed følges af en Trang til Samvær og Samvirke, og dette giver sig Udslag i de mange Klubber og Selskaber, som alle — hvad der sømmer sig virkningslystne og arbejdsdygtige Borgere, — har almennyttige og samfundsopdragende Formaal.

Som man sporer denne vaagnende Frihedstrang i den københavnske Borgers Tanke og Handling, saaledes ses det ogsaa i hans Ydre. Jeronimus-Typen forsvinder, vi er ved at vinde ud over Parryktiden. Det spores ogsaa i den friere Klædedragt. Kjolen fortrænger den langskødede, trange Frakke, de høje Veste skæres ud, om Halsen bærer man bløde Kalvekrøs; Daskekludene, der var stive og trange, forsvinder. Den store Allongeparyk kastes bort. Det bliver Mode at bære sit eget Haar »akkomoderet«, trukket tilbage, saa Ørene lades fri, og kun endende i en Pisk, hvilket før ene var Soldatermode. Men Pисken selv er blød og bøjelig, i gamle Dage var der en Pind i den, der kunde foraarsage ulidelige Ubehageligheder.

Og som det bedre Borgerskab sætter sit Præg paa Livet i Københavns Gader, saaledes ser vi ogsaa det lavere begynde at røre paa sig. Gadedrengene vræler højere end før, Visekællingerne synger deres Viser som Anbefaling for at faa Folk til at købe dem, Piskebaandsjøderne og Sjakkerjøderne i Højbro- og Læderstræde bliver mere og mere nærgaaende i deres Forretningsiver; der er Liv og Lyst i Gaden ved Middagstid. København bliver en levende By, det er, som om den føler Trang til at sprænge sit snævre Voldpanser, og op ved Aarhundredets Slutning er den efter Tidens Forhold blevet en stor By, der har henved 100,000 Indbyggere.

Gaderne er undertiden ogsaa Vidner til smaa Revolter. Om man end ikke formasteligt rejser Hovedet mod selve Majestæten — tværtimod, man søger til Slottet for at bede om Ret — saa er det bedste Tegn paa, at København bliver en borgerlig By, at man Gang paa Gang søger at holde det militære Overmod nede. Det er en god borgerlig Regel, man vil hævde, at paa Byens Gader er alle lige, Standshovmod skal trædes under Fod.

Vi ser det i Filosofgangsfejden. Da et Par Officerer hensynsløst har redet nogle Fodgængere over Ende, foranstalter Studenterne Optøjer, Pøblen er naturligvis straks med, men den værdigere Del af Borgerskabet hævner sig paa fornemmere Vis: Det bliver ikke længere fint at spadsere i Filosofgangen.

Af langt større Betydning er i Periodens sidste Halvdel *Posthusfejden*, og da den er karakteristisk for Byen og dens Borgeres Tænkemaade, skal dens Forløb kortelig fremstilles her:

Lørdag d. 2. Februar 1793 Kl. 1 spankulerede Løjtnant af Garden *Carl v. Rømeling* stiv og uniformeret paa Købmagergade, da han mødte Studenterne *N. L. Michelsen* og *C. F. Lassen*, der gik foran, og *Christian Herbst*, der bagved fulgtes med *Eiler Hagerup*, som skulde være Student til September. Studenterne havde Fortovsret, men dog veg de to første for Løjtnanten, men Hagerup var ikke saadan til Sinds, hvorfor Løjtnanten, der derved blev bragt ud af Kurs, for ikke selv at falde i Rendestenen maatte springe ud paa Gaden, hvorved hans trekantede Hat havnede der. Rasende forlangte han en Undskyldning; da Hagerup nægtede dette, drog Officeren sin Kaarde og slog efter H. med den flade Klinge. Nu kom Michelsen H. til Hjælp, et Par Soldater hjalp Løjtnanten, og Gadens Publikum tog saa kraftigt Studenternes Parti, at Rømeling maatte trække sig ind i Posthusets Port, hvorfra han skældte Studenterne ud. Hans Mod var dog ikke drabeligere, end at han kort efter, klædt i en af Postmændenes civile Dragt, luskede sig ud af Porten i Løvstræde, og dermed er han ude af Sagaen. Men udenfor larmede og støjede Folk i den Grad, at Politifuldmægtig *Melchior* fandt sig foranlediget til at hente selveste Politimester *Flindt*, der arriverede med nogle Betjente. Flindt var imidlertid aldeles ikke Situationen voksen. Han forsøgte at holde en Tale og begyndte: »Højstærede danske og norske Pøbel!« Der rejste sig ved disse Ord et stærkt Rabalder, hvorfor Politiet lod hente Militær først fra Nørreports Vagt — dette ryddede Postgaarden, men formaaede intet paa Gaden, hvor Studenterne med en Student *Wieck* i Spidsen anførte det oprørte Folk. Nu tog Hovedvagten fat med friske Kræfter, og de drev paa en raa Maade Mængden tilbage med Kolbeslag. Damer, der var komne til Husenes Vinduer, besvimede og skreg; Flindt huggede selv løs og slog sin Stok i Stykker paa Student *R. A. Gjelstrups* Rygstykker. En Politibetjent knækkede Kravebenet paa *Henrik Steffens*.

Imidlertid kom en intetanende Student *Voetmann* gaaende fra Studiegaarden mod sit Hjem i Pilestræde, og da han passerede Købmagergade lige for Flindts Øjne, greb denne ham og lod ham arrestere. Det var Studenterne for meget. De overlod foreløbig

Valpladsen til Folket og drog i Flok og Skare til Regensen, hvor de ringede. Storm paa Gaardens store Klokke, alle Beboerne strømmede til, og saaledes forstærket mødte man op paa Krigsskuepladsen og forlangte ved Parlamentærer Voetmann løsladt. Det vilde Flindt naturligvis ikke. Han gav Ordre til at rydde Gaden, og snart var Folkemængden dreven op paa Amagertorv. Ved Synet af Slottet fik Studenterne en Idé. De vilde tale med Kronprinsen, og i Spidsen for en mægtig Folkeskare, der straks voksede, drog de op mod Slottet, hvor det dog lykkedes den vagthavende Major at faa lukket Portene, uden nogen slap ind. To Studenter, tilfældig valgte af Hoben, fik strax Audiens, men Kronprinsen mente ikke at kunne gøre noget for Voetmanns Løsladelse, før hans Sag var undersøgt. Efter det Svar drog man hujende og skrigende ned ad Købmagergade igen og derfra til Københavns Kommandant, der sendte Løjtnant *Oldeland* til Hest med Folk til Raadhuset for at faa Studenten frigivet. Da Flindt nægtede det, svarede Folk med en Regn af Sten mod Raadhusets Ruder, og den ulykkelige Løjtnant *Oldeland*, der bragte Svaret, blev ilde medtaget, hans Pisk blev afreven. Forskrækket for han op igen til Flindt, og da denne var lige stiv, raabte Løjtnanten ud over Gammeltorv, at paa hans Ansvar vilde Studenten blive løsladt. Endelig gav Flindt efter, og nu bar Studenterne Voetmann til Regensen i Triumf, medens en Flok Læredrenge drog til Politimesterens Gaard i Raadhusstræde og slog Ruderne ind.

Selve Affæren var dermed forbi. Den fik dog naturligvis sit Efterspil, idet en Kommission nedsattes. Overfor denne forløb Flindt sig igen, idet han stadig i sine Rapporter skelnede mellem »Pøbelen« : Studenterne og »den gemene Pøbel« : de andre. Men det mærkeligste var, at fremragende Mænd, f. Eks. Medlem af Theaterdirektionen *Rosenstand Gøiske*, vidnede mod Politiet, og andre, som Balletmester *Galeotti* og hans Datter, der boede paa Købmagergade, nægtede at vidne, fordi Politiets og Militærets Optræden var saa raa, at de havde maattet forlade Vinduerne. Følgen var først og fremmest, at Flindt blev suspenderet. Student *Michelsen* blev frikendt, fordi han kun havde hjulpet sin Ven. *Hagerup* fik 30 Rdl. Mulkt til Politikassen, Løjtnanten skulde bøde en Maanedes Gage til det kgl. danske Krigshospitals Kasse, og *Hagerup* skulde for hans videre Tiltale i denne Sag være fri.

Studenterne *Wieck* og *Steffens* skulde af Universitetets Rektor

i Konsistorii Overværelse have »en tilstrækkelig Irettesættelse«, og Regensianerne skulde gennem Provsten have Hs. Majestæts Mishag over deres Forhold tilkendegivet med Advarsel om at holde sig fra slige Foretagender i Fremtiden. Endelig skulde Regensens store Klokke nedtages.

Dommen er mærkelig mild efter Datidens Retsbegreber. Den, der maatte bøde haardest, var vel egentlig Politimesteren, der mistede sit Embede, og Løjtnanten; men det viser os, at Københavns Borgere er ved at blive en Magt, der forstaar at bryde Enevældets Embedsmandstyranni. Endnu mere forunderligt er det, at Konsistorium i Maj Maanedes Slutning endnu ikke har afleveret Irettesættelsen, og Regensprovsten har ikke behaget at tage andet end Klokkens Reb ned. En tordnende Kabinetsordre af 28. Maj bringer dem dog til Lydighed. Klokken kom paa Loftet, men blev efter Frue Taarns Brand atter ophængt paa sin Plads, fordi det var den eneste Klokke i Byen, der kunde slaa Kvarterslag.*)

Men var København saaledes ved at udvikle sig til en friere og derigennem ogsaa til en større By, saa er det dog kun Spirerne, vi ser udfolde sig i den flittige Hovedstad i Slutningen af Aarhundredet. Det allermeste af det, vi til daglig ser paa Gaderne, er Smaastadsliv. De mange Slagter- og Klædeboder, hvor der ugenert handles paa aaben Gade, og Beboernes Opfattelse af Gader og Stræder som en Del af deres Hjem fortæller derom. Det var ikke sjældent, at Sengklæderne soledes paa Gaden, og i Sidegaderne sad Fatter i sin Slobrok og med Piben i Munden paa en Bænk udenfor Huset, og Mutter rystede Krummerne -af Dugen ud af Vinduet. Fejeskarnet blev smidt ud ved Rendestenene, og her laa de snavsede Gadens Børn og rodede i det beskidte Vand for at fiske de Enesteskillinger, som Sælgekonerne havde tabt, medens smaa Papirsbaade begav sig paa eventyrlig Fart ind under Rendestensbrættene for atter at opfanges paa den anden Side.

Ogsaa Beaumonden er ret smaastadsagtig, naar den flirter i Kongens Have, hvor Toiletterne vises frem, og hvor Dagens Begivenheder drøftes. Udlændinge, som har Respekt for vor Dygtighed og Energi, smiler ad det dukkeagtige i de hjemlige Forhold, hvor Parvenu-Typen heldigvis er saa saare lidt kendt, men hvor den solide Borgerlighed i al sin Jævnhed holder *det* nye nede, som ikke passer for Niveauet.

*) Kilder: For Romantik og Historie B IX. Sagens Akter i Rigsarkivet.

Og naar Mørket sænker sig over den stille By, naar Dagværket forlængst er endt, saa lukkes Portene, og Nøglerne bringes op paa Slottet. Alt er trygt og roligt, naar Vægteren Kl. 10 synger:

Om I vil Tiden vide,
 Husbonde, Pige og Dreng,
 da er det paa de Tide
 man føjer sig til Seng;
 befaler Eder Herren fri,
 vær klog og snild,
 vogter Lys og Ild;
 vor Klokke er slagen ti.

Og ved hvert Kvarterslag synger Vægteren fra Kirketaarnet:

Lovet være Gud, vor Herre,
 ham ske Lov, Pris og Ære!

Saa trækker Fatter Nathuen ned over Ørerne, og snart snorker han i sin brede Ægteseng ved sin skikkelige Madammes Side, vel vidende, at Kongen skærmer Byen mod Ufred; for den har man ikke kendt til i mange Herrens Tider. En sjælden Gang farer han op af Søvn, naar der klemtes Brand, eller een eller anden Flok Svirebrødre flytter Skilter eller har erobret en sovende Vægters Morgenstjerne paa Hjemvejen fra et Sviregilde.

I dette fredelige, flittige og smaalige, men hyggelige København levede vore brave Olde- og Tipoldeforældre deres retlinede og hæderlige Liv. Det bliver nu dette Arbejdes Plan at kigge indenfor i Hjemmene og se, hvorledes det daglige Liv føjede sig ved Søgn og Fest, saavel indenfor Hjemmets fire Vægge som udadtil paa Gader og Stræder.

II.

INDEN DØRE.

A. DE UNGE SÆTTER BO.

DE Tider, da Forældrene udelukkende afgjorde Partiet for deres Datter eller Søn, er vel ikke helt forbi, men i Almindelighed maa det siges, at Ægteskaberne da var byggede paa gensidig Tilbøjelighed; og dog var der en himmelvid Forskel paa Frieri og Forlovelsesforhold da og nu. Det er Resterne af det gamle Trolovelsesvæsen, som endnu spores i det attende Aarhundredes Slutning. Der kommer derved noget ceremonielt og tillige noget mere forpligtende ind i Forlovelsen; men da Karakteren af et begyndt Ægteskab nys er forsvundet, er det ikke saa underligt, at man i Erindringen om, at det en Gang var opfattet saadan, var meget tilbageholdende og højtideligt i Forholdet.

Har en ung Mand i 1770—80'erne fattet Elskov til en Pige, gaar han aldrig, naar han vil optræde korrekt, til hende med sin Begæring. Han henvender sig til sin Fader eller en af sine ældre Slægtninge, og denne begiver sig til den elskedes Fader, og først, naar han har givet sit Samtykke, taler de forlovede sammen om Sagerne. I 1790'erne ophører denne Frieri pr. Kommissionær, men Frieren gaar stadig til Faderen. Det vil bl. a.

kunne ses af nedenstaaende Brev fra Forfatteren Carl Bernhards Fader, Kaptajn i Artilleriet *de Saint-Aubain*, til hans vordende Svigerfar, den store Købmand *Buntzen* paa Christianshavn.*) Til Forstaaelse deraf maa man vide, at Kaptajnen tilhørte den fransk-reformerte Kirke. Brevet lyder saaledes:

Pro Memoria.

Fra det første jeg havde den Ære at see Dem, fattede jeg Agtelse og Fortrolighed, og ved nøyere at kiende Dem besluttede jeg at sige det, som saa ofte har svævet mig paa Tungen og dog er bleven mig umuelig at udtale; tilgiv derfor, at jeg tager mig den Frihed at skrive Dem det.

Bekiendt er det Dem formodentlig, blot Hændelse var Aarsagen til den Lykke jeg har haft at gjøre Deres Jomfrue Datters Bekientskab.

Hendes gode Egenskaber, som ved den daglige Omgang paa Landet altid meer udviklede sig for mig, drog mig uden selv at viide det altid nærmere mod Hende og knyttede fra min Side et saa fast Venskab, at Tieden ey har kundet udslette dette behagelige Minde. — At sige Dem, hvad jeg føler, det formaaer jeg ikke De er Hendes Fader, og tillige det, som ikke altid Fædre er, Hendes Ven. De vil altsaa let indsee, hvorledes denne Tilstaaelse bør behandles.

Et redeligt Hierte, hvori Hun hersker, tilbydes Hende. Kan jeg ey tilbyde et overflødigt Udkomme, saa sikkrer mine Indkomster os baade nu og i Fremtiden dog det nødvendige; glad skulde jeg ogsaa deele disse med Hende, og Opofringer vilde intet koste mig ved hendes Side.

Jeg tvivler ey, at De vil handle som Deres Datters Ven og Fader ved et for hende saa betydeligt Skridt. Dette Baand bestemmer Hendes øvrige Livs Tilfredshed. De vil sikkert lade Hende handle selv og uden Tvang.

Vælger Hun mig, saa er jeg overmaade lykkelig og haaber at gjøre Hende det.

Som min Pligt har jeg betragtet det at betro Dem selv alt. Derfor har jeg ey vildet blande en Trediemand i denne Sag.

Den samme aabne Omgangsmaade haabes igien fra Deres

---

*) Samtlige de fra denne Slægt meddelte Breve skylder jeg Ejerens, Oberst de Saint Aubains Elskværdighed.

Siide, at De ligefrem vil sige mig, *om* og *hvad* De kunde have derimod. Thi at Navnet af en Religion, som jeg er nødt til at bære mine øvrige Dage, skulde kunde afskrække, dertil troer jeg Dem for fornuftig.

Jeg overlader Dem til eget Behag, om De vil give mig Deres Tanker skriftlig herover tilkiende. — Imidlertid skulde De finde en Samtale udenfor Deres Huus nødvendig, for at undgaae al Opsigt, saa beder jeg at bæere mig med Deres Nærværelse, hos mig kan vi uden Mistanke have denne, og hvad end Deres Grunde kunde være imod mig, saa skal de aldrig være i Stand til at nedbryde eller mindske den Høyagtelse jeg føler for Dem og hvorved jeg har den Ære stedse at henleve.

Kiøbenhavn, d. 30. Januar 1797.

Deres hengivne Tiener
C. de Saintaubain.

Naar saa de gamle har givet deres Samtykke, tillades det de unge at omgaae, men som oftest under direkte Opsyn af de ældre. Det vilde være ganske upassende, om de blev set helt alene, endnu værre, hvis den unge Pige besøgte sin vordende Mand, hvis han ikke boede hos Forældrene.

Derved opstaar der Korrespondance imellem de unge, naar Sygdom eller andet hindrer ham i Besøg. Men ogsaa denne er holdt i en mærkelig Ceremonistil, og det nys omtalte unge forlovede Pars Breve er udmærkede Eksempler herpaa.

Hun begynder, da han en Gang ligger syg, kejtet og genert, og hun siger egentlig slet intet i sit Brev. Det er ikke Mangel paa stilistisk Evne, hun viser senere som Hustru, at hun baade har et varmt Hjerte og en bøjelig Pen, der forstaar at give Følelser Udtryk. Men Begyndelsen er i høj Grad trykket af de stramme Tøjler, hvori Hensynet til det passende i Datiden holdt de unges Lyst til at give deres Følelser Luft inden Ægteskabet. Sandsynligvis har Moderen ogsaa set dette første Brev igennem inden Afsendelsen, og derved er man naaet til følgende Resultat:

Khavn., d. 13. Martz.

Jeg faar vel opfylde Deres Begiering, ihvor nødig jeg virkelig vilde, da intet er mig større Plage end at skrive, derfor maa De heller ikke vente andet end et Par Linnier, og som ikke vil kunde være meget underholdende; men da jeg blot griber Pennen for

at opfylde Deres Ønske, haaber jeg, at De vil tilgive alle de Mangler, som De vil finde deri, og som jeg frygter ikke vil være faa. Hvad vil jeg kunde skrive, som De ikke lettelig selv vil kunde tænke Dem til. At jeg kieder mig overmaade meget og af mit inderste Hierte ønsker, at disse kiedsommelige Dage var forbie, — at inted er mig tilpas, see, alt det kan De let begribe, uden at jeg skriver det. — Jeg havde derfor heller ikke isinde at skrive, men da min Broder kom hiem fra Dem, bad han mig saa meget derom og forsikkrede mig, at han ikke oftere gik til Dem uden Brev, saa jeg maatte beqvemme mig til at skrive; det er altsaa egentlig ham, De har at takke for disse Linnier, hvis de kan bidrage noget til at moere Dem, hvilket jeg dog maa troe, siden De har ønsket dem saameget; De skulde alt igaar have haft dem, men det var mig umueligt at faae Leilighed til at skrive, da jeg, enten jeg vilde eller ei maatte kiøre ud at spadsere med min Moder og Frue Haslev. For Himlens Skyld, see, at De snart slipper ud af Deres Fængsel, og til det skeer, ønsker jeg Dem at leve saa got, som det er mueligt. At jeg venter Svar paa denne skønne Billet, forstaaer sig og det haaber jeg ogsaa at faae, jeg vilde blive meget mismodig, hvis mit Haab blev skuffet. I Mandags (det maa jeg dog fortælle Dem inden jeg slutter) efter at jeg længe havde ventet forgieves paa Deres Komme, bankede det endelig, oh! hvor fløi jeg ikke imod Dørren men — ikke den, jeg ventede at see, stod for mig, nær havde jeg igen lukt Dørren, saa ilde tilmode blev jeg. Endelig kom Deres Brev, som ikke gjorde mig mere munter, jeg var i ont Lune den hele Aften. Ser De, saaledes vilde jeg blive, hvis jeg nu intet Svar fik. Lev saa vel, som jeg ønsker Dem og tænk paa Deres Veninde

Anna B. Buntzen.

Der følger nu en Række Breve af lignende Indholdsløshed først den 25. Marts, da han stadig er syg, er der et Glimt af virkelig Meddelsomhed:

». . . Hvor ønskede jeg Dem ikke hos os igaar, det var min at-
tende Fødselsdag, ak, hvor gierne havde jeg ikke tilbragt denne
Dag i Deres Selskab, men det skulde ikke saa være, og jeg maa
finde mig deri. Jeg maa ikke være utaalmodig, siger De; det er
jeg heller ikke, jeg er saa taalmodig, som det er mulig at være,
at jeg engang imellem længes efter Dem, derfor er De vel ikke

vred; jeg skal imellem tænke paa Dem, det gjør jeg uden Deres Begiering meget ofte . . .«

Først da vi naar ud over den første Maanedes Korrespondance, vover hun sig til at skrive »Kiere Saintaubain« over Brevene, og hun vinder af og til frem til at finde nydelige Udtryk for sin Længsel efter den stadig syge Kæreste, som hun, skønt de er i samme By, ikke maa besøge. Men hun bliver straks bange, fordi Pennen er løbet fra hende.

. . . O, hvor glædede jeg mig ikke i Begyndelsen af enhver nye Uge, hvori jeg igien havde kundet vente at see Dem. Og naar nu Deres Breve eller min Broder har vækket mig af denne Drøm, har jeg dog endnu glædet mig ved at den svundne Uge bragte mig den Tid nærmere, da jeg igjen skal see Dem, igjen trykke Dem til dette Bryst; o, i saadanne Øyeblikke er jeg saa glad, saa lykkelig; kunde mine Bønner fremskynde denne Tiid, o, hvor inderligt vilde jeg ikke bede derom. Jeg sværmer, vil De sige; tilgiv mig, hvis jeg nu skrev mere, vilde det alt blive Sværmerie, derfor vil jeg afbryde, at dette ikke skal have saa mange begyndte Breves Skiebne, som jeg skrev til Dem, og som jeg derfor har iturevet . . .

Hvis man nu følger Korrespondancen videre, ser man, hvorledes stadig større Frimodighed udvikler sig, men paa den anden Side er der endnu lige til Ægteskabet en Hensyntagen til det passende, der afdæmper Udtrykket for det følte. De nedenfor citerede Brudstykker er holdte i kronologisk Orden, og de giver af og til ogsaa et ret levende Billed af Livet og Forholdet mellem to unge forelskede i den Tid:

»Mange Tak for Hilsenen fra Deres Oncle og Tante, var det dem, De engang talte om paa Friederichsværk, der levede saa lykkelige? Erindre De det endnu, det var en skøn Aften, De gik imellem Tine og mig. Talen kom paa Venskab og Kierlighed. De sagde, Kierlighed skulde bestandig tiltage. Tine sagde, at det var umueligt, den maatte med tiden synke ned til blodt Venskab. De modsagde, og til Beviis anførte De en gammel Oncle og Tante, som levede saa lykkelige, som det var mueligt. O, hvorofte havde jeg ikke modsagt Tine, naar vi før havde talt derom, men dengang gav jeg hende Ret for ikke at have samme Mening som De: . . .«

»I Aften skal jeg paa Comedie, da tænker jeg bestandig paa Dem, saa snart jeg kommer ind ad Dørren falder mine Øyne hen paa det Sted, hvor De pleiede at staae, og det lige saa forsigtigt

skottende hen, om ingen seer mine Øyne hvile der saalænge. Seer jeg da een, som ligner Dem, banker mit Hierte ligesom før, jeg erindrer ikke, jeg nu turde frit see paa Dem.«

De herefter følgende Citater stammer fra Breve fra et Landophold paa Frederiksværk:

»Læst, som De troer, har jeg slet ikke, men Syening og Strikning har været vores meste Beskieftigelser, Schackspilling er ogsaa igien kommen frem. — Jeg er en meget stor Hader af Complimenter, altsaa frabeder jeg mig for Eftertiden alle slige smukke Ting, bliv kun ikke desparat, jeg troer, De har aldeles intet at frygte. De beder mig glemme Deres Breve. Vel, frygt kun ikke for det, de forlader mig ikke Dag og Nat, og desuden, da der ikke bliver afhandlet noget Politisk i dem, kunde de ikke være til Nytte. . . . Jeg længes i dette Veir ret efter min Harpe som endnu ikke er kommen, og Gud ved naar jeg nu kan faa den ud. Var De her dog kun, saa maatte Harpen gjerne blive, hvor den er. Jeg tænker altid paa Dem. De narrer mig ogsaa her med, at jeg mere er i Kiøbenhavn end paa Friedericksværk. . . .«

Inden det næste og sidste Brev maa der have været en Kurre paa Traaden; det tyder den nydelige og dog kejtede Slutning paa. Desuden har hun været med-til en Slægtnings Bryllup, hvorom Begyndelsen handler:

»Jeg maa først beskrive Dem denne skønne Dag. Den hele Formiddag havde vi nok at gjøre med at pynte os og Bruden, saa Faster tilsidst blev vred over, at vi ikke kunde blive færdige. Vielsen var Gudskelov meget kort. Midt som vi sad tilbords, kaldte man os ud for at see et besynderligt Optog. Nogle Bønder vare udklædte paa saa besynderlig og naragtig en Maade, at man næppe kunde see paa dem for Latter, blandt andre een, som skulde forestille Amor, havde et skrækkeligt langt Ansigt eller en sort og hvid Maske, var meget Pukkelrygget, med et par store Vinger, og istedetfor Bue og Piil en Jern Stang i Haanden. Efter Bordet klædte vi os om for at dandse. De maa vide, vi havde et Bal som nok neppe er set Mage til. Damerne var: Bruden, Fru T., Fru M., Tine og Deres ydmyge Tienerinde. Uagtet dette varede det kun til Kl. 10, dog maa jeg tilstaae, at jeg morede mig ret got og ikke alleene jeg, men ogsaa alle de andre. . . .

. . . De siger, at jeg ved min Tilgivelse dog lader, somom jeg beholder Nag tilbage; troe dog ikke det, at jeg skulde kunde be-

holde Nag til noget Menneske og vist mindst til Dem; og til Beviis herpaa maa jeg vel give Dem min naadigste Tilladelse til at kalde mig *Du*, saa ofte De behager. See, har jeg nu giort mine Synder gode igjen, saa De ikke skal beholde Nag tilbage? — Hvor glæder jeg mig ikke ved den Efterretning, at jeg i næste Uge kan vente Dem. Var dog denne forbi. Jeg tæller hver Dag til jeg igjen kan see Dem. Da først vil Friederichsværk blive mig behageligt som det ved Gud hidindtil ikke har været. Jeg maa afbryde. Jeg beder at hilse Deres Moder, det er mig kiært, at hun troer, jeg holder lidt af Dem; men endnu kiarere, at De selv troer det. Paa Fredag gaar her Bud ud og maaske før; saa venter jeg et lille Brev. Lev vel, beste Ven, kom snart til

Din

A. Buntzen.

Hvor himmelvidt forskellig er ikke denne Maade »at faa hinanden« paa fra den, vi kender af Rektor *I. H. Taubers* kostelige Dagbøger*) fra 1774 og følgende Aar.

Da han har arvet 1500 Rdl. og sidder i et ordentligt Embede, raader hans Søster og Svoger ham til at gifte sig »uden dog at paalægge ham mindste Forbindtlighed, uagtet de foreslog ham adskillige antagelige Veje.« For en Sikkerheds Skyld lader han straks i Aalborg forfærdige Arbejder med Stene, Smykker, Ørenringe, Guldringe, Spænder, Haarkam og Halssmykke, ialt til en Værdi af 120 Rdl., til Brug som Fæstensgave, men, føjer han til, »jeg havde nu disse Kostbarheder i mit Eje uden at kunne afgøre, hvem jeg vilde forære dem.«

Da han paa Hjemvejen til Horsens, hvor han skal være Rektor, i Viborg træffer Biskop *Rottbøll*, »udlader han sig aabenhjertig for ham, at han er bleven sat i den Nødvendighed at anlægge Husholdning til Mikkelsdag.« Bispnen svarer: »Jeg raader til det samme og anser det for Deres Pligt at gaa forsigtig frem til at gøre saa vigtigt et Skridt.« Og dog har Bispnen allerede Planer med at anbringe en *Jfr. Begtrup*, der var i hans Hus. Men hun var paa den Tid »indsvøbt i en Sørgedragt og temmelig udtæret af Sorg, og en vis Tungsindighed prægede hendes hele Adfærd og havde borttranet hendes Ungdomsfarve«, fordi hun havde mistet

*) Meddelt af D. H. Wulff i Dansk Maanedskrift.

sin Mormoder. Og Tauber tænkte ikke da paa at blive »hendes Befrier.«

Da han kommer hjem til Horsens, lægger hans Værtinde an paa ham til Fordel for en Datter, hun viser ham alt sit Indbo og siger: »Alt dette overlader jeg til min eneste Datter, naar hun kunde blive *forsynet*.« Dette Udtryk bruges stadig i Betydningen »vel gift.« Tauber synes imidlertid ikke om hende; han faar Tilbud om Konsistorialraad G's Datter, han indhenter Oplysninger om hendes Huslighed og Duelighed, Karakter og Sindelag og finder hende i det hele »attraaværdig«, men der er een Ting (man faar ikke at vide, hvilken) i Vejen, hvorfor han, »hvor rigt end Byttet vilde være«, lader det »staa ved sit Værd«, indtil han faar flere at sætte paa Valg. Saa kommer en af Byens Matadorer, Kancelliraad F. og tilbyder pr. Kommissionær sin ældste Datter samt 1000 Rdl. og Udstyr efter Standsmæssighed. Men Tauber siger: »Er det ogsaa i Økonomien og Husbestyrelsen efter min egen Plan fordelagtigt at have en Svigermoder her i Byen, som maaske kunde faa i Sinde at byde og befale i mit Hus som i sit eget og anse min Kone ligesom hendes tilforn underdanige Datter, der er nødt at danse efter hendes Pibe?« Kommissionæren svarer nøgternt og forretningsmæssigt: »Der er noget i det, De siger; jeg raader kun uden at forbinde Dem til noget. Hun vil da blive bortgiftet til Hr. F., thi vil De have hende som er den bedste, saa skal F. have den yngste.«

Nu tager Tauber den Beslutning »at lade alting henstille til Guds alvise Bestyrelse«, som han før har haft saa øjensynlige Prøver paa, idet han dog stadig husker, at man skal vælge en Kone, som kan »skikke sig i alle Forbindelser.«

Da det imidlertid »er paa høje Tid«, kommer han Guds alvise Bestyrelse til Hjælp ved »at sætte en Del paa Afgangslisten for iblandt flere at vælge den bedste og ikke siden at have Aarsag til at bebrejde sig den mindste Overilelse.« Saa skriver han til Biskop Rottbøll om sin Trang til »en Selskaberske.« Han ønsker nøjagtig Besked om Jfr. Begtrups »Karakter, Gemytsbeskaffenhed, Forstands og Hjertes Værd, Fremgang i Kundskaber og hendes Køns nødvendige og prydende Dueligheder og Færdigheder, Huslighed og Oplagthed til at omgaas Børn, tildanne dem til Mennesker, Borgere og Kristne«, han beder Bispen gøre en Sammenligning mellem hans indvortes og udvortes Forfatning for at bestemme

efter den Kundskab, han har til ham og hende, om han tror, de kan være skabte for hinanden og i Ægteskabsforbindelse gøre hinanden lykkelige.«

Bispen svarer, at Jomfruen har »smukke Folk at slægte paa;« Faderen var Provst og Moderen af den bekendte Wormske Familie, Men da der var ti Børn, »er Jomfruens Omstændigheder ikkun maadelige eller i al Fald ikke saa fordelagtige, at en Frier just derfra kunde tage Aarsag til at bestemme sit Valg, naar han egentlig vilde se derpaa.« Hvad Gemytsbekaffenhed angaar, har hun de bedste dispositiones til at gøre en Mand lykkelig, som et vakkert og velopdraget Fruentimmer kan have.« Hun kender de Regler, som Æren foreskriver hendes Køn. »Hendes Hjerte er medlidende og følsomt, hendes Forstand vel dyrket, og hun er sine fattede, rigtige Grundsætninger tro, saa hun, endog overladt til sig selv, næppe skal støde an imod den strængeste Dyds Fordring.« Hun har en takkelig Opførsel i det udvortes, som gør hende almenyndet.

Efter dette »Skilderi« af en duelig Ægtemage« sammenligner Tauber grundig dette med de andre Tilbud. Uagtet »Skønhed og udvortes Smukhed« frembød sig for ham i »Guldskaalet«, vil han ikke vælge sig en Kone til »Tidsfordriv og sanselig Mættelse for nogle Aar«, men tror »at skulle sørge for Efterslægten eller det forventede Afkom«, hvorfor han ønsker en Kone »af dyrket Forstand og praktisk Indsigt i Pædagogikken efter Grundsætninger og ikke blot efter Vedtægter, og Moder.«

Da Værtinden nu begynder at være nærgaaende i sine Fordringer m. H. t. Datteren, skriver han til Bispen om, »hvad Jfr. Begrups Forældre kan give i Udstyr, for at han derefter kan anlægge sin Plan til den nye Husholdning.«

Da han ikke selv kan komme til Viborg straks, skriver han atter til Rottbøll, hvis Børn Jfr. Begtrup opdrog i »alle Fruentimmernetheder og i Fransken«, og anmoder ham om at aabenbare for Jomfruen »hans Hjertes Ønske og lade hendes Forældre bifalde det, ifald Partiet staar dem an.« Han skriver:

»Til Mikkelsdag maa jeg nødvendig antage Husholdning, En venlig Kone, der kan formilde den i Skolen paadragne Alvorlighed, der kan ved sit indtagende Væsen og sin oplivende Omgang forjage den Mørkhed, den i Forretninger laante Surseenhed, det hos de fleste Skolelærere barske og bortkysende Væsen, at det ej

ved Vanen skal blive naturligt, alt dette samlet og mere til venter jeg at finde hos denne Jomfru. Min Lyksalighed er saa stor, at den forslaar til en Familie. 450 Rdl. er mine visse Embedsindkomster, de uvisse af Barnedaab, Kirkegangskoner, Bryllupper, Lig, Ofre ere en 150 Rdl. Min Formand forsikrer, at Embedet altid er over 600 Rdl. fri Bopæl uden Byrder og Skatter. Ved en fornuftig Husholdning, ved Varsomhed for ikke at indvikles med hele Byen behøves ikke nær saa meget til at bestyre Udgifterne til Nødvendighed, Nytte og Fornøjelser. Overskuddet deraf helliges Bogladen. Det falder da Deres Højærværdighed til, hvilken sød Fornøjelse for en ædel Sjæl! at forøge min Lyksalighed. Bifalder Jomfruen og hendes Forældre mit Forslag, at lade Deres Jfr. Datter gaa i Horsens Skole, saa behage Deres Højærværdighed for det første at levere Jomfruen denne medfølgende lille Æske med stenindlagte Ørenringe, Guldring o. s. v.; alt det øvrige, som hører dertil, en med Stene besat Kam, Haarnaal, Armbaand, Bevernaal, Halsmykke, Skospænder, her fejler Sproget mig, skal jeg enten selv medbringe eller skikke som Forløbere for min Person. Egnen vil vist staa Jomfruen an, og en ganske artig Samling af franske, tyske og danske Skrifter i de skønne Videnskaber venter paa hendes Nærværelse for at blive læst af hende, da mine daglige Forretninger kun sparsomt tillade mig at bruge dem.«

Bispen beder ham nu rejse til Aarhus, hvor han vil træffe Forældrene og Jomfruen. Vi lader atter Tauber selv fortælle:

Jeg kom ind ad Laagen hos Prof. Worm*) i Meilgade, og da jeg kom mod Forstuen, kom Worm springende ud for at modtage mig tillige med Bispen. Jeg hilsende Bispen, som straks sagde: »Denne gode Mand, min gamle Ven her, er Prof. Worm.« - »Jeg vendte mig straks til ham med disse Ord: »Det glæder mig at have den Lykke at kende den Mand personlig, hvis Fortjenester jeg saa længe har hædret fraværende.« De førte mig begge ind i Stuen. Biskoppen sagde: »Denne er Provstinde Begtrup, denne Provst Begtrup« o. s. v. Jeg blev bedt ind i den bedste Stue ud til Gaden, alle fæstede Øjnene paa mig, og Biskoppen, som især taledede med mig om adskilligt, endog om Boganliggende, underholdt sig for det meste med mig. Derpaa blev jeg af Biskoppen opkaldt paa Salen, hvor Worm havde sit Bibliotek. Der var mine Ønskers Maal. Jeg gik glad imod hende. Biskoppen førte

*) Brudens Morfader.

Ordet, og jeg gebærdede mig, som jeg kunde. Da jeg nu bestandig understøttedes af den Tanke, at Gud let kunde forstyrre, hvad der ikke var mig tjenligt, saa jeg var langtfra ingen hidsig Frier, men ventede rolig min Skæbne, foredrog mit Ærende sindig og fornuftig og sagde: »De ved, kære Jomfru, allerede ved Biskoppen Aarsagen til min Ankomst. Jeg tilbyder Dem mig selv, fordi jeg ej har noget bedre at give Dem, og ønsker, at De kunde overtale Dem til at tage Del i min udelte Lyksalighed.« — »Nu, hvad siger du, min Datter?« sagde Bispen, »synes du noget om Tilbuddet?« Jomfruen vidste ikke at svare, saa undselig blev hun. Jeg sagde: »Man maa rose hendes Betænksomhed i saa betydelig en Sag.« Nu da«, sagde Bispen, »du kan dog vel give ham et Kys.« Jomfruen blussede. »Hvad Sag er dette?« sagde han, »giv De kun hende et Venskabskys.« Jeg fulgte Ordre, og første Kys trykkedes paa uskyldig Kind. Derpaa sagde Bispen: Manden kan ikke opholdes; han har Embede hjemme; i Morgen maa han have et afgørende Svar.« Bispen ledte mig ned i Stuen til det forrige Venneselskab. Vi talte snart med een, snart med en anden om alskens Ting. Imidlertid havde Worm en stor Ulykke for at faa Bispinden bibragt denne Tidende, som han i Forvejen vidste ganske vilde forpurre hendes Hjerne. Biskoppen havde ved mange Præludier søgt at forberede hende og modtaget mange haarde Bebrejdelser, iblandt andre: »Du har saa travlt med at faa denne Jomfru gift; hun kan komme tidligt nok, tag dig i Agt, du ej forhaster dig og gør hende ulykkelig istedenfor lykkelig; du skulde aldeles ikke befatte dig med at stifte Partier.« Da Bispinden fik dette Anslag at vide, blev hun som forrykt, laa hele Natten og skændte paa Jomfruen, som laa hos hende, spurgte hende, om hun var saa giftesyg o. s. v.

Anden Dagen, som var en Søndag, kørte jeg i Karet med Biskop Rottbøll til Frue Kirke. Derpaa kørte jeg hen for at modtage min Skæbne. Jomfruens Forældre og Prof. Worm havde haft Jomfruen for sig under Prædikenen; og da hun bestandig beraabte sig paa, at hun saa lidet kendte mig, svarede Worm: »Rektor Tauber kan være 20 Aar i Horsens og 20 Aar i Viborg, og I kan dog ikke lære at kende ham bedre, end I nu kender ham ved Bispen; han maa have et afgørende Svar, naar han kommer fra Kirke.« Saasnart jeg var kommen hjem, ledte Bispen mig op paa Salen. Derpaa hentede han Jomfruen, gik straks

bort og lod os blive alene. Jeg spurgte hende om hendes Beslutning, hvad Haab jeg kunde gøre mig. Hun svarede: »Det er ikke saa godt at afgøre.« Jeg derpaa: »Jeg forlanger aldeles ikke, at De skal sige Ja, naar De kun ikke vil sige Nej.« Hun svarede: »Jeg har just ikke Modbydelighed til Dem.« »Ja, saa er det godt, saa er vi skabte for hinanden.« Jeg tog hendes Haand, trykkede den til min Mund og lagde den bort, fortalte hende noget om hendes tilkommende Lykke og lagde til: »Nu først tror jeg, da De har givet mig Deres Haand og Hjerte, at det er den rette Tid at betro Dem en Hemmelighed, som maaske vil glæde Dem. Jeg har en Arv efter min Moder, over 1000 Rdl., som kan hjælpe til at grundlægge vor fælles Lykke. Dette har jeg ikke skriftlig villet melde i mit Brev, at det ej skulde have mindste Indflydelse i Valget til at stemme Dem til nogen Side.« I det samme kom Bispnen igen. Jeg sagde: »Nu er alting afgjort; De glæder Dem vist over min Lykkes Tilvæxt.« Han velsignede os begge og sagde: »Nu skal De modtage min Kone, som kommer kørende, og naar De tager hende ud af Vognen, fortælle, at Jomfru Begtrup har givet Dem hendes Haand.« Jeg gjorde alt efter Forskrift. Idet jeg førte Bispinden ud af Vognen, sagde jeg: Forsikret om Bispindens gunstige Bifald er jeg nu saa lykkelig at have gjort en Erobring, som bliver mig dobbelt uskattelig, fordi Bispinden sætter saa høj en Pris paa hende, at hun nødvendig vilde have mistet hende.« Hun vidste næsten ikke i denne Overraskelse, hvad hun skulde svare, men sagde med sin sædvanlige Kulde, at hun ønskede, at jeg maatte blive lykkelig i mit Valg.« —

Sammenligner man disse to Forlovelseshistorier. hvoraf den sidste jo er 23 Aar ældre end den første, men som begge er valgte fra Samfundslag af samme Art, saa vil man straks se, hvilken Udvikling Respekten for Personligheden har gennemgaaet i dette for Livet saa vigtige Forhold. Man har i ældre Dage ikke taget meget Hensyn til gensidig Tilbøjelighed, endsige til Kærlighed; Tauber ser paa alle mulige andre Egenskaber end netop Kærligheden; og han føler sig tilfredsstillet ved hendes Erklæring: »Jeg føler just ingen Modbydelighed for Dem«, — saa mener han, de er skabte for hinanden.

Hos Holberg finder vi ganske vist ogsaa Kærligheden fremstillet, men han har, skønt han var den store Psykolog, aldrig ret fundet Udtryk for Elskov. Man har sagt, at Grunden var, at

Holberg aldrig havde elsket. For det første ved man ikke dette med Sikkerhed, dernæst har Holberg jo dog skildret adskillige andre Følelser, han ikke selv har haft, til Mesterskab. Saa Argumentet synes mig ikke slaaende. At Holberg har taget Kærligheden med i sine Stykker, er vel noget, han har arvet fra sine udenlandske Mønstre. Men skulde Grunden til den overfladiske og løse Behandling af Kærlighedsforholdet mon ikke kunne søges i al Fald for en Del deri, at Holberg var en saa praktisk Mand, at han kun interesserede sig for praktiske Livsforhold; og det var kun i sjældne Undtagelsestilfælde, at man virkelig giftede sig af Kærlighed i borgerlige Kredse paa den Tid. Og denne Fremgangsmaade har været fulgt langt op i Halvfjerdserne; man har kun set rent praktisk, jeg havde nær sagt rent naturhistorisk paa Forholdene. Først da de nye Ideer, der hævder den enkelte Persons Selvbestemmelsesret, kommer her til, foregaar der denne Revolution i det borgerlige Liv. Der er en himmelvid Forskel paa Frierne Tauber og de Saint-Aubain; men der er en lige saa stor Forskel paa Jomfru *Begtrup*, der tager sin Rektor, fordi hun just ingen Modbydelighed har for ham, og Jomfru *Buntzen*, som elsker sin Kaptajn af hele sit rene, lille Hjerte. Det er ikke alene en Karakterforskel hos de to, det er hele Samfundets Opfattelse af Ægteskabet, der er fuldstændig forandret. Man kan se det deraf, at begge Ægteskaber blev lykkelige, vel hvert paa sin Vis; Jomfru *Begtrup* blev sin Mand en tro Husholderske, Jomfru *Buntzen* gik op i sin Ægtefælle i den mest rørende Trofasthed og Samfølelse. Og det var ikke Hjerterne hos disse to Kvinder, der var forskelligartede; thi de blev begge gode, kloge og kærlige Mødre for deres Børn.

Rom blev ikke bygget paa een Dag, og naturligvis maatte Forlovelsesforholdene i 1797 mere ligne dem i 1774 end dem i 1904, men det store Brud er gjort i denne Tid, og her ligger Spiren til den Frigørelse paa Kærlighedsomraadet, som danner Grundlaget for den nu almindelige Opfattelse af Forholdet mellem Mand og Kvinde.

Naar saaledes et ungt Par havde fundet eller faaet hinanden, saa blev der travlt i Brudens Hjem; thi da havde man intet Magasin du Nord, hvor man gik hen og bestilte det hele Udstyr færdigt. Man spandt, og man vævede, man syede, og man broderede, og ikke en Haand var ledig. Og det var ikke Smaating,

der i Retning af Linned o. l. hørte til et velforsynet Hus efter Datidens Begreber. Det var ikke saa sjældent, at en Brud fra Slutningen af det attende Aarhundrede en Snes Aar efter kunde forsyne sin giftefærdige Datter med Linned, der endnu ikke havde været taget i Brug fra hendes eget Bryllup. Og saa var disse hjemmegjorte Sager anderledes solide end Nutidens Fabriksprodukter.

• Men der hørte jo mere til Udstyr end just dette indvendige. En Regning fra den Tid paa et Brudeudstyr til en anden af Buntzens Døtre, vil vise omtrent, hvad en Borgerdatter behøvede, naar hun skulde sætte Bo:

S. T. Her. Grosserer Buntzen.

		Rdl.	Mk.	Sk.
Fra 5. Dcbr. 1797 til 29. Jan. 1798	Til Deres Jomfrue Datters Ameublemens, ifølge forhen approberet Overslag besørget forfærdiget og leveret flg., nemlig:			
	<i>Til Sengekammeret:</i>			
	2de Senge af Eegetræe med Jern-Bøiler, Kap og Kaplister samt Gjorter i Bundene og med tilhørende hvide laquerede og forgyldte Kupler à 28 r.	56		
	1 stor Parade Seng*), Liigeledes af Eegetræe med tilhørende Kap og Kaplister, — en stor, ziirlig Kuppel, hvilende paa et Geryst og med alt behørig Smeede-Arbeide, ialt	60		
	Et Spejl udi Mahognitræes Ramme med forgyldte Lister, samt Spejlglass. Topstykker med Guld, roserede Ornamente	40		
	1 Mahognitræes Toilette-Commode med 4re Skuffer og Laase	35		
	1 do. Servante	12		
	6 Stk. hviide laquerede moderne Stole med høje opstoppede Madratser i Rygge			
	Lateris . . .	203		

*) Brugtes som Barselseng til at tage imod Visitter, vide Holbergs Barselstue.

Overslaget
uved-
kommende

	Rdl.	Mk.	Sk.
Lateris . . .	203		
og Sæder, tillige med tvende tilhørende Taburetter, hvoraf den ene var ind- rettet til Commoditet med opstoppet Sæde, ialt	60		
Besørget benævnte 6 Stole og 2de Ta- buretter betrokne med grøndt Illyst- ring, kandtet og giennemstukken med violette silke Snorer, Frønder og Qvaster samt Arbejdsløn med Tillæg af Silke, Traad og Bændler	6	2	8
Til foranmeldte Commoditets Taburette, besørget et Messingbækken	2		
<i>Til daglig Værelset:</i>			
1 Spejl udi Mahognitræs Ramme, Mage til forommeldte i Sengekammeret . . .	40		
1 Mahognitræs Commode, ligel. Mage til forommeldte, uden Toilette	25		
<i>Til Salen:</i>			
2de Speile, udi hvide laqverede og for- gyldte Rammer med couleurve malede Topstykker, tilligemed tvende tilhørende moderne Consoller. Ligel. hviide la- qvered' samt Italienske Marmorplader, ialt	150		
8. Stkr. moderne Lænestole med tilhø- rende Ottoman med opstoppede Rygge og Sæder samt Træværket hviide la- qvered'	96		
Benævnte Stole med Ottoman besørget betrokne med blaad Atlas og beslagne med Metalsøm, hvilket beløber sig, nemlig:			
Anskaffet 19 Alen hvidt Kattun til Mel- lemfoer à 20 Sk.	3	5	12
Lateris . . .	586	2	4

		Rdl.	Mk.	Sk.
	Lateris . . .	586	2	4
	Ligel. 5 Alen blaaf Trille til Bagsiden af Ryggene à 20 Sk.	1		
	3 Paqver fiine Metalsøm à 3 r.	9		
	Tapetmager Arbeidsløn med Tillæg af Jern Søm, i alt.	6	3	4
	1 hvidt laqvered og forgyldt Piedestalle med Zirater og en tilhørende Gibs Figur, ialt	25		
	Alle forommeldte Meuble-Sager ladet transportere ud til Christianshavn, ialt 32 enkelte Dragter, pr. Dragt 16 Sk. .	5	2	
1797	Summa . . .	633	1	8
Novbr. 23.	Imod intr. Beviis, Forskud bekomst . .	300		
	Resterer . . .	333	1	8

Kiøbenh., d. 2. February 1798.

Denne Resterende Summa Tre Hundrede Tre og Tredive Rigsdaler 24 Sk. er mig rigtig Betalt, hvorfor vedbørl. qvitteres Dat. ut. supr. rd. 333. 24 Sk.

I. C. Lillie.

Man vil med Forbavselse lægge Mærke til, hvor faa Møbler der kræves i et dog forholdsvis velhavende Hjem. Moden kræver nemlig sparsom Møblering, og medens vi nu til Dags nærmest møblerer midt fra Gulvet ud ad mod Væggene, gaar man den modsatte Vej i den Tid, da man anbringer det meste langs ad Væggene og helst lader den midterste Del af Værelset tomt. Det gør et køligt Indtryk, samtidig med, at den fremtrængende Empirestil giver noget stift og umageligt. Hertil bidrager ogsaa den fuldkomne Mangel af Gulvtæpper. Det hvidskurede Gulv er ikke hyggeligt, selv om det kan se nok saa rent og pillent ud og hygieinisk set sikkert er langt at foretrække for vore Støvslugere af Gulvtæpper.

Husets højtideligste Værelse er Salen, den bruges kun, naar der er fremmede, og til daglig staar Møblerne dækkede til med Shirting. I Modsætning til tidligere Mode er Gardinerne her lange, samlede for oven og hængende ned til begge Sider, hvor de ophæftes med en Baandsløjfe. De er af Nettetdug eller Damask. Jo færre Møbler der er i Salen, des mere moderne er den. »Intet Skab maa ses i Salen, hvor prægtigt det end er, blot Spejle, to

eller tre, ligesom der er Vinduespiller, 6 à 8 Spejle med Lysearme omkring paa Væggen i Stedet for Lampetter. Kommode under hvert Spejl og to Kvadrilleborde. For Resten saa mange Lænestole, som Salen udkræver. Det forstaar sig, at Salen ikke maa savne en Lysekrone«, siger en datidig Modebog.

I det næste Værelse, Dagligstuen, er der ligeledes et Utal af Spejle, der »taales et Sølvskab«, og da man ofte anvender denne Stue ogsaa til Spisning, maa der være to Porcellænsborde med Thestel. Et Uhr maa hænge paa Væggen, men Stueuhre »med de sædvanlige Futteraler« taaler Moden ikke. I Spisestuen, som for Resten kun velhavende Familier har; thi man opgiver hellere den end Salen, maa findes Linnedskab, Buffet, Bord og Stole. I Soveværelset er der Senge og helst nogle Lænestole og en Sofa. Medens man godt kan have Skilderier paa Væggene i de øvrige Værelser, er disse hanlyste fra Spisestue og Sovekammer.

Modebogen tilføjer: »Fornemme Folk har deres Bibliothek, Naturaliekabinet og Billedsal for største Delen kun for et Syns Skyld. I det øvrige nyttigt for Elskere og Kendere.«

Det er Mahogni, der er den fremherskende Træart, undertiden er dog Spejlrammerne forgyldte. Lænestolene har mange Puder, men de har korte Rygge, krumme Arme og firekantede, ligestaaende Fødder. Betrækket er Damask eller Sirts. Overalt i Møbler, Borde og Skabe er det de lige Linjer, der afløser de krumme, Rococcoens Tid er forbi; det er »slet og glat Arbejde uden Zirater eller Udkiilninger.« Sengene har helst Himmel over, Omhænget er fint, smaablomstret Silke eller Sirts. —

Imedens alle disse Anskaffelser har staaet paa, har Brudgommen stadig aflagt sine Besøg hos den udkaarne og vist hende forskellige Opmærksomheder. Ikke ualmindeligt var det, at han sendte hende et Bindebrev, som den lykkelige Brud fik i Glas og Ramme. Et Exempel herpaa fra 1770'erne skal anføres. Af den deren er en ret velhavende Forpagter:

VELMEENT BINDEBREV

TIL DYDÆDLE JOMFRUE

DORTHEA KNUDSEN.

Min Musa kom, gak til det Sted,
 hvor Guds frygt, Dyd, Forstand er inde,
 hvor Legems Smukhed er at finde,
 hvor Fromhed og er samlet med,

hvor Hiertet er med Tungen Eet,
 og Velstand ei foragter Andre,
 hvor trofast Kiærlighed er seet,
 og Lyst til dydig frem at vandre.

Bind der et Baand om Dorthes Navn,
 bind Jomfru Dorthe Knudsen eene,
 bind Hiertet fast til mig aleene,
 saa fremmes ret mit sande Gavn.
 Og naar du hende bundet har,
 da siig: at Hun ei løset bliver,
 før hun hos mig sin Bopæl ta'er
 og der ti Tusend Kys mig giver.

Dernæst udbryd med Ønskers Flok,
 ønsk Sundhed, Lykke, Lyst og Kræfter,
 ønsk mange Leveaar herefter.
 Og dersom Ønsker ei er nok,
 saa fald for Herrens Trone ned,
 beed, at hvad som kan Navn fortjene
 udaf en sand Lyksalighed
 sig her bestandig maa forene.

Min Sag du ogsaa tale skal,
 hun er og bli'er min søde Pige,
 jeg stadig elsker uden Lige,
 indtil jeg er blandt Dødes Tal.
 Gid kuns vort Bryllup snart maa staae,
 jeg hendes Omgang daglig nyde,
 saa er min Lykke ovenpaa,
 saa kan jeg Trods til Avind byde.

Kierligst insinueret
 paa Dorthea Dag
 d. 6. Februar
 1774.

Af
 hendes oprigtigste
 og til Døden hengivne
 Ven og Elsker
 C. D. Lunn.*)

*) Kilde: F. Lunn: Efterretninger om min Farfader C. D. Lunn. Trykt som Manuskript for Familien 1884.

Var en Elsker ikke selv poetisk nok, kunde han købe trykte Bindebreve og andre poetiske Hilsener at sende sin udkaarne. Men ogsaa Venner og paarørende ødslede med Ønsker, og disse var formede i Lykønskingskort i Anledning af Aarsskifte o. l. Ikke altid var de, hvad vi vilde kalde delikate, f. Ex.:

En skyldig Venskabs-
Erindring til Jomfrue
Bergithe Nielsen
i Sædrup. —
Til Nytaars Dagen
fra en trofast Ven
Andres Knudsen.

I Fior dig Himlen gav en Mage
du lønne ham med stille huuslig Fryd,
et Ønske har den Elsker dog tilbage,
bliv Moder! o, da skal han henrykt smage
Endnu en større Fryd*)

Undertiden kunde det hænde, at Vennerne blev utaalmodige paa den ugifte Piges Vegne, og de udtalte da deres lidet diskrete Ønsker om Ægteskab i velmente, om ikke velformede Poëmer ved de unge Damers Fødselsdage. Et Eksempel herpaa kan anføres:

Et veelment Ønske**)
til ædle og dydsirede Jomfrue
JOMFRUE CHRISTIANE HOLM,
som offereres til hende i Aaret 1798
den 27de Februarie, som er hendes
Fødsels-Dag.
Allerydmigst leveret af *Gudmand Dahl.*

Velkommen kiære Dag
Med liflig Fryd og Glæde,
Dydædle Jomfru, som jeg nu maa gratulere,
Som har i denne Dag opfyldt 3 Halv snes Aar,

*) Meddelt mig af Grosserer Rud. Knudsen, Kbhvn.

**) Originalen overladt mig af Hr. Malermester Victor Hansen.

Jeg øndsker fremdeles, at alting vel tilgaaer,
 Tillad mig da i Dag, at jeg mig maa infinde
 Til hendes velbehag og som en god Veninde,
 Ey tag det ilde op, om det er ey saa pænt,
 Men af got Hiærtelag, som ey er ilde meent,
 Til Lykke Jomfru sød, ja, Gud giv hende Lykke,
 Hun er sliq ære værd; thi hun er Dydens smykke
 Vel træder hun nu ind, i et tredive Aar,
 Betenk hun dog de Ord, at Tiden hastig gaaer,
 Fremdeles øndsker jeg, om Gud saa vil behage,
 At give hende en, dydprydet Ægtemage.
 De begge maatte da i Sand Lyksalighed
 Igiennem Livet gaae, til Salig enighed,
 Men efter dette Liv et evigt Brudekammer,
 Foruden Modgangs kiv foruden sorg og Jammer
 Hos Jesum i hans Sahl, og den udvalgte Flok,
 Som der er uden Tall og nyder Ære nok.

Ydmyget leveret til Velædle Jomfrue C. Holm, ombedendes,
 at det ikke maatte tages ilde op.

Christianshavn, d. 27. Februarie 1798.

Gudmand Dahl.

Hyppig bragte ogsaa Brudgommen Bruden Gaver, og de kunde til Tider være meget rigelige. Ovenomtalte Lunn sendte $17\frac{1}{2}$ sin Kæreste 13 Dukater i Guld, $15\frac{1}{4}$ et Par Ørenringe, $25\frac{1}{5}$ igen et Par Ørenringe, et Par Braceletter og ægte Guldtræsser til en Hat.

Saa kom da selve Brylluppet. Det fandt kun for tarvelige Folks Vedkommende Sted i Kirken, de fleste af de bedre Klasser holdt Stuebryllupper; nogle af disse foregik i Brudens eget Hjem, men de fleste paa et offentligt Sted, mest moderne var Schrecks, Jørgensens, Kaalunds og Winthers Traktørsteder. Vielsen holdtes oftest Kl. 8 om Aftenen, og til denne første Dags Fest var der inviteret de paarørende, dog ikke over 50 Personer.

Selve Vielsen gjordes saa kort som muligt, de Præster, der kunde besøge det hele paa et Kvarter, var de mest søgte. En Modebog foreskriver dernæst Ceremonierne saaledes: »Efter Vielsen lykønskes Brudefolkene først af Præsten og siden af alle Damerne som neje samlede, og Kavallererne, som samlede bukker paa de Sted, hvor de er. Derpaa fremtræder Bedemanden og takker de nærværende for den Ære, de har bevist Brudefolkene, og saa

kører enhver hjem til sit. Ingen Sang eller Musik taaes. Brudevers ere gemene og læses ikke mere*). Brudegaver bruges ikke i nærværende slebne Tider.«

Først Dagen derpaa er det egentlige Bryllupsgilde, og til det indbydes de samme, som var til Stede ved Brylluppet. Som oftest er det et Middagsmaaltid med derefter følgende Aftensmad. Af nedensaaende Regninger kan ses, hvorledes det i Almindelighed gik til:

Høyædle og Høyvelbaarne

Herr. Justitsraad de Saint-Aubain.

Leveret i Anledning af Assessor Thestrups Bryllup:

40 Personer med fem Retter varm Mad;

40 Archsietter med Compotter og Sallater.

40 Tallerkener med Frugter og Deserter,

dertil:

Voxlys ved Wielsen, paa Spisebordet, i Lysekronerne overalt udi Wærelserne.

Rød- og Riinskviin samt Borgogneviin.

Rum og Liqueurer

Dækketøyet, Opvartningen & Øvrigt.

Udgjør 142 Rdl.

Betalt, hvorfore ærbødigst takes

Kiøbenhavn d. 18. Decbr. Ao. 1781

pr. Her. Winther**)

M. S. Meyering.

Desuden faar Brudgommen følgende Regning:

Til Deres Bryllup er Serveret til Tienerne ved Opvartningen:

4 Retter Mad	1 Rdl. 2 Mk.
4 fl. Rød Wiin	1 — 2 —
4 fl. Viin til Kudskene	1 — 2 —
Kringler til Dem	— 2 —
3 fl. Viin til Tienerne	1 — —
Stort Bagværk til Dem	— 3 — 12 Sk.

Summa 5 Rdl. 5 Mk. 12 Sk.

Betalt, hvorfor Ærbødigst qvitteris.

København d. 22. Decbr. 1781.

J. Winther.

*) Dog vrimler Adresseavisen helt til Aarhundredets Slutning af Lykønkingsvers.

**) Winthers Lokale laa der, hvor Fugmann nu bor, Hj. af Kgs. Nytorv og L. Kongensgade.

Illumination Over Døren i Porten og Gaarden til betalt Blik-
kenslageren 4 Rdl. » Mk. 12 Sk.

er 9 Rdl. 5 Mk. 12 Sk.

for hvad Øvrigt Lysning, som var i Vinduerne i Huuset forlanges ikke noget*).

Mindre velhavende Familier fejrede Andendagsgildet ved en Aftenfest, hvor der kun serveredes koldt Køkken.

Ved jævner Borgerfolks Gilde hændte det ikke saa sjældent, at deres Venner »indsendte« digteriske Hilsener, der da blev oplæste ved Bordet og senere gemte af Bruden. Den S. 37 omtalte Gudmand Dahl, der var utaalmodig paa Jomfru Holms Vegne, fik den Glæde Aaret efter at se sine Ønsker gaa i Opfyldelse; men det er et Spørgsmaal, om hans Ønske ikke fra først af har været en Smule egoistisk; thi det kunde tyde paa en Skuffelse, at Brudeverset**) modsat Fødselsdagspoëmet er skrevet uden Sving og Snørkler. Endvidere vil man ved Sammenligning se, at den brave Gudmand Dahl enten har gentaget sig selv i Ord og Vendinger, altsaa ikke ejet megen digterisk Opfindsomhed, eller ogsaa har man — hvad der er højst sandsynligt — kunnet købe Formularer til Lykønskingsvers. Poëmets Overskrifter lyder i al sin Højtidelighed:

DA
BRUDGOMEN VEL ÆDLE OG FORNEMME
HR. CHRISTIAN KORSGAARD
OG BRUDEN
velædle og dyd zirede Jomfrue
JOMFROE CHRISTIANE HOLM
celebrerede derres brylluvs fest
den 15. november Anno 1799
bleve følgende linier skyldigst indsent
af brudeparets ydmygste og ærbødigste tienere.
G. Dahl.

*) Originalen tilhører Oberst de Saint-Aubain.

Justitsraadens Datter Elisabeth indgik 3. Decbr. 1781 Ægteskab med Højesteretsassessor Ole Thestrups, død som Konferensraad 1814.

**) Verset er mig velvillig overladt af Hr. Malermester Victor Hansen.

Og efter megen Ordflom ender det med følgende:

ØNSKE:

O! min gud og algods fader
 tenk paa dette brudepar,
 som idag sig her nedlader
 for dig, som er, bliir og var,
 leed dem med dit visdomsøje
 gennem denne Jammerdal
 til den fryd, som kan fornøje
 Siele, som attraaer det mal,
 lad dem vere dine kiære
 dyrekøbte egne børn
 lad dem naae den sande ære,
 de vil aldrig dig fortørn.
 Derres foreldre, slegt og venner
 haf og naadig udi agt,
 deres børn ved vore bønner
 vi opofre i din magt
 Indtil alle mætt af dage
 og af denne verdens godt
 blir fremkalded fri fra plage,
 til dit evig Himmel slot

Det var dog ikke altid, at man delte Festen paa to Dage. Om Sommeren var det brugeligt at indbyde Præsten og de paarørende til en Køretur om Formiddagen Kl. 11. Man tog da til Lyngby, Taarbæk eller Klampenborg, hvor Vielsen og derpaa Gæstebuddet fandt Sted. Om Vinteren holdt man undertiden Andendagsbryllup ved en flot Kanetur til et af de nævnte Steder. Men da bragte de indbudne selv Kanerne med.

Var Brylluppet paa Landet, kunde det godt strække sig over indtil 7 Dage, og det var en dyr Fornøjelse ogsaa for Brudgommen, der stadig skulde beværte Tjenerskabet og give Drikkepenge. Desuden slap Gæsterne ikke helt billigt fra saadanne Gilder; thi det var en Skik, som holdt sig hele Aarhundredet ud, at, hvor som helst man samledes til Brudefærd, maatte man betale klække-lige Summer til de fattige. Dette er forøvrigt almindeligt ogsaa ved andre Gilder og hænger nøje sammen med de vaagnende demokratiske Ideer. Vi ser det ogsaa i Klubberne:

»Der nyder de Landets gode Ting,
 men glemmer ej Brødres Harme;
 thi ganger end Bægret tit omkring,
 gaar Bøssen og med for de arme;«*)

ja, der findes endog Viser, som kun er skrevne til Bøsse-omgangen, f. Eks. Heibergs berømte Indtogsvise, der som bekendt ender:

»Stormanden svirer og glemmer den arme,
 kan ham med kold Ligegyldighed se,
 vi ere Smaafolk og føle med Varme
 midt under Sviren Elendigheds Ve.
 Hungriges Mave
 Kræver en Gave,
 Giver, og Tak skal I have.«

Naar Modebogen siger, at Brudegaver ikke er moderne i disse slebne Tider, maa dette ikke tages bogstaveligt. Der er ganske vist en Tid, hvor der rases i Blade og Tidsskrifter mod alle de Udgifter, en Indbydelse til Bryllup medfører, men hverken Brudegaver i Almindelighed eller Morgengaven ses nogensinde helt forsvundne, og Regnskabsbøger viser, at der tit er Tale om store Summer, for Morgengavens Vedkommende endog helt op til 200 Rdl. Morgengaven er næsten altid et Smykke, kun et Sted har jeg fundet opført: Et engelsk Spisestel.

Var Brylluppet forbi, sad det unge Par tre Dage »paa Stads«, hvilket betød, at Familie og Venner holdt deres nysgerrige Indtog for at tage Reden i Øjesyn.

Først da var de naaet sikkert i Ægteskabets Havn, og Hvedebrødsdagens idylliske Uforstyrrethed kunde faa Lov at begynde.

---

*) Sneedorffs Vise i Drejers Klub.

B. MAND OG HSTRU.

DET laa i Sagens Natur. at den Kvinde, der uden egen Tilbøjelighed blev givet hen til en Mand blot med den Hensigt at formere hans Slægt, opdrage Børnene og styre Huset, ikke kunde leve et Samliv i snævrere Forstand med sin Mand. Undre sig maa man dog over, hvor tit det gik godt. Naturligvis var det først og fremmest Børnene, der knyttede Ægtefællerne sammen, men undertiden kunde det ogsaa være en Art Kompagniskab, en fælles Interesse i Forøgelse af Formuen, der var Bindeleddet man ser dygtige og djærve Hustruer række deres Mænd en kraftig Haand til Hjælp ved Forretningen, naar det kniber. Men paa den anden Side er der naturligvis ogsaa Kvinder, der lider og længes i Stilhed, fordi de bærer paa en skuffet Ungdomskærlighed, der aldrig giver dem Ro. Et Eksempel herpaa er den ovenomtalte Md. Lunn, hvis Mand sikkert var god og kærlig imod hende, men der er gaaet en Forsagelse igennem hele hendes Liv som udadtil gjorde hende stille, sagtmodig og blid, altid mild og venlig, men som betog hende al Varme og Inderlighed i Udtrykket. Hun var sin Mand tro sit hele Liv, men hun var det med blødende Hjerte.

Der er selvfølgelig den Gang som nu gode Mænd og gode Hustruer, heldige Ægteskaber og uheldige. Som Eksempel paa de lykkelige Forhold kan anføres Grosserer *Andreas Buntzens* og

hans Hustrus *Maries*. Det er som altid i den Tid Manden, der er den raadende, der er et patriarkalsk Forhold i Huset saavel overfor Børn som Kontorpersonale og Tjenestefolk, og det betragtes f. Eks. som en stor Ære, naar Manden er ude at rejse, at han i Breve lader Hilsener sende hjem til de underordnede, ligesom Børnene med Andagt tager imod de Formaninger, han giver dem, og det skönt Husets Frue var en meget myndig Dame, som sikkert ikke var til at spøge med. Men nedenstaaende Brev viser, hvorledes hun er sin Mands sikre Støtte under hans Rejse, ikke blot i de huslige Sager, men tillige i Forretningerne, hvor hun ganske vist ikke selv foretager Dispositioner, men hvor hun stadig følger med og har et Øje paa hver Finger. Brevet, der er dateret den 25. August 1789; lyder:

»Gode, bedste Mand!

Af dit Brev seer jeg med megen Glæde, at du lykkelig og vel er ankommet til Slagelse og det i saa god Behold og uden at blive vaad, som var mere end jeg havde ventet. Jeg veed meget vel, at det er bedre at kiøre paa den aabne Vogn, naar Vejret er godt og er ogsaa tienligere, da det kan brav ryste Indvoldene.

Nu frygter jeg ikke meere for, at du skal forkiøle dig paa over Reisen; thi den korte Vey, du havde at gjøre igaar var ikke af Betydenhed, om det end reinede lidet og idag er det det ønskeligste Vejr af Verden, endskiøndt jeg veed nok, at Vinden ikke er saa gandske god over Beltet. Gudskelov at du fik den Nattrøye, ellers havde jeg været i en stor Angest, men af Forsigtighed, at jeg vilde søge de tynneste Nathuer ud til dig, glemte jeg de tre paa Bordet; kiøb dig for alting et par at skifte med for ellers bliver den ene for skiden og kan heller ikke faa leilighed til at tørres, tag dig for alting iagt for Forkiølelse, saa er jeg vis paa, at denne Reise vil forbedre din Helsen.

Der er ikke indløbet noget ved Contoiret af vigtighed, nogle Reininger, som nok kan blive, til du kommer Hiem, hvoriblandt een fra dHerrer Pingel, Meier & Co., stoer 51 Rd., som Thomsen har taget Proviand for hos een af deres Captainer, men Redelin vil selv skrive til dig derom, da han siger, han desuden maa give dig Underretning om en Aution paa Hørfrø, som skal være paa Fredag Kl. 12 paa Børsen, saa vi venter at kunde faa dit Svar til den Tid. Skuuret er vi idag i fuldt Arbeid med at uddyde, saaat jeg haaber, at alting skal blive efterkommet til din

Fornøjelse. De glædede sig allesammen paa Kontoiret ved, at der var Hilsen til dem og fornøiede det inderligt Frants, han vilde neppe troe det.

Her er Gudskelov alle friske og vel, Trine untagen, som ikke har været vel, siden du reiste. Jeg har læst det, du skrev til Børnene, for dem i deres Imformators Nærværelse, og de lovte at gjøre deres Fliid alle tree.*) Der er slet ingen Breve kommen med sidste Post, som er saa meget desto bedre, da du er fra-værende. Contoirfolkene siger, at de Planker, som ligger i Gaarden skal igien føres ned paa Pladsen, men da de ingen udtrykkelig Ordre har faaet, vil de lade det beroe, til du kommer hjem. Der-som de skal derned, kunde de maaske have bedst leilighed nu, da du er borte, da de ikke har meget andet at bestille. Lad mig viide et par Ord derom i dit Brev; thi det var got om de var borte, førend vi fik Brænde, da de ligger i Vejen der for Døren. Tofte har været her og sagt, at der enu ikke var got Brænde i Havnen. Han spurgte mig, om du ellers ikke havde sagt noget ham angaaende, hvortil jeg svarte ney, men Redelin siger, at han skulde modtage Thomsens invitarium eller vad det var, som han ikke har kundet, da han Thomsen har været paa Dragør. Jeg skriver i Contoiret paa din Plads, imedens de Andre er ved Skuuret.

Men det er, ligesom Folk vidste, du var borte; thi her har i al den Tiid, (som dog ikke har været saa kort for jeg har over tyve gange været kaldt fra det) ikke været meere end een med Vexel-coursen. Jeg veed nu ikke noget meer at erindre, da Redelin skriver til dig om Contoires Affairer. Og du kan i alting være rolig for, jeg har ikke været ude af Døren siden du reiste og har heller ikke isinde at gaae ud, saalænge du er borte, og jeg er den sidste i Seng om Aftenen og seer efter, om alle Slaaer ere for. Min Moder beder saa flittig at hilse, og Børnene, især Bolette og den halvsyge Trine, gamle Maren er ganske vred, for, du skulde saadan rejse, for hun troer ikke, du tar din Helsen i Agt, dog er hun noget mere fornøyet, siden jeg fik Brev, og jeg er fornøyet, frisk og glad, jeg ønsker, at du maa være det samme baade nu, og naar du skal mødes igen med

din evig hengivne

M. Buntzen.

---

*) De Ord, der blev læst saa højtideligt op, var kun: »Beed mine Børn at være kjerlig og flittig.

P. S. i dette øyeblik inkom 300 Rd. som de siger er efter en Anviisning, som du har laant paa til Italienerne« (her staar et ulæseligt Navn).

Brevet aander, som man vil se, levende Sympathi for Manden, hans Gerning og det fælles Hjem; men udover dette er der intet. Hun er ham »evig hengiven«, men man er, naar man virkelig elsker, ikke sin Mand »hengiven«, det Udtryk findes slet ikke i Kærlighedens Ordbøger.

Som Tiderne imidlertid er gaet, er hun vokset sammen med Manden i en fælles Interessesfære, og der har de fundet hinanden i »Hengivenhed«.

Men Tiderne medfører ogsaa her andre Forhold. Dette Ægtepars Datter er netop den Kaptajn Saint-Aubains Hustru, som vi omtalte i forrige Kapitel. Ogsaa fra hende foreligger der en Række Breve fra Ægteskabstiden, som viser, hvilke friske og duftende Blomster et Ægteskab kunde skyde, naar det var grundet paa Kærlighed og paa frit Valg.

Den lille Frue har været gift i 3 Aar, da hendes Mand i 1800 kommanderedes til Helsingør, fordi Englænderne er blevne lidt urolige, og man frygter Krig. Ægteskabet er allerede velsignet med 2 Sønner, hvoraf den ældste, Andreas, opkaldt efter Morfaderen, er den vordende Forfatter Carl Bernhard, nu 2 Aar gl.*) Ligesom vi gjorde med Forlovelsesbrevene, vil vi her søge gennem et Udtog af Brevene at faa et Billede af Forholdet mellem dette lykkelige Ægtepar, idet vi citerer:

»Min iegode Mand!

Gud bevare dig, du beste Mand, om ikke for min Skyld, saa for dine kiere Børns. Andreas kyssede igaar dit Portræt mange Gang. De taler her om nogle og tredive Skibe, som skal ligge heromkring, enhver saadan Efterretning ængstiger mig, og dog ønsker jeg kun, at jeg bestandig kunde høre, hvorledes det gaar, og vover ikke at spørge derom . . . . Haslev siger, han troer ikke, der bliver løst et Skud; men hvor kan de vide det, de vil kun bedrage mig eller tænker ikke ret over det, og, Gud, der er ingen, som har en Mand der. Vore Børn smiler; det vilde trøste mig, om de kunde deele min Sorg. Men hvorfor skal jeg misunde dem den Lykke, de nyder, den kan kun altfor snart for-

*) Som et smukt Supplement til disse Breve kan læses Carl Bernhards fine Skildring af Moderen i »En gammel Herres Erindringer«.

styrres. . . . Her er saa dødt, jeg synes næsten, det er, som om her ingen var, siden du er borte. Moder siger det ogsaa, at det er saa kiædsommeligt og tomt, siden du er borte. Kunde jeg kun see dig igien! Min Angest kommer imellem saa fælt over mig og gjør mig saa beklemt. O, Gud give mig dig dog snart igien! Haslev vilde endelig have os ud til Friederichsværk, og derfra vilde han bringe os hen til dig, for at jeg selv skulde tilstaa, at det var daarligt af mig at frygte. . . . Min Lyst til Søvn, som du saa ofte har været vred paa, har aldrig været mig saa ubehagelig som nu, da den bringer mig til at glemme dig, da den overvælder mig mod min Vilje. Hvor er det dog afskyeligt, at den saadan har betaget mig! Imellem, naar jeg vogner, farer det mig igiennem Hovedet, jeg forestiller mig dig i Fare, imedens jeg saa roelig sover. Det forjager Sønnen noget, men den kommer dog igien, og saaledes bortslumrer jeg da min Ulykke, som jeg saa gierne vilde vaage med. Jeg er da vred paa mig, jeg frygter, at jeg ikke elsker dig nok, siden jeg nogle Øjeblikke har været roelig. Falckenthal*) siger, at jeg har intet at frygte uden, at du kanske kan blive der til November, men det er ingen Trøst for en Kone. O Gud, Saint-Aubain, jeg kan ikke trykke dig til mit Bryst, jeg kan ikke see dig kysse dine Børn, og jeg har ofte bedrøvet dig; jeg er ulykkelig, men, Gud, lad mig ikke blive det meere; jeg er saa angst, saa bespent, saa jeg maa imellem græde, men saa bliver mit Bryst tilsnørt, og min Taare standser. O, Gud bevare dig! Blæsten rasler i Træerne og tuder i Taarnet. Det er, som Veiret selv sørged over Menneskenes Grumhed, — hvorfor skal de Onde vinde Magt til at gjøre saa mange ulykkelige? Jeg ønsker, denne Nat var forbi og kan ikke forudsee, om jeg ikke hellere skulde ønske, at den varede eevig. Jeg har været bekymret over, at du ikke fik dine blaa Buxer med, siden Veiret blev saa slet, og det *var mig*, som skulde være saa uheldig at sige, at jeg frygtede for, at det skulde være for varmt for dig. Jeg vil dog sende dig dem nu med dette Brev. — Jeg har i Dag kiøbt Strenge til min Harpe, jeg syntes, det trøstede at gjøre, hvad du ønskede; men hvordan skal jeg kunde spille nu, det er umuligt for mig!«

Her skifter Blækket; thi hun har skrevet Begyndelsen af Brevet henne hos sine Forældre, men er nu kommen hjem og har puttet sine Drengene i Seng, hvorpaa hun fortsætter:

*) hendes Læge.

»Jeg er nu kommen hjem. Jeg synes dog, du er mig nærmere, naar jeg er her. Jeg troer ikke, jeg vil kunde overtale mig selv til at blive henne hos mine Forældre om Natten med, som du gjerne ønskede. De vilde saa gjerne muntre mig lidt allesammen, men hvor kan man forlange, at jeg skal være det, naar jeg er adskildt fra dig. Min gode Fader siger imellem til mig, at jeg er bedrøvet, for jeg maae undvære de mange Kys, jeg er vandt at faae, derfor vil han give mig nogle; han tager mig saa om Hovedet og kysser mig, til jeg smiler. O, var du her dog kun igien; men du er her ikke, og jeg kan ikke høre dig sove, o Gud, lad mig dog blive saa lykkelig igien at kunde sove ind i din Arm. Andreas har med mig bedt Gud bevare dig; han veed ikke, hvad han siger, den Stakkel, men jeg haaber til Gud, at han vil høre paa Børnenes Bøn og igien gøre os lykkelig. Jeg *kan* ikke være det skildt fra dig, o, at jeg noget Øyeblik har kundet bedrøve dig, og jeg har dog saa ofte, helst i den sidste Tiid, jeg var saa lykkelig, at du var her, saadan i Fredags, saa du græd over mig; o, Saint-Aubain, de Taarer brænder mig endnu, naar jeg tænker derpaa, og dog veed jeg, at du har tilgivet mig, du iegode Mand; da vi var ude i Fredags, da jeg gik ved din Haand i Frederiksberg Hauge, da var jeg saa lykkelig og tænkte ikke dengang, at det saasart skulde forandres. Maaske du sover, medens jeg skriver dette, Klokken er næsten 12. Gid du maae sove roeligt og godt, min kiere, kiere Mand. Dine Børn sover ogsaa, Gud bevare dig og dem og lad mig blive igien lykkelig. Naar du kan, saa lad mig faa, om det saa kun er de Ord: »Jeg lever frisk« fra dig. Dersom Vendel reiser, sender jeg Buxerne med ham, hvis ikke følger de med dette. Sov nu vel, min beste Mand, og Gud beskytte dig og føre dig snart i Armene paa din bedrøvede Kone.

A. B. Saint-Aubain.

P. S. Jeg har nu læst dette igiennem igien, det er saa sammenblandet, ligesom Tankerne er kommen mig i Hovedet, men jeg veed, at det derfor er dig lige kiert, min beste Mand. Sov rolig. Gud velsigne dig.

Din Kone.«

— Hvem skulde tro, at denne Brevskriverinde er den samme, som 3 Aar i Forvejen sendte sine smaa forlegne Forlovelses-epistler af Sted?

Der er *Fart* og *Flugt* i Brevet, og netop, fordi hun giver sig helt hen i sine Følelser, finder hun de fineste og uskyldigste Udtryk for sin lille, rørende Sorg, Udtryk, der gør hende til en *Stilist*, der vel ikke staar paa Højde med Samtidens største Brev-Skriverinde, *Kamma Rahbek*, men dog næsten synes i *Poesi* at staa over hende, maaske netop fordi *Kamma* skrev sine Breve med en vis, overvejet Kunst, der er denne lille, trofaste og for-elskede *Hustru* ganske fremmed. Og sammenligner man nu et saadant Brev med det fra hendes *Moder*, vil man se *Udviklingen* af det personlige Forhold mellem *Ægtefæller*. *Moderen* havde altfor stor *Respekt* for sin Mand til, at hun nogensinde kunde have skrevet saadan, om hun end havde følt det. Hun ser op til sin Mand, som stod han paa en *Piedestal* langt over hende, han er hendes *Herre* og *Overhoved*; med *Datteren* er det noget andet, hun ser nok op til *Manden*, men paa en helt anden Maade, han er hendes »Fælle«, hun ejer ham ganske anderledes *personligt*. Lad os læse videre, og enkelte *Udbrud*, som den ældre *Generation* ligefrem vilde anset for upassende, skønt de netop, fordi de aander den dybe *Længsel*, er noget af det reneste og skønneste, man kan tænke sig, bekræfter dette:

»Naar jeg skriver til dig, lader jeg dem alle gaae i Seng og sidder saa her allene og taler med dig med den langsomme Pen, medens jeg hører vore Børn sove. Inden jeg sover, ligger jeg mig nogle Øyeblikke over i din Seng og tænker paa dig og beder Gud bevare dig og sende mig dig snart lykkelig tilbage. Det er mig saa kiert at hvile paa samme Sted, hvor du saa ofte har hvilet, hvor jeg kun seer Sporet af dit Leie, o, gode Gud, lad mig snart igien slumre ind i din Arm og ved dit Bryst.«

... »Jeg vil ikke være modig, min Sorg er mig kier, og jeg er lykkeligere, naar jeg græder for dig, end naar jeg er mest roelig og skal være glad for min gode Drengs Skyld*). Det skader ham ikke, at jeg sørger for hans Fader, det vil gjøre, at han elsker dig høyere.«

Jeg har anført disse Eksempler paa et smukt og godt Forhold mellem *Ægtefolk*, bl. a. fordi man, naar man læser *Datidens Tidskrifter* og *Blade*, som jo meget hyppig henfalder til *Satire* over huslige Forhold, let kunde blive tilbøjelig til at tro, at der slet ikke fandtes gode og lykkelige *Ægteskaber*, eller at disse i al Fald

*) Det har Faderen sagt, at hun skal.

var saa yderst sjældne, at de som Undtagelser bekræftede Reglen. Men man maa huske, at Satirikere alle Dage har haft Privilegium paa at bruge stærke Farver, og deres bedste Vaaben ligger tit i Overdrivelsen, hvorved de opnaar at latterliggøre.

Det, disse Moralister har rettet deres Vaaben imod, er imidlertid paa dette Tidspunkt et Onde, der let kunde være blevet en Samfundsfare af alvorlig Art, fordi det hyppig nedbrød Samlivet i Hjemmene. Det var een af Samtidens Ideer, at en god Borger først og fremmest skulde føle sig som Statsborger, og at hans Opgave ikke blot var at ernære sig redelig og svare sine Skatter, men at han havde en Pligt til at udnytte sine Evner og sit Arbejde i uegennyttig Stræben for det almene Borgerheld i Oplysningens eller Godgørehedens Tjeneste. Og derved opstod de første Spor af virkelig offentlig Liv i Klubber og Selskaber, og tillige dannedes derved en offentlig Mening. Men hvor sundt og godt dette end kunde være, naar det holdtes indenfor de rette Grænser, og hvor meget Efterslægten har denne Tid at takke for Reformen og nye Maal, saa rummede det, netop naar man skal se paa det borgerlige Liv, en alvorlig Fare, fordi det ødelagde Samlivet i Hjemmene ved at tage Manden fra Hjemmet. De gode Ægtemænd tog naturligvis ingen Skade; thi de forstod at afveje de offentlige Interesser retfærdigt mod de private, men de mindre gode og de helt uheldige fandt i dette Klubsløseri en herlig Anledning til at forsømme deres Pligter mod Kone og Børn, uden at de til Gengæld udrettede noget nævneværdigt til Borgerdydens Fremme. Derfor tager Samfundssatirikerne alvorligt fat, og Skildringen af det hjemlige Liv er lidet opbyggelig. Men der er ogsaa dem, der siger det i Alvor. Henrik Steffens omtaler det f. Ex. i »Was ich erlebte«: »In Kopenhagen hatte das gesellige Leben sich sehr eigenthümlich gestaltet. Die Männer vereinigten sich in den Clubs, und es gab eine bedeutende Anzahl derselben. Hier fanden sich Männer aus den verschiedensten Ständen: Gelehrte, Beamte, Kaufleute, und ein jeder Club hatte einen eigenthümlichen Character. Man fand wohl auch Männer, die zugleich Mitglieder mehrerer Clubs waren. Diese Vereinigung war nicht allein störend für das Familienleben, sie bildete auch eine stets bewegte öffentliche Meinung. . . . *)

*) I København havde Selskabslivet formet sig meget ejendommeligt. Mændene forenede sig i Klubberne, og der var et betydeligt Antal af disse. Her

Ogsaa *Pram* rører i Alvor ved Bylden, se hans Artikler om Selskabelighed i »Minerva 1791«. Han siger, at »Klubben er al huslig Omgangs Grav. Efter Middagen har Klubben os til Midnat.« Og Følgen er, at Cicisbeaturen virkelig og notorisk er begyndt. »Samlejet er dog vel ikke det eneste hos alle vort Klimas Mennesker, saa at den cicisbeiske Ven altid lader det bero ved platonisk Kærlighed. Her kommer vi ind paa det ganske mærkelige Forhold, at det i hine Tider var almindeligt, at Konen med Mandens fulde Sympathi havde en Cicisbeo : en opvartende Kavalier, som hjalp hende at forslaa Tiden, naar Manden lod hende ene. Vi kender det fra vore mere fremragende Damer paa den Tid: Kamma Rahbek, Thomasine Christine Heiberg og Sophia Ørsted. Sikkerlig har mange af disse Forhold været rene og platoniske, men at det kunde gaa galt, ser vi jo dog i Forholdet mellem Fru Heiberg og Gyllembourg, der for Resten af Samtiden betragtedes med Fordømmelse; det ser man af, at det gode Selskab lukkede sig for dem i de første Aar efter Ægteskabets Indgaaelse. Og naar det kunde gaa saa galt i de bedste og fineste Kredse, hvor meget lettere kunde det saa ikke ogsaa gaa galt i de lidt lavere? Senere i Perioden faar Kvinderne lidt efter lidt aabnet Klubberne ogsaa for dem, men det bliver dog kun ved særlige Lejligheder som Koncerter og Baller; men ogsaa det faar skadelige Følger, idet man nu ogsaa overdriver paa dette Omraade og farter om med Koner og Døtre fra Bal til Bal og overbyder hinanden i Toilette-Pragt og Luxus, noget, man jo under den gennem hele Perioden stigende Velstand let faar Evne til.

Rahbek kommer rigtignok overfor alle disse Angreb paa Klubberne til det bedrøvelige Resultat, at der er saa lidt Husliv tilbage i København, at de udviste Klubgæster, hvis man hævdede Klubberne, ikke kunde søge did. Vore Damer er for lidt »Dannekvinder og Dannemøer til at være de Husgudinder, hvis Altre man glad kunde ty til.«*) *Tode* er ligeledes stadig baade paa Vers og Prosa ude efter vore Damer og deres Uduelighed. Han synger jo:

---

fandtes Mænd af de forskelligste Stænder: Videnskabsmænd, Embedsmænd, Købmænd — og hver Klub havde sin ejendommelige Karakter. Man traf vel ogsaa paa Folk, som var Medlemmer af flere Klubber paa een Gang. Disse Foreninger var ikke alene forstyrrende for Familielivet, de dannede ogsaa en stedse levende offentlig Mening.

*) Tilskueren Sept. 1799.

»Endelig var det og Oldtidens Skik
 Døtrene maatte lave Maden,
 var fra Parnas og Pikenik,
 Søndagen saas de kun paa Gaden.
 Nu har de Følelser, Læsning og Vid,
 kan ikke sætte en Gaas paa Spid,
 vel vore Piger, om det gik
 efter hin gode, gamle Skik.«

Og skønt han godt indser, at det er Mændenes egen Skyld, at Kvinderne ikke gider sidde alene hjemme om Aftenen, men spadserer en Tur, saa ivrer han dog i »Sundhedstidende« mod »Fruentimres Aftenpromenader, Udflugter i Tusmørke, Bevægelser i Maaneskin og Trippen i dunstopfyldte Gader. Denne Lyst findes kun i København, hvor Fruentimret har faaet i Sinde med mange vigtige Betragtningers Tilsidesættelse at fornøje sig som Flagermus med Aftenpatroller og Natterunderinger, ej alene om Sommeren, men ogsaa i stræng Vinters klingende Frost og tummelfulde, glatfrosne Gader saavel som i skyggede, damperige Alléer.« Tode søger dog ikke Forklaringen der, hvor den i Virkeligheden er at finde, i Kvindernes Ensomhed i Aftentimerne, men han kommer med de fire Undskyldninger, Damerne efter hans Skøn kan anføre for Valget af den sene Spadseretid, idet han dernæst imødegaaer dem: De gør det, siger nogle, fordi de sidder hele Dagen hjemme og arbejder, de faar knap Tid til at spise, de laver selv deres Mad, syr selv deres Klæder, strikker deres Strømper, spinder deres Lærred. Men, siger Tode hertil, den, der har syet og spundet sig træt, maa hellere om Aftenen være sammen med sine Børn (han nævner ikke Manden) eller læse i en god Bog. Andre siger, at de holdes strængt af Mænd eller Forældre. Dette, siger Tode er ikke sandt, thi ved alle Lejligheder hele Dagen, hvor der er noget at se, »vajer Hattfejere og flagrer Coiffurevimpler.« Atter andre undskylder deres Spadseren om Aftenen med, at de saa ikke behøver at pynte sig. »Men det gør I jo alligevel«, udbryder Tode. Nogle finder, at det er en uskyldig Fornøjelse at »beskue Stjerner«; dette gælder, svarer Tode, alene Stjernerne i de reelle Gader; thi det er uanstændigt at vælge denne Tid, hvor selv de umælende Dyr gør bedre Brug af Tiden. Ganske vist, det er nødvendigt at spadsere, men »en klar Himmel, et stille Vejr«, disse to Billeder

paa elskværdige Fruentimmeres Sindelag, bør indbyde dem til Promenaden. »Solens Straaler, skyggefulde Skove, blomsterrige Enge, konstløse Hauger bør smigre Luften med balsamiske Dunster. En elastisk Luft maa fylde Lungerne, en anstændig Latter maa ryste Leveren.

Men vore smukke vælge den sildige Aftenstund, den indtrædende Nat, naar Solen forlængst har unddraget Lys og Liv fra vor Horizont, naar kolde Dunster og det Udyd-skjulende Mørke indsvøbe Staden, da tripper den lille Amazone frem: og med en Chapeau under Armen stryger hun rask gennem de ofte beskuede Gader, som hun da hellere skulde overlade de monotonske Vægttere, husvilde Natnymfer og langlugtende — —. Dog, den tidlige hærdede Heltindes Næse agter ej saadanne gennemtrængende Dunster. Hendes smaa Fødder har lært at trave over den ujævne Stenbro, at gaa fast paa de troløse Trottoirer, at »tiaske« igennem en Dynge Sne eller en Søl og at sno sig igennem en Klynge Folk. Medens hun saaledes flakker omkring paa de haarde Stene, er hendes lille Hjerte ret fornøjet, de trætte Fodsaaler bliver ikke følte, de ømme Ligtorne maa tie stille.

Og hvormed afværger hun Aftenkulden? Med et Par Fragmenter af en Hanerumpe, nogle Favne Baand og en Del Spindelvæv over en mægtig Tot fremmed Haar, med Titelbladet af en Silkekaabe over Skuldrene, med tynd Silke eller Sirts og Linned paa Kroppen og et Par Bomuldsstrømper paa Benene. Med denne Maaneskinsrustning tør hun trodse een af de største Sundhedsfjender i den hele Natur: Aftenluften med al sin grumme Kulde og al sin forgiftige Taage. Med et Par Kopper Kaffe og The i Maven tror hun at kunne modstaa den Frost og de Dunster, som endogsaa de stærkeste Mandfolk ikke kan taale. Og denne grumme Luft, som kan skyde i Flugten, som rammer en svag Lunge, en svedig Hals og et Par uforvarte Ben i et Øjeblik, i den væve og svæve vore spæde, pæne, zarte Fruer og Jomfruer hele Timer:«

Denne Artikel maa, som saa mange andre af Todes, have ramt ømme Steder; thi Abonnentinderne bebuder ham, at de vil sige Bladet af, hvis han ikke straks holder inde med den Serie, han havde bebudet som Fortsættelse. Han bøjer sig og slutter med det samme, idet han endog i Registret forandrer Titlen: »Om Fruentimres Aftenpromenade« til »Om Aftenkuldens Skadelighed«.

Men disse Angreb paa Kvinderne har dog ogsaa Modsætninger. Saaledes findes der i »Tilskueren« et Svar paa Rahbeks ovenanførte Tvivl om, hvorvidt de egner sig til at gøre Hjemmet hyggeligt. Han siger, at naar man læser »Minerva«, skulde man tro, at Kvinderne ikke gjorde andet end »føjte og flane og være det sande perpetuum mobile, der red og kørte og skadehoppede paa Bal og tjaddrede paa en Koncert og legede Assembléwhist og konverserte paa Komædie og lod sig se i Dyrehaven for — ingen Penge — som de selv fik, at sige, thi for Resten kan Assistenshuset bedst fortælle, hvad der er givet ud i Sommer til det Brug — og kort sagt være den evindelige, personificerede Publicitet«.

Og hvad er det da, de ulykkelige Kvinder gør foruden at opdrage deres Børn, pleje deres Mænd, kort sagt efter at være bleven Hustruer, Mødre, Husmødre, Dannekvinder? Man skulde efter Tilskuereus Fremstilling ikke tro, det var københavnske Damer, han talte om, men hottentottiske, kosakkiske, kalekutiske, husariske eller malebariske Damer, og hvad er saa alt det onde, de gør? »De spiller noget, de kalder Whist, og somme noget, de kalder Komædie. Eller Klaver; men det er der intet ondt i, naar de gør det godt«.

Der findes ogsaa mange, der berømmer Ægteskabet fremfor ugift Stand, og morsomst af disse er sikkert *Tode*, der først under Overskriften: »Løfte til Døtre« meddeler:

»Med det allerførste skal jeg skildre Ægtestandens store Fordele fra den medicinske Side og gøre alle Pebersvende angst og bange for deres Liv og Helbred,« — og allerede i det næste Nummer af Sundhedstidende begynder han paa en lang Artikelrække: Ægtestands Berømmelse, af hvilken her skal meddeles et Uddrag.

Overalt lever man i Ægteskab, hvad Religion man saa bekender sig til. Ja, selv Dyrene kender det. Hos Spurvener er det ikke nok, at en Han holder sig til sin Hun med eksemplarisk Troskab, men endog det ringeste Galanteri straffes; naar man hører en forfærdelig Skrigen og Biden i Træerne, naar man ser en Mængde fortørnede Spurve overvælde een alene, saa kan man være sikker paa, at det er en Spurv *à bonnes fortunes**) eller en Ægtefælle, som har tilladt usømmelige favours.

Tode ivrer mod Forfattere som Lafontaine, Molière, Congreve, Vanbrugh og Holberg, fordi de tit fremstiller Ægteskabet som

*) Paa Kærlighedseventyr.

den voveligste Gerning, som en Fælde, hvori Tosser fanges. Tode mener i Henhold til sit Løfte til Døtrene at burde bevise, hvorledes »nogle betydelige Maladier hos Mandfolk af Middelstanden kun kan kureres ved Ægteskab.« Han taler kun om Ægteskaber, der medfører indbyrdes og udvortes Harmoni; uden al Trætte behøver det dog ikke at være: »En maadelig Ærgrelse beforder Fordøjelsen, et Forlig efter lidt Ufred har sine Sødheder.«

Mange magre, tynde, tørre Mandspersoner bliver fede og fyldige, naar de bliver gifte. Mange Skrantninger »erlange« i en sund og frisk Hustrus Arme den Styrke og Helbred, Lægerne ikke kan skaffe.

Noget af Grunden er ogsaa den, at Maden bliver lavet bedre til af en Hustru end i et Spisekvarter. Herpaa følger saa en drastisk Skildring af Datidens offentlige Spisehuse og »sluttede Borde«, hvorved forstaas mere private Middagsabonnementer. Der er ganske vist enkelte, som *Eisen* i St. Kirkestræde, som har god Mad, men han er dyr. Men ellers er det skrækindjagende, hvis man skal tro Skildringen: »Undertiden ved man ikke, om man skal takke Dyreriget eller Planteriget for det, man har for sig. Undertiden spiller Retterne en ordentlig Maskerade. Ragout garneret med Frikassé gør ligesaadan Kontrast som en Kardinal, som danser med en Amagerkone. Ja, Kød ligger ofte skjult under en Skikkelse af Grønt, og naar man tænker at spise Fisk, faar man Skinke. Disse Maskerader har deres økonomiske Nytte. Naar en Fugl har været saa ofte paa Bordet, at den undser sig for at komme for Gæsternes Øjne, saa svøber man den ind i en god, tyk, uransagelig Sauce eller adskiller den og stikker Parterne under de andre Retter, ligesom man kan fordele uanseelige Rekrutter iblandt Regimenter. Tit er Kokkene desuden saa uvidende, at de tager en Kat for en Kanin, Asenindens Føl for en Kalv, Ravne og Krager anser de for Agerhøns og Duer.

O I prisværdige Mandinder, som vort utaknemlige Køn kalder Rasmusser! Under Eders skarpe Øjne er Gryderne rene, og Maden ublandet. I vaage over Eders Tjenestetyenders Fingre og Eders Mænds Helbred. I sørger for, at denne aldrig lider ved nogen anden end — Eder selv!«

Men er man gift, kan man spise efter sin Smag, man kan faa sine Livretter og rig Afveksling. Og veksle skal man, ellers gaar det galt med Maven, har man ikke i et Aar faaet Ærter og Kaal,

faar man Kolik deraf. Ved Forandring skærpes Appetiten, Maven styrkes, Fordøjelsen befordres, Aabning underholdes, og Væskerne renses. En gift Mand behøver ingen blodrensende Midler, hans Kone laver ham den bedste Medicin i Køkkenet.

Men kunde man ikke nøjes med en Husholderske? Mangen en Kone ligger dog i Søvnens bløde Arme eller drikker den syvende Kop Kaffe eller studerer »Aftenposten«, medens en lille fem Fod høj Ane med en purpurrød Arm bestyrer Køkkenelementerne. Hertil svarer Tode med en Lovtale over Kvinderne. Han siger, at den Mand, som finder mere Smag i sin Hustrus Retter end i hendes Person, maa enten være ilde gift eller fortjene at være det; thi fordi Damerne besøger Forlystelser (den filosofiske Gang, et *Campement**) eller en Dyrehave), spiller en uskyldig l'homme, pynter sig, læser Ugeblade, er det ikke sagt, at de forsømmer deres Pligter. Alting har sin Tid, ogsaa Spisekammer og Køkken.

Der følger nu en overdreven Skildring af Forskellen mellem Kvinder i gamle Dage (altsaa paa Holbergs Tid), og nu, da Spadsering, Komediegang, Kortspil og Læsning er kommet i Mode. Da havde Damerne en Skikkelse, Pynt, Smag, Levemaade og Kundskab, saa man kunde blive angst og bange, bare man saa dem. »Man forestille sig endnu saadanne krøllede Nakker hos det elskværdige Køn, som man nu ser hos de unge Jøder, og saadanne flettede og opstukne Pisker, som siden er blevne et Karakteristicum for en Friseur-petit-maitre. Man forestille sig Kabrølleker, Pibehatte, Toupeer o. d. l. Man forestille sig høje, glatte, revnefærdige Pander, hvori man kunde spejle sig, men som med Tiden blev forvandlede i ophængte Gardiner. Man forestille sig det begrædelige Syn af et Par sorte Strømper i et Par hvide eller røde Sko, Snørlive, som sad paa Skraa som Afvisere, og hvis øverste Rand naaede op til Adamsæblet. Man forestille sig hvilken Gang, naar hele Legemet havde sit Bevægelsesmidtpunkt i Knæerne og de to Hæle beskrev en retvinklet Trekant med Tærne.« o. s. v.

Hvor langt behageligere finder Tode ikke de nuværende Kvinder! Hverken Tuilleriérné, Luxembourg, St. James Park eller Queens Park viser noget dejligere end Københavns Volde. Den Mand paa 20—30 Aar, som kan se disse Skønheder uden at indtages, maa ikke have rødt, varmt Menneskeblod i sine Aarer, men Thevand og Kærnemælk; men paa den anden Side vil en-

*) her maa sikkert menes Voldene eller Fælleden.

hver, der har et Hjerte og ikke en Naalepude i Brystet miste Appetitten, naar der i Stedet for en saadan Hustru sidder en stiv, affekteret, »taassevurren« Pimpnille af en Husholderske ved Bordet. Og intet er saa vigtigt for Sundheden som at spise sin Mad med Fornøjelse. Ligesaa lidt som den, der tror at finde Haar i alt, hvad han faar paa sin Tallerken, kan spise med Appetit, kan den, der finder Galde i enhver Skæmt, nyde sin Mad med Fornøjelse.

»Ja,« vil Pebersvenden sige, »men saa vil jeg foretrække et godt Glas Vin i et muntert Lag.« Men Vinen gør aabenmundet, og man kan ikke stole paa alle. Nej, en Mand skal have en Hustru, som han elsker, som er yndig uden at være en Skønhed, kærlig uden at være kælen, forstandig uden at være lærd; en Hustru, som kender Verden uden at være indtaget af den, som tager Del i alt Mandens, som raader og vejleder ham, som *styrer* hans Smag. Den Mand, som har en saadan Hustru og endda vil søge andet Selskab for at spise med Fornøjelse, er hverken Kone eller Mad værd. Gud burde forvandle ham til en Porcellænsfigur paa en Plat-de-Menage.

Og hertil kommer Børnene. Der er ikke noget behageligere at se end Børn i deres Uskyldigheds Alder. »Endogsaa den, som ikke er Fader, føler en gennemtrængende Rørelse ved at kaste sine Øjne paa disse sine tilkommende Medborgere« (!). En Fader *har gjort* Staten og *gør* den Nytte ved at give den Borgere og ved at danne dem til gode Borgere.

Hustruen passer nøje, at Manden kun faar, hvad han kan taale, og naar han kan taale det. Overtræder han selv Grænserne, slipper han med en Dosis Rhabarber og en Gardinprædiken.

Tode var sely lykkeligt gift, og hans Udtalelser om Ægte-skabet er tilstrækkeligt Borgen for Eftertiden, at lykkelige Ægte-skaber, hvor Mand og Hustru foretrak Hjemmets Arne for Klubliv, Koncerter og anden splittende Fornøjelse, var lige saa almindelige da som nu.

Endnu skal i denne Forbindelse kun omtales en Skik, som vedrører Ægtefolks indbyrdes Forhold, og som falder vor Tid noget for Brystet. Naar en Hustru var død, var det ikke ualmindeligt, at Manden, naar han var en Smule »litterær«, gav en »Charakteer« af den afdøde. Den taler frit og ret ugenert. Som et interessant Exempel herpaa kan nævnes Kammerherre, kgl.

Historiograf P. F. Suhms Karakteristik af hans 1788 hedengangne Hustru, Karen Angell. Det var allerede da almenkendt, at han tog hende af »videnskabelige« Hensyn, han agtede nemlig at skaffe sig Midler til at udvide sit Bibliothek og studere uden daglig Bekymring for Brødet. Hun stillede kun den Betingelse, at han skulde leve i Norge, saalænge Svigermoderen levede. Han gik ind derpaa, især fordi hans gode Ven og Kollega *Gerhard Schiøning* opholdt sig i samme By — Trondhjem. Men snart opdagede baade Suhm og hans Hustru, at de blev narrede af en Morbroder til hende, der brugte af Pengene selv og anvendte Resten til Legater — de Angellske Stiftelser. Derfor drog de her til Danmark igen, og deres Ægteskab var at betragte som et hæderligt og velment Kompagniskab, om Kærlighed var her næppe Tale, selv om Kompagnonerne kom godt ud af det sammen. Men de to var nu en Gang gifte, og det ser derfor mærkeligt ud i Nutidens Øjne, at han, der forøvrigt giftede sig med Hofapoteker Beckers Datter kort efter Konens Død, kunde skrive en Nekrolog over sin Kone, hvori han begynder med at rose hende for at kunne godt Tysk og Fransk, derpaa siger han, at hun spillede smukt Klaver og dansede »ziirligt«, medens hun heller ikke sang ilde. Men, hvad Suhm sætter mest Pris paa, er, at hun af sin Moder, der var noget »hastig«, er oplært i ordentlig og god Husholdning, hvorhos hun er »anholdt til et ærbart og indgetogent kristeligt Levned«. Han beklager, at de kun »avlede« een eneste Søn sammen, og samme Søn døde 1778, skønt han artede sig vel.

I Skildringen af Konens Sygdom bliver Suhm for intim. Hun led af Huller i Foden, Stengrus og Navlebrok, og han, som selv var livsglad og livslysten, fortæller om hende, at hun var en Elskerinde af det alvorlige, nyttige og dydige; men — hun tillod dog Manden at fornøje sig, en Tilladelse, han ret rigeligt benyttede sig af. Ogsaa hun kunde blive »hastig«, men det gik snart over. Hvilket Indblik lader dette ikke aabent i det ægteskabelige Samliv! — Hun var »goddædig«, men med Fornuft, og denne Fornuft erkender Suhm nyttig for sig; thi han gik, som han selv bevidner, undertiden over Grænserne. Sluttelig fortæller han, at hun var noget fedladen af Legemsskabning, og at hun især efter Sønnens Død ingen Lyst havde til at bevæge sig.

Meget af det, man nu læser om Forholdene mellem Ægtefæller den Gang, lyder fremmedartet, og vi trækker paa Smile-

baandet deraf. Men det er ikke altid saa mærkværdigt, som det lyder, og hvis man vilde »oversætte det«, det vil sige, om man vilde tillempe det efter Nutidens Forhold, saa er det maaske ikke saa meget forskelligt i Grunden. Om man brugte andre Ord, om man havde andre Maader at udtrykke sig paa, saa er der dog een Gang kun een Maade at være rigtig gift paa og mange Maader at være det »forkert« paa, og heldigvis er de forkerte efterhaanden blevet om ikke sjældnere, saa i al Fald sjældnere omtalte. Vore Oldemødre og Oldefædre tænkte som vi, selv om de talte anderledes, og der var ligesaa mange daarlige Ægteskaber da som nu; men den moderne Tid har været mere dristig til at vedkende sig, om et Ægteskab er mislykket. Hvor mange af Datidens Ægtefolk vilde ikke, naar de nu ser vore Ægteskabsdramaer, udbryde med Hostrup i »Intrigerne«.

»Og saa har vi, min Ven,
kun det gamle igen«.

Men man var den Gang mere blufærdig i det ægteskabelige Forhold end nu. Derfor gjorde f. Eks. Fru Gylleborgs Skilsmisse fra Heiberg Opsigt, ja, den vakte velment Forargelse. Selv om man følte slikt, *sagde* man det ikke, — før Konen var død. »Det gode Selskab« havde den Gang og har nu sine Love. Hvem skriver dem?

C. UNDER DE DAGLIGSTE FORMER.

INDEN vi gaar videre i Skildringen af det daglige Livs enkelte Former, vil det sikkert være paa sin Plads at faa at vide, hvorledes vore Oldemødre og Oldefædre gik klædte. Hvad først Damerne angaar, saa var deres Haar sat op i en Toupet, som var temmelig høj og til begge Sider faldt ned ad i Bukler. Ovenpaa dette bar man ved festlige Lejligheder et Sæt, opsat med Kniplinger eller Blonder og prydet med Ertsnaale. Naar det var meget fint, brugte man »Plumagefjere« af forskellige Kulører, og disse Hattedejere maa aabenbart have være meget fremtrædende, thi de er stadig Genstand for Omtale og Angreb i Datidens Blade, saaledes af en Indsender i Sundhedstidende. Han raser mod hele Arrangementet paa Hovedet, de høje Haarvalker, hvorover »Topéen« *) er sat, men mest over Fjerene. »Jeg kan aldrig tro, at Moder, som er saa monstrøse og unaturlige, til Dels ogsaa saa besværlige, kunne være uden al Fare for Legemets Helbred.« Han kender Exempler nok paa, hvor galt det kan gaa med Hattedejere, og han anfører nogle: »Et Par store, røde Fjere, vajende som et Flag og skinnende som et Nordlys, opirrede Tyren ved Siden af Kongevejen saaledes, at han vist havde ødelagt den smukke, dersom hun ikke havde været fulgt af en Kusk. De

*) egl. Fransk toupet: en Haardusk i Panden. Det staves her i Bogen, som Tode stavede det.

samme Dragefjere gjorde en Hest sky, hvorved Rytteren (et skikkeligt ungt Menneske!) kom til at brække to Ribben. En prægtig sort og rød Panache kom en Matros og hans Ros for nær, saa at de stolte Fjere blev hængende, Fjerene holdt ved Hatten, Hatten ved Haaret, Haaret ved Hovedet, følgelig blev den tjærede Sømand parret til den yndigste Dukke, men da han kunde gaa, og hun alene trippe, saa slæbte han hende som en Absalon ved Siden af sig, indtil alle Folks Jammerskrig gav ham Ulykken til Kende og den smukke løstes i Rendestenen og gik hjem med tykke Øjne, blodig Næse, med halv Hat og halv Haar. — Tre Gange er der gaaet Ild i saadan en Hanerumpe, hvoraf lettelig en stor Brand kunde kommet, da saadant et Hoved er beladt med let tændende Materialier. Til al Lykke er det blevet ved et Par svedne Ører og et skallet Baghoved.«

Hvad selve Ansigtets Pleje angaar, saa kendte man ogsaa den Gang de Midler, hvormed vore halvgamle Damer kommer Naturen til Hjælp, naar dens Ydelser ikke tilfredsstillter dem, nemlig Sminke og Pudder.

Tode er rasende over disse »Halvsmukke, som ideligen behøve at komme deres Yndigheder til Hjælp, som konstigen udstoppe, beklæde og overmale de forfaldende Alabasterbygninger.« Han finder dem tillige dumme, da de sætter sig i Miskredit allerede ved deres Ydre, der fortæller, at de vil have deres Næste til at tro paa en Usandhed. — Halsen er hyppig blottet, og de, der ikke har tilstrækkelig fyldige Former eller noget andet at skjule, dækker den med en drejet Flosallonge eller Paletin, der er lagt i Piber og gaar ned paa begge Sider af Brystet. Paa Hovedet bæres om Sommeren runde Solhatte af Straa, men overtrukne med Silketøj. Naar det ikke er Sol, bruges Hatte med Baand, Flor og Plumagefjere. Slør er almindeligt. — Om Sommeren er det fint at gaa i tynde Silkekaaber med Blonder, om Vinteren er de stoppede med Vat og underforede med tyndt Taft. Mufferne er af samme Stof og Farve som Kaaben, pyntede med Blonder.

Kjolerne er enten eensfarvede, sribede eller smaablomstrede, helst af Netteldug. Der er Læg bag paa dem, de garneres enten med samme Slags Tøj eller kantes med kulørte Baand eller Blonder. Et lille Slæb hæftes op ved Spadseringen. Livet er dannet som en glat Smække af samme Tøj som Nederdelen og prydet

med en Silkesløjfe ved Brystet, Ærmerne er ligeledes glatte og uden Mansketter, de kan pyntes med Blonder. — Ved Visitter bærer man Uhr, men ikke længere som i gamle Dage »i Etui«. Mærkeligt nok kan man bære Forklæder, naar det ikke er til altfor stor Stads; naar man spadserer, er de af prikket Flor, hjemme af grønt Taft.

Vifte gaar man altid med paa Visit og paa Gaden, og dens Brug og Anvendelse »dependerer af enhvers Geni og Maade at forklare sine Tanker paa«. Selvfølgelig hører ogsaa Handsker til.

»Hvide Strømper have endnu Ret til Fruentimrets Ben,« siger en Modebog 1776, men den maa Aaret efter med et Suk indrømme, at der begynder at komme kulørte Svikler paa dem.

Til daglig gaar man med sorte Sko, men til Stads retter de sig efter Klædernes Kulør. Hælene er høje og meget smalle, Skospænderne er ovale og indlagte med Stene; men paa Baller bruger man i Stedet for Spænder, Sløjfer af Kulør med Garneringen paa Kjolen.

Det er ikke fint at gaa med Ørenringe eller Fingerringe, dog kan en Ring paa Lillefingeren tillades, naar den bærer en Brillant.

Damerne brugte endnu stadig Snustobak, men det var ikke længere fint at byde hinanden, enhver betjente sig af sin egen Daase. Paa Gaden, hvor det tidligere ikke sømmede sig for Kvinder at tale, maa man nu »ikke alene tale, men endog tale højt og le.« Jo mere ugenert, des bedre. »Det danske Fruentimmer har Lov at ligne det franske i det frie, men ikke i det flygtige Væsen.« Derimod var det komplet umuligt for en Dame at vise sig paa Restavrationer eller Vinstuer; end ikke, om hun var i Følge med sin Mand, kunde det tillades hende, og denne strenge Skik overholdtes til over Midten af det 19 Aarhundrede, hvor man i Begyndelsen til almindelig Forargelse aabnede Damekafeer og Konditorier.

Det er paa denne Tid ved at gaa af Mode, at unge Piger sidder ved Vinduet og filerer. — Dog sad jo Christiane og saa ud efter Oehlschläger, medens hun arbejdede.

Paa Ballerne var det Skik, at man altid begyndte med en Menuet, som Damerne dansede med hængende Slæb, men naar saa Runddansene kom, heftedes Slæbene op.

Var Damemoderne saaledes ikke meget forskellige fra de nuværende, saa var der desto videre Forskel paa Mændenes Paa

klædning da og nu, og selv om vi maa indrømme, at vore Klæde-
 dragter er langt mere praktiske og fornuftige, staar hine Tidens
 Kostymer i Skønhed og Klædelighed langt over vore. Vi ser let
 en Modeherre fra den Tid for os. Han bærer en lille, trekantet
 Hat med Kokarde og Guldtesse paa et »akkommoderet« Haar,
 der enten ender i en tynd Pisk eller i en Haarpung, der sammen-
 knyttes af et bredt Baand. Disse Haar- og Piskebaand solgtes
 paa Gaderne, mest af omløbende Jødedrenge; det kender vi jo
 fra den gode, lille Jødedreng i St. Hansaften Spil. Der er en lille
 Topé og 3 smaa Bukler ved Ørene. Det er et glædeligt Frem-
 skridt, at Paryktiden nu er forbi, kun de allerældste bruger den
 endnu. Af de 4—500 Mennesker, som kan rummes i Parterret i
 det danske Komediehus*), bærer nu kun 25—30 Parykker. Mod
 Slutningen af Aarhundredet ophører ogsaa »Akkommoderingen«
 og efter Revolutionens Mode bærer man Haaret frit nedhængende.
 En af de sidste, man ved gik med Pisk, var gamle Werner Hans
 Fr. Abrahamson, der døde 1812, men han betragtedes ogsaa da
 som en kulturhistorisk Mærkværdighed. Denne Akkommodering
 foraarsagede Mændene mange Besværligheder, dels var det dyrt,
 det kostede gerne 1 Mark hver Gang, dels maatte det jo gøres
 temmelig hyppigt. Værst var det ved Konfirmationstide, hvor
 alle de ulykkelige Konfirmander skulde akkommoderes; Frisø-
 rerne kunde ikke overkomme Arbejdet, derfor maatte de begynde
 nogle Dage i Forvejen, og de ulykkelige Drenge, hvis Forældre
 ikke havde særlig gode Raad, — Prisen steg, jo nærmere man
 kom Søndagen — maatte i flere Dage næsten ikke røre Hovedet
 for ikke at faa Frisuren i Uorden, hvorfor de heller ikke kunde
 sove om Natten paa Grund af den ubekvemme Stilling, de maatte
 indtage.

Om Halsen bærer Mændene til 1781 hvide Klude, som hver-
 ken sidder glat eller stramt, men efter det Fald, de giver sig selv.
 Efter 1781 afløses dette af et stramtsiddende Bind, der holdes
 sammen med et Spænde, senere stives dette Bind, og ved Aar-
 hundredets Udgang begynder Flipperne saa smaat i Form af
 Fadermordere. Mansketter og Kalvekrøs maa hos en fuldendt
 Modeherre være af Kniplinger, Kalvekrøset naar til den fjerde
 Knap paa Vesten, der atter naar til Benklædernes anden Knap.

*) Parterret var Staaplads, hvor man spadserede frem og tilbage og talte
 med hinanden i Mellemakten.

Kjolen har afløst den tunge, Holbergske Frakke, Benklæderne er stramme ved Knæet og vide opad. Selvfølgelig er det Knæbenklæder. Til Stads bruges hvide Strømper, til daglig mørkere Farver.

I det hele anvendes der rigeligt med Farver. Overalt er der Tresser af Sølv eller Guld, Vesten, som er af Silke, har anden Farve end Kjole og Benklæder, men alle Farver er i Mode undtagen rødt. Knapperne er blanke. Paa Fødderne bæres til daglig tyksaaledede Sko, der naar højt op paa Vristen, eller Støvler med nedfaldende gul Krave; enten man rider eller ikke, er det fint paa Støvlerne at bære Sporer. Paa Stadsskoene bæres store Spænder, som er firkantede eller ovale, af Sølv eller Tombak.

Ved Bryllup og Fadderstads bar Mændene Kaarder af Sølv. Til daglig gik de med høje Stokke med Elfenbens Knap og sorte Stokkebaand, som omsnoede Haandtaget. Paa Maven dinglede Uhrkæden, som endte i en prægtig Uhrnøgle og Berlokke, der raslede, naar man gik.

Ogsaa med Hensyn til Børnenes Paaklædning var der en stor Forskel paa da og nu, og det kan muligt interessere ogsaa at høre, hvorledes de gik paaklædte.

Saalænge de var Pattebørn, var der naturligvis ikke Forskel paa Kønnenes Klædedragt; Barnet svøbtes ikke som i tidligere Dage, naar det skulde døbes, det var ganske løst paaklædt i en lang fortil knappet Kjole, mest af Sølvmor og med en Hætte bagi, som kunde trækkes ud over Hovedet. Som Børnene vokser til, klædes de tilnærmelsesvis som de voksne, dog gik Smaapiger helst i lange, løst nedhængende Kjoler uden Façon. Rahbek fortæller selv, hvorledes han var kostumeret som Barn, og det maatte unægtelig have taget sig besynderligt ud i vore Øjne. Hver Morgen blev hans Haar akkommoderet af Faderens Skrивerdreng, han blev pudret, og der blev anbragt en Topée, »senere med Hestsko«, Bukler og Pung i Nakken. Da han jo havde skrigende rødt Haar, blev han pudret med hvidt Pudder, dog een Gang, nemlig ved sin Moders Begravelse med sort, hvilket, da det var »nobiliteret Kønrøg«, ikke faldt ud til alles Tilfredshed; thi dels saa han »spectaculeux« ud, dels smittede han i de næste seks Uger af overalt, hvor han kom. Dertil havde han en rød Damaskes Kasseking med vedhængende Vest og rødt Multum under, Krave med Kalvekrøs og Mansketter, Bind om Halsen, sorte Manchesters

eller Emses Bukser, sorte Strikstrømper, som han ikke kunde faa til at sidde lige paa Benene, Sko med Spænder, en tyk Nattrøje og Brystdug.

Har vi nu set, hvorledes vore Forfædre gik klædte, vil det falde ganske naturligt, at vi taler om det daglige Liv inden Døre, og det ikke blot, som det føjede sig ensformigt fra Uge til Uge, men ogsaa, som det gik til under lidt mere ekstraordinære Forhold, naar der kom Gæster, eller der indtraadte Familiebegivenheder af lystelig eller sørgelig Art.

Det daglige Liv hos de gode Borgerfolk var forskelligt fra vor Tids allerede deri, at »Dagen« laa paa en lidt anden Tid end nu. Man stod langt tidligere op, i Reglen ved 6 Tiden, og det baade Sommer og Vinter, og man laa atter i sin Seng ved 10 Tiden om Aftenen. Dagen indleddedes da hyppig med, at Husfaderen samlede alle, ogsaa Børn og Tyende, til en Husandagt; de mindre religiøse indskrænkede dette til Mandag Morgen. Straks derefter overlodes Børnene til deres Informator, medens Manden gik til sine Forretninger, og Konen fik travlt i Huset. De fine Gulve skulde jo skures, de store Oliemalerier af Mand og Kone tørres af, Glasset for Silhuetterne omhyggelig gaas efter. I Vinduerne stod Gyldenlakker og Levkøjer, Avrikler og Krusemynte og ventede paa Vand. Saa var der Fatters Strømper, der skulde stoppes, og Børnens Tøj gaas efter. Men lidt efter er det galt paa Gaden. Der raaber een og anden Handlende, det skal hun vide, hvad er. Hvis det kun er Fødevarer, er det snart besørget, men er det en Visekælling, der synger den nyeste Sang, kan det godt tage Tid. Og snart er Klokkeren 12, saa skal Maden være paa Bordet; thi det var sjældent, at Folk, — som Rahbeks — spiste saa sent som Kl. 1. Efter Middag er der dødsstille i Huset, for Fatter skal sove »til Middag«. Men saa tager det travle Liv fat igen, undertiden afbrudt af en lille Spadseretur. Kl. 6 staar Aftensmaden paa Bordet, og saa gaar Manden i Klubben, hvis han da ikke allerede tidligere er gaaet derop for at faa et Par Partier Billard for sin Motions Skyld. Da spiser han rimeligvis sin varme Ret der oppe.

Især for Kvinderne forløb Livet saaledes ensformigt og ensomt inden Døre, navnlig ogsaa fordi der ikke var saa mange Adspredelser og Fornøjelser *udenfor*, der lokkede. Vi kommer senere til disse Forlystelser og skal her indskrænke os til den

Tidsfordriv, man kender i selve Hjemmet. Man var mere overladt til sig selv, og derfor forfaldt man hyppig til Selvbeskuelse og Selvforgudelse, i alt Fald til en Kælen for sit eget interessante Jeg, der sikkert ikke har været sund for den aandelige Udvikling. Man oplever jo endnu den Dag i Dag enkelte Mennesker, der fylder Dagbøger med overspændte Selvbetrægtninger og naive Domme over andre Mennesker; men som oftest er dette dog kun unge Mennesker i »Sturm-und-Drang«-perioden, der føler sig selv interessante nok til slig indgaaende Behandling. Vor Tid har ikke Stunder til den Slags stillesiddende, oven i Købet ørkesløse Arbejde.

Noget anderledes bliver det i hin Tid, da man higede efter at opleve noget, fordi de fire Hjemmets Vægge var een for snævre, saa noterede man, især Kvinderne, de mindste Ting, der kunde have Skin af at være Oplevelser; Mændene noterede som oftest i deres Regnskabsbøger med korte og fyndige Ord de vigtigste Oplevelser. Et udmærket Exempel herpaa er Edvard Storms interessante Dagbøger, som findes paa det store kgl. Bibliothek, og med Hensyn til hvis Indhold jeg kan henvise til Afsnittet om Edvard Storm i min Bog: Drejers Klub. Enkelte, som Poul Rasmussen, den bekendte Komponist til »Danmark dejligst Vang og Vænge«, har efterladt sig Dagbøger i et Tegnsprog, hvortil Nøglen skal existere; han var Ungkarl, og hans sygelige Fordyben sig i Selvet har haft det Udfald, at Dagbøgernes Indhold skal være noget af det obskønest, man kan tænke sig.

Kvindernes Dagbøger er som oftest kun Optegnelser om, hvem der kommer i Huset, naar der saltes, naar der tørres Frugt, hvorledes Familien befinder sig, og om det eller det Dødsfald i Bekendtskabskredsene. En Dagbog, som giver et ret livligt Billede af Livet i en rigtstillet Borgerfamilie, er Hofapotheker Beckers Hustru, Anna Christine Becker, f. Torms Dagbog*) fra Aarene 1787—89. Der er et stadigt Rykind af Gæster, snart kommer de paa Formiddagsvisit, snart er de der til Middag og somme Tider til Aften. Men det mærkelige er, at det, at der er Gæster til Middag, ikke som nu til Dags medfører, at de bliver der til Aften. Om Aftenen spilles der hyppig Kort: Troissept, l'Hombre og Tarok. Det hænder, at der er indtil 5 Spilleborde i Gang paa een Aften. Og Regelen, at der kun spilles Kort, naar der er R i Maa-

*) Udgivet som Manuskript af I. G. Burman Becker 1870.

neden, overholdes slet ikke, helt ind i Juni muntror man sig paa Regnvejrdsage med Kortspil. Man lærer ogsaa igennem denne Dagbog en anden — ogsaa hos Werlauff omtalt Skik at kende. Fornemme Folk er godgørende mod laverestillede ved at staa Fadder til deres Børn. Dels hjalp de manges fattig Moder til at faa Barnet holdt over Daaben; thi der var jo den Sædvane, at Moderen ikke maatte komme i Kirke før efter Barnets Daab, dels kunde de ved rigelige Gaver komme de mindre velstaaende til Hjælp mod de Udgifter, Barnefødsel altid maatte medføre. Vi ser, at Fru Becker gentagne Gange lader sin Datter Christiane staa Fadder; men der var en rig Dame i København, som næsten ikke tog sig andet til end at holde Fattigfolks Børn over Daaben.

Vi opdager ogsaa, at den ældre Slægt ikke er nær saa klub-ivrig som den yngre. Medens gamle Becker saaledes holder mest af at sidde hjemme om Aftenen og faa sig et Spilleparti eller, hvis der ingen fremmede kommer, hvilket i Dagbogen betegnes ved: »Vi var under os«, at spille Tarok alene med sin Hustru, saa staa der saa at sige hver anden Dag om den ugifte Søn: »Erik var i Klubben«. Nøjagtigt noterer hun, hvorledes Vejret er, og at hun ikke har været af de Koner, der lod Huset gaa, som det kunde, kan man se af Bemærkninger som: »Har lagt Tøj sammen«, »Har tørret Æbler« o. l., og det skønt de holdt 4 Piger, Tjener, Kusk og Gaardskarl. De omfattes alle med patriarkalsk Interesse. Naar Gaardskarlen Anders har Feber, noteres det lige saa omhyggeligt, som naar selve Hofapothekeren* har ladet sig aarelade.

Hvor hurtig man den Gang efter sin Hustrus Død kunde gifte sig igen, fremgaar ogsaa af Dagbogen. Den 11. Juli 1788 døde Fru Suhm, hvilket noteres kort og godt. Den 13. Juli besøger Becker Enkemanden, den 17. Juli er Kammerherre Suhm allerede til Middagsselskab hos Beckers, men Datteren er upasselig. Suhm vedbliver stadig at komme med faa Dages Mellemrum, den 26. August staa der i Dagbogen: »Dejligt Vejr, af og til lidt Regn, Suhm og Pohl til Middag, en betydelig Dag,« og allerede den 1. Sept., altsaa ikke 2 Maaneder efter Kammerherreinde Suhms Død, bliver Frieriet afgjort; der staa: »Tyk Luft, Regn af og til. Kammerherre Suhm om Middagen samt Lt. Pohl. Og blev det Vigtige afgjort, hvortil Gud give Naade og Lykke. De toge bort Kl. 7.« Dagen efter er de gifte Børn samlede, og »vi bekendt-

gjorde dem vor Glæde.« Nu kommer Suhm omtrent hver Dag, undertiden to Gange, og den 10 Sept. »blev det resolveret, at Forlovelsen skulde være bekendt.« Om Aftenen havde de dog kun »1 Spillebord«. Den attende Oktober staar Brylluppet, og den 20 er Andendagsbryllup, ved det første er der 24, ved det andet 29 Personer indbudte. Og mærkværdigt nok spilles der Kort ved 6 Spilleborde ved Andendagsbrylluppet.

Sommetider virker Dagbogens lakoniske Udtryksmaade ufri-villigt komisk, som naar der den 27 Oktober staar: »Klart Vejr, havde frosset. Om Form. Besøg af Biskop Egede og Berger. Begge Stude bleve slagtede.« Ved Beckers Fødselsdag d. 17 Juli (han har været syg længe): Varm Luft, tykke Skyer, det saae ud til Torden. Om Middagen her Müller og Datter, Berger og Warnstedt, Suhms, Bozenhards, Høyers, Walmoden junior, Münch, Schrödersee, Revenfelt, i alt 16 Personer. Gud lad denne Dag ofte, om det er Guds naadige Vilje, komme tilbage, men skjænke bedre Sundhed dertil. Dertil forlene Gud sin Barmhertighed og Almagt. 2 Spilleborde.« Desværre hjalp det fromme Ønske ikke, Becker døde inden næste Fødselsdag.

Mærkeligt er det ogsaa at se, at den unge Christiane Becker, efter at hun er bleven gift med den langt ældre Kammerherre Suhm, muntre sig paa egen Haand. Medens Manden spiller Kort hos Svigerforældrene, tager hun paa Hofbal eller til Koncerten i »Harmonien«.

Det synes i denne Slægt at have hersket et meget smukt Forhold mellem Forældre og Børn. Der noteres altid nøjagtigt, hvor Børnene, som jo alle er voksne paa Dagbogens Tid, er henne, og hver Gang der skrives til den ældste Søn, der er i Schweiz for at uddannes, og naar der kommer Svar fra ham.

Af en helt anden Art er en Dag- og Regnskabsbog, ført af den berømte Friedericke Bruns Søn, Ejer af Krogerup*). Skønt han er Søn af den hovedrige Constantin Brun, er han idelig i Forlegenhed for Penge og eksperimenterer med sit Landbrug, vil gerne have Privilegium til et Brændevinsbrænderi o. l.; men Faderen interesserer sig ikke saa meget for sine Børn, som han skulde, siger Sønnen. Skønt Dagbogen er lidt senere end den Tid, vi her

---

*) Originalen er mig velvilligt overladt til Benyttelse af nys afdøde Fru Generalinde Brun.

beskæftiger os med, er den dog i denne ældre Tids Aand og nok en Fortsættelse af tidligere førte Dagbøger i samme Aand. Der er ingen Tvivl om, at vi har med en fint dannet Mand at gøre, kun er der den Mærkelighed, at han næsten ikke med et Ord nævner sin egen Hustru og sine Børn. Derimod er der stadig Bemærkninger til Karakteristik af de Personer, han træffer udenfor sit Hjem. Dagbogen er for største Delen ført paa Fransk, senere paa Tysk, til sidst paa Dansk, og den slutter af i blotte Regnskaber. Kniber det med de franske Ord, tager han danske til Hjælp, hvilket virker ganske mærkeligt, som f. Ex.: »Passé la matinée jusqu' à 3 h 1/2 où il y avait un Landvæsenskommission«,*) eller »Travaillé au Jordbog«, eller »N. donne son *Høstgilde* aujourd'hui.«

Da denne Dagbog imidlertid gaar udenfor det her foreliggende Emne, skal der af den kun citeres et kort Stykke, der handler om Broderens Syn paa Ida Bruns da endnu ikke fastslaaede Ægteskab med Grev de Bombelles. Han skriver herom: . . . que je desire m'instruire sur l'état des choses entre J. et B. je me dispose à aller à Copenhague demain, si le temps le permettra. Si ce mariage se faisait*) — — — —. Nogle Dage efter staar der: »Je suis de retour de Copenhague ou j'arrivai le 10 à Diner. J'ai trouvé l'affaire d'J. en suspens. Elle ne sait trop elle même quel parti prendre: la vanité lui dit à l'oreille: »femme de ministre! peste! — mais de l'autre coté sa laideur! — et puis elle le croit libertin! (ce qui est très possible). Ses parens paraissent peu favorables à ce mariage — le père parce que le prétendu n'a pas le sous, hormi ses gages — la mère par la même raison, et parce que le bon dieu même ne lui conviendrait pas pour époux d'J. — Pour moi je laisse aller l'affaire son train, parce qu'il y a réellement beaucoup à considérer — seulement je désirerai voir J. bientôt mariée! et pour moi je crois que B. serait un bon époux pour elle! Je crois qu'il puisse se passer de fortune dans la carrière où il est, et que la liaison même des Majestés Apostoliques et Danoises, combinée celle qui subsiste entre *la blonde* par excellence et J. serait les garants d'une bonne carrière pour B. . . . Doch mögen die Götter walten. — Il y avait le soir beau-

*) Da jeg ønsker at undersøge, hvorledes Sagerne staar mellem J. og B., har jeg i Sinde at rejse til København i Morgen, hvis jeg faar Tid. Hvis dette Ægteskab kom i Stand . . . .!

coup de monde chez maman — son salon offre réellement un tableau mouvant agréable chaque soir—Je fus agréablement surpris d'y voir Baggesen, le Phenix *ressuscité**) et le jeune Hætsch (architecte Stadtgardien, et excellent dessinateur) revenu de Rome avec mon ami Malling. (**)

Idet vi forlader Dagbøgerne, af hvilke en stor Del ved Velvilje har været mig overladte til Gennemsyn, skal der kun gøres de almindelige Bemærkninger, at de som oftest er trættende og meget lidt originale. Af og til er de skrevne paa Latin, Tysk eller Fransk; og man faar da den Fornemmelse, at Hovedhensigten har været at opnaa Øvelse i disse Sprog.

Som Overgang til Stambøgerne staar et Par mærkelige Smaa-bøger, hvoraf jeg skal behandle den mindst betydelige først; den bærer den prangende Titel:

MISCELLANEA ***)
poetica et prosaica
autore
HANS BØCHMAN MELCHIOR,
1793.

(Blanding i Poesi og Prosa, forfattede af H. B. M.)

Dens Fortale er betegnende for Autor. Den lyder:

Kiære Bog! Jeg setter dig nu paa den øverste Hylde i min

*) J. Baggesen havde 1816 haft en af sine langvarige Sygdomme, som han med en vidunderlig Sejghed havde overstaet.

**) Jeg er kommen hjem fra København, hvortil jeg kom d. 10 til Middag. Jeg har fundet Sagen med J. svævende. Hun er ikke selv klar over, hvad hun skal gøre: Forfængeligheden hvisker hende i Øret: Ministerfrue! Naada! — men paa den anden Side hans Hæslighed! Og desuden tror hun, han er en Udhaler! (hvad der er meget muligt). Hendes Forældre synes lidet gunstig stemte for dette Giftermaal — Faderen, fordi Frieren ikke ejer en Skilling ud over sin Gage, — Moderen af samme Grund, og fordi end ikke Vorherre selv vilde tilfredsstille hende som Mand til I. — Jeg selv lader Sagen gaa sin Gang, fordi der virkelig er meget at tage i Agt — blot kunde jeg snart ønske at se I. gift. Og jeg tror ogsaa, B. vilde være en god Ægtefælle for hende! Jeg tror, han kunde undvære Formue i den Stilling, han er, og at Forbindelsen mellem deres apostoliske og danske Majestæter forenet med den, der allerede bestaar mellem den fremfor alle Blonde (Prinsesse Caroline) og I. vilde være Sikkerhed nok for en god Karrière for B. . . . Dog lad Guderne raade! — Om Aftenen var der mange fremmede hos Moder — hendes Salon frembyder hver Aften et behageligt skiftende Billede! Jeg blev behageligt overrasket ved der at se Baggesen, den genopstandne Phønix, og den unge Hetsch (Stadsarkitekt og udmærket Tegner), kommen hertil fra Rom med min Ven Malling. (Denne sidste var ogsaa Arkitekt.)

***) Overladt mig af Frk. Bodil Melchior.

Bogreol, uden Titel paa din Ryg i det glade Haab, at du ved denne Forsigtighed lykkelig skal undgaae uvedkommende nysgierriges Opmærksomhed. Om du imidlertid ikke kunde staae der i Roe, men een eller anden ved at søge om i Boghylden, skulde faae Fingre paa dig, da siig ham, ihvem han saa er, uden Persons Anseelse, at det er din Herres alvorlige Villie, at Han strax, saasnart han har læst til dette Sted, setter dig igien, hvor han tog dig; det vil ellers bekomme Ham ilde. — Hvis Han ikke dermed vil lade Sig afvise, da siig Ham, at du indeholder saadanne Bagateller, som han ikke bør spille sin Tiid paa at læse, og som din Autor ingenlunde har sadt her, fordi Han holdt dem for gode og vel de fleste af dem end neppe for maadelige, men blot for at moere sig selv med at see, hvorledes Hans Evner fra Tiid til Tiid meere udviklede Sig. — Hvis han ved endnu at læse videre, skulde kimpse med Næsen over dit Vaas, da erindre Han, at han er advaret i Forvejen og altsaa ikke kan klage over at være bedraget; siig ham desuden, at din Fader aldrig gjør Fordring paa Digterevner og ikke heller vil ærgre sig over, at man fradømmer Ham Samme, som han er saa troskyldig at tilstaa, Han aldrig besad, men at det desuagtet ikke er mere underligt, at Han kan finde Behag i dig, end at en øm Moder kan elske sit vanføre Barn. — Skulde du høre nogen paastaa, at et eller andet enkelt Ord eller lykkelig Tanke var stjaalet af den eller den Poët eller Autor, som Han kunde citere, da tie til slige Skumlerier og værdige Ham ikke et Svar, det er altid daarligt at paastaae, fordi to Tanker ligne hinanden, at den ene just skal være Moder til den anden. Siger nogen, at denne lille Erindring til dig, kiære Bog, er en Efterligning af Horats' Epistler 1ste B. 20 Ep., da svar Ham ganske kort, for at blive af med Ham: »det kan nok være,« men kommer Han endnu med flere slige spidsfindige Anmerkninger, da beed ham anden Gang at sette dig væk, og hvis han da ikke gjør det, saa bliv kuns grov, og siig Ham rent ud efter det gamle Ordsprog, at Han skal holde sin Næse fra andres M., og sine Fingre fra andres Tøj: det har han da for sin Nysgierrighed, saa lader han dig nok staa en anden Gang, og paa denne Maade tænker jeg, du best kan affærdige enhver Critikus, der muligen kunde faa Klør paa dig, da du slet ikke er tjent med at komme paa nogen Kunstdommers Høvlebænk; thi jeg troer vist, at du ellers paa Skruphøvlen vilde blive mindre end Luthers lille Catechismus, og skulde

du da endnu ret glathøvles og poleres, o Jammer, da frygter jeg, du døde under Kuren.

Far nu vel, kiære Bog! min Hiærnes første Foster! erindre din Faders Formaninger, og gaa stedse frem til større Fuldkom-
menhed, som du gaaer frem i Tykkelse! Det ønskes dig op-
rigtig af Forfatteren.«

Kiøbenhavn d. 10de Oct. 1793.

Som man vil se, staar vi her overfor en ung Mand, der skriver Vers, og der er efter den Fortale ingen Tvivl om, at han heller end gerne vil have andre til at kigge i dem. Han er ikke nogen stor Digter, men hans Rimerier er karakteristiske for Tiden, hvor der ved alle mulige Familielejligheder lavedes Poësi i denne Rimbrevsstil, som er hyggelig og ægte dansk, en Smule snakkesalig og selvtilfreds i al dens Slobroksmaner. Vi kan som Exempel tage:

NYTAARS-ØNSKE
til
KOKKEPIGEN ELLEND.

Naar mine Strømpers Solde
ej længer kunde holde,
Hun dem tilsammen stak
Jeg derfor siger Tak. —
Naar Ærter jeg behøvte*)
Hun dem paa Torvet købte
i det forgangne Aar,
og derfor Tak Hun faaer.
Hun børster mig saa rene,
saa skionne, blanke, pene
de skidne Støvler, naar
Hun ned med dem kun gaaer, —
Derfore — o, Elende!
Elende uden Ende
saa højt jeg raabe vilde
om det gik Ellend ilde.
Hvor fik jeg Ærter fra?
o, hvor fik jeg vel da

*) NB. til mine Duer.

de Støvler pudsede' blanke,
 hvormed jeg nu kan spanke
 paa Gaden op og ned?
 Ja, jeg det ikke veed.
 Hvo stoppede de Strømper,
 som hun nu sammenrymper?
 Hvo bragte mig min Thee,
 det første, jeg kan see
 hver Morgen paa mit Kammer,
 o Jammer over Jammer!
 om Hende noget traf;
 hvad blev der da vel af?
 Gid derfor hun det hele Aar
 sig frisk begaaer!

Derpaa følger Vers af forskelligt Indhold, et til kiærlig Erindring om Claus Stær, som døde og blev begravet i Lundum Præstegaard d. 1 Sept. 1793 — af en dybtsørgende Ven. Selvfølgelig er her hele det græsk-mythologiske Apparat i Gang med Muser og Skæbnegudinder o. s. v. Saa følger en Ode til Tilfredshed, dernæst en »Romance« *Vulcan og Venus*, der naturligvis hverken i Form eller Indhold har noget med Romancen at gøre, men er stærkt paavirket af Wessels og Baggesens poetiske Fortællinger. Den ender efter en alenlang Væven over Mythen, som sig hør og bør, med en Moral, der lyder:

Naar gamle Mænd sig gifte vil
 med unge, smukke Piger,
 og lukke traadsigt Ører til
 for, hvad Erfaring siger
 mod saadan Unaturlighed,
 da deres Straf er alt bereed:
 de i Vulcan sig spejle.
 Nej, vil I have Lænker paa
 I Gamle, I til Rynker maae,
 og ej til Skiønhed, bejle!
 O Yngling, o bevar din Dyd
 lad den dig hellig være!
 Lad Venus med sin falske Pryd

dig ingen Tiid besnære!
 Hun overalt sig sniger om,
 dig overalt kan finde!
 Thi mangan Gang var Stuen tom,
 og Venus dog derinde.
 Du heraf lære, unge Ven,
 dig vel i Agt at tage;
 Thi tabt Uskyldighed igien
 du aldrig faaer tilbage.

Igennem 10 Aar har han fortsat denne poetiske Husflid; derefter anvendes Bogen til smaa nyttige og folkeoplysende Afhandling-linger, og endelig optegner han en Række naturhistoriske Iagttagelser. *)

Den anden Bog, jeg skal omtale, er ulige interessantere. Den er paabegyndt 1747, men er ført igennem en Aarrække og først kommen dem til Gode, den er tiltænkt, netop i den Periode, vi her beskæftiger os med. Den viser os en Mand af et ganske ualmindelig ejendommeligt og retsindigt Tænkesæt, og derfor skal dens Hovedtræk gennemgaaes her.

Bogen, der er skrevet af Digteren Malte Conrad Bruuns Bedstefader, Oluf Bruun**), hedder:

Et Stamgods for mine trende Sønner,***)

Friderich Conrad Bruun,

Hans Rostgaard Bruun,

Adolf Christian Bruun,

som de selv daglig skal forbedre.

Dens Motto er: »Le ciel seul doit borner nos désirs.«

Han indleder med at sige, at han selv i sit Liv har begaaet saa mange Fejl, at han kunde ønske at lære sine Børn at undgaa dem. Det første, han indprenter dem, er Guds frygt, men de skal ikke i deres Kristendom opføre sig med Haardnakkethed, men

*) Hans Bøchmann Melchior var den senere højt ansete Forf. til »den danske Stats og Norges Pattedyr«. Død som Overlærer paa Herlufsholm.

**) Oluf Bruun var Justitsraad og Byfoged i København, gift med Konradine Sofie Rostgaard. Den ældste Søn, Frederik Conrad, døde som Søkadet, den anden, Hans Rostgaard Bruun, blev Oberst, Land- og Krigs-Commissair, den tredje blev Justitsraad, Amtsforvalter og Ejer af Herregaarden Ulstrup i Thy, Fader til Malte Conrad Bruun.

***) Venligt overladt mig af Hr. Premierlieutenant i Marinen Malte Bruun.

med fornuftig Bestandighed, i Særdeleshed maa de aldrig foragte eller fordømme nogen, fordi han bekender sig til en anden Religion, naar den ikke ligefrem er afgudisk eller hedensk. Hvad selve Gudsdyrkelsen angaar, saa skal de aldrig forglemme ved Bøn og Guds Paakaldelse at begynde og ende Dagen, men de maa aldrig gøre det med Tvang eller lægge noget Aag paa sig i saa Henseende. De maa ikke forsømme Guds Hus, men gaa der for at opbygges, undervises og trøstes og ikke bilde sig ind, at de ved alt, hvad Præsten vil sige, da Guds Aand virker ved Ordets Hørelse, hvem ved, om ikke just den Prædiken, vi forsømmer, er den, hvori vore Hjerter skal føle Aandens Drift. *Nemo scit, quantum nescit!**)

Overfor deres Skriftefader og andre Gejstlige skal Sønnernes Forhold være det, at de i verdslige Sager har det mindst mulige med dem at gøre, men hvad det aandelige angaar, skal de omgaas dem med Oprigtighed og Kærlighed, i det verdslige med Varlighed og Ærbødighed.

Sit Fædreland og sin Konge skylder man alt, og kommer man i Kongens Tjeneste, skal man tjene ham med Troskab og af yderste Evne, ikke som Øjentjenere, men som de, der tjener for Gud. Over alt skal man »præferere«, sit Fædreland, dulce pro patria mori, et dulce pro patria vivere!***) Men fører Skæbnen nogen til fremmed Land og fremmed Regent, skal den samme Regel gælde; men Gud vil nok give dem Naade til at finde Brød og Lykke i vort kære Fædreland. Hvorledes de i øvrigt skal opføre sig i Almindelighed, afhænger af, hvilken Stand de vil vælge sig, men i Almindelighed kan siges, at det anstaar enhver at leve ærbart og at vogte sig for Ugudelighed og Hyklery, man skal være tavs og vare sig for Sladder og ikke antaste Fruentimmers Ære, og kommer man mellem Folk, der gør det, skal man ikke laane Øre dertil eller fraraade sliq Bagtalelse.

Sparsomhed er en god Dyd, man skal anvende sine Penge til fornuftige og forstandige Ting, men man maa aldrig blive gnieragtig eller karrig. Æreskillingen er undertiden mere nyttig end Læreskillingen. Man skal klæde sig anstændig og tarvelig, dog skal et ungt Menneske ikke klæde sig som en gammel Mand, ej

*) Ingen ved, hvor meget han er uvidende om.

**) Det er sødt at dø for Fædrelandet og skønt at leve for Fædrelandet.

heller som Gadespringerne, men vælg en Middelvej og beflitte sig paa Nethed og Renhed og vogte sine Klæder for Pletter. Et ungt Menneske bør have Lyst til at klæde sig net; thi Fuglen kendes paa sine Fjedre. — Et pænt Menneske skal være ædruelig, Drikkeri ødelægger Helbred og Penge, skaffer en i Klammeri og Horeri. Det er daarlig Hovmod, naar et ungt Menneske bliver »Karl« paa den Maade, at han søger Selskab i Vin-, Café- og Krohuse, hvor Karleværdigheden bevises ved, at man tømmer mange Glas. Men man skal ikke helt afholde sig fra Drik; thi Gud har givet os denne Velsignelse til Nødtørftighed og ikke til Overdaadighed. Vinen glæder Guder og Mennesker.

Hvad Raad han skal give sine kære Børn til at »poussere« deres Lykke i Verden, ved han ikke, der maa Gud raade. Thi han har selv indtil da aldrig kunnet finde noget Middel til sin Forfremmelse, men maa vente sin ganske Livsens Tid at blive i Nedrighed og Bekymrings Stand, skønt han stedse har ønsket at tjene Konge og Fædreland og ikke har været ledet af Egennytte eller umættelig Begærlighed efter utidig Ære, men conserveret retskafne sentiments om publiqve Embeder. Han maa klage med en Aria, deres kære Moder selv har komponeret:

Hvorfor er dog Lykken stedse mod mig vred
og sit Øre aldrig til mig bøjer ned,
jeg har tænkt, den søgte Søvn og Hvilen sød,
og naar den opvaagned, hjalp mig af min Nød.
I det Haab jeg længe trøstet har mit Sind
og taalmodig taget (ulæseligt Ord) til mig ind,
men, ak, alt forgæves, Lykken sover ej,
den er død og kommer mer' ej paa min Vej.

Men han har saa ogsaa trøstet sig med den Replik, hun har gjort dertil:

Lad kun Lykken sove, Gud han sover ej,
naar hans Time kommer, faar vi ikke Nej,
han, som Græsset klæder, der paa Marken staar,
vores Færd i Tide vist i Møde gaar.
Se til Himlens Fugle, der dog ikke saar,
sanker ej i Lade og dog Føde faar,

Mon da Gud, som tæller hvert mit Hovedhaar
ikke skulde læge min Bekymrings Saar?

Skønt han har set meget, der kunde tyde i anden Retning, er han dog af sin Kristendom fast overtødet om, at Verden ikke regeres ved nogen Slumpelykke, men at ethvert Menneske har noget af Guds Naade i sig, som kan befordre hans Lykke, selv om der ikke i Almindelighed regarderes paa Ærlighed, Sparsommelighed og deslige Dyder. Men naar et Menneske viser Mod og Tapperhed, vil han naa frem i Verden. Det er de to ypperste verdslige Dyder, og dermed menes ikke Storpralenhed og Rodomontade, ikke Forvovenhed og Brutalitet, men at vise sig ved en fast Tillid til Gud i Fare og Ulykke, ja i Døden selv, uforsagt. Og hvis Sønnerne vil gennemlæse Bibelens historiske Bøger eller vort eget Riges og fremmedes Historier, saa skal de deri finde, hvilke store Mænd denne Dyd har tilvejebragt, det skal altid være dem et Axiom, at et Liv, som føres i Vanære, er en stedsevarende, bitter Død. Han føjer til: At jeg elsker Eder, kære Sønner, vil jeg haabe, at I ikke tvivle paa, men desuagtet maa jeg sige Eder, at hvilken Stand I end udvælge Eder i Verden, saa skal jeg aldrig erkende den blandt Eder for min Søn, som har saa nedrigt et Gemyt at præferere et skammeligt Liv for en honorabel Død.«

Hvis de kommer i den civile Stand, er der mange Farer, thi der findes de sletteste Subjekter, ja undertiden »Skummet af Almuens Folk at gøre størst Fortune og tilbringe sig de anseligste Ærestitler.« Hermed mener han ikke, at enhver til sin Forfremmelse i Verden skal holde sig indenfor sin Fødsels Grænser, saa vilde han jo tale mod baade sin og sine Børns Lykke, men Dyd og Duelighed bør alene belønnes; thi deraf har den første Adel sin rette Kilde. *Melius est clarum fieri quam nasci. Virtutem, si vis nobilis esse, cole.**) Men der findes i den civile Stand saa mange Folk, som har opnaaet deres Lykke ved at tilsidesætte deres Samvittighed, ved at ophitte Chikaner og Projecter; men hvad Fordel har Landet og Landets Herre af saadanne gemene og ubarmhjertige, ukristelige og overdaadige Personer? Kommer Sønnerne nogensinde i slige Stillingen, skal de altid holde sig til

---

*) Det er bedre at skabe sig Berømmelse end at fødes dermed. Læg dig efter Dyden, hvis du virkelig vil være Adelsmand.

Gudsfrygt, Dyd og Billighed og aldrig bevise nogen, endog den ringeste Bondetræl, andet end de vil have skal kunne hændes dem selv. De maa aldrig forurette nogen ved ubillig Maal og Vægt, aldrig tage mod Stikpenge, aldrig gøre ubillige Forslag, der sigter til andres Tab, Skade eller Gods' Forringelse, og fremfor alt maa de lære noget mere i Verden end at skrive og regne, for at de, om det er Guds Vilje, kan undgaa at sættes i odieuse Charger.

Hvad de Folk, som lægger sig efter Lands Lov og Ret, angaar, Procuratorer og Dommere, er de ogsaa farlige; thi Retfærdigheden afmales nok med Bind for Øjnene, men dens Dyrkere er seende nok og lader sig indtage af baade Personer og Gaver. I Særdeleshed findes der Underdommere, som for ringe Fordels Skyld gør sig saa stinkende, at den honette Verden maa væmmes derved og undslaar sig for deres Omgængelse, og Overretsdommerne er saa forfængelige efter Ærestitler, at man ikke kan stole paa dem heller. Hvis Sønnerne giver sig i Kast med det juridiske Studium, skal de betænke, paa hvilken »Hale-Is«^o skør Is de føres ud, og se til at redde sig i Land med frelst Samvittighed. De skal vogte sig for at lægge nogens Suk over sig, fornemmelig fattige Enkers og faderløses.

Den tredje Slags verdslige er dem, der »lægger sig efter Pennen og Statsvidenskab.«^o Hertil kræves, at man skal kunne explicere sig zirlig i de ved de fleste Hoffer brugelige Tungemaal som Tysk, Fransk, Engelsk og Italiensk samt i de lærdes latinske Sprog og i Særdeleshed Fædrenelandets i dets forstaaelige Renhed. Desuden maa en saadan Person lægge sig efter sit Fædrelands og fremmede Rigers Historie og Love og have Indsigt i theologiske, matematiske og filosofiske Videnskaber. Han mener imidlertid ikke, at Sønnerne faar Lejlighed hertil, da han ikke selv har Raad til at lade dem rejse udenlands.

Saa kommer han til Lægerne. Om dem siger han, at han, til Kirurgien blev opfunden, har haft den Mening, at de var Bedragerere, men nu er Videnskaben helt reel og kan føde sin Mand. Det skal glæde ham, om nogen af Sønnerne vil være Læge, men han maa da sørge for ikke at henfalde til Pedanteri eller Snak-somhed, som gør de fleste Læger kedsommelige. De maa beflitte sig paa høflig Omgang og indrette deres Discours efter de Folk, de taler med.

Nu staar der tilbage, om nogen af dem vil være Præst, Købmand eller Krigsmand.

Hvad Præstestanden angaar, er den jo meget eftertragtet af mange, som uden at betænke, om de har Naturens Gaver dertil, paa den Maade skaffer os en Hob slette Præster, som gør Standen latterlig. Og der er hurtige Hoveder nok i Verden, som kan satirisere over disse Fejl. Derfor skal Sønnerne først prøve sig, om de har Nemme og Begreb til at lære alle de Ting, dette vigtige Studium udfordrer, om de har Helbred til Nattevaagen og andre Ubehageligheder, om de kan finde sig i Standens »nedrige Forhold, da de maa være i Skolerne, Universiteterne, ja andre Folks Huse, i Fald deres Skæbne skulde føre dem til at blive Skolemestre, hvilken Funktion er nu om Stunder saa foragtelig, at enhver Studiosus, der deri entrerer, maa tilstaa:

Præceptorem facit, quem Jupiter odit.. («*)

Man maa ogsaa prøve, om man har Mod til at forkynde Guds Ord endogsaa for sin øverste Øvrighed og endelig vide at finde sig i, at der i de fleste Selskaber drives Gæk med Guds Ords Lærere, og har Sønnerne ikke disse Egenskaber, saa beder han dem inderlig lade den gejstlige Stand fare. Bliver de gejstlige, maa de vogte sig for »epicurisk Levnet, Gæsteri og Fylderi,« som nok er almindelig blandt Præster.

Hvad Købmandsstanden angaar, saa maa de ikke dele Pøbels taabelige Anskuelse, at ingen Købmand kan blive salig, fordi han ikke kan leve og bestaa uden at bedrage sin Næste. Det strider mod al Fornuft. En Købmand vover sine Varer paa Søn, ja undertiden selve sit Liv, og derfor skal han have sit Vedderlag, og det er rimeligt, at han faar en skikkelig Profit som Løn for, at man kan faa alle Slags Varer i det Rige, den Provins, ja den Stad, hvor man bor. Men vil de være Købmænd, saa maa de holde rigtigt Maal og Vægt og ikke sælge fordærvede Varer for gode, og de maa huske, at der i denne Stand er mange Bekymringer, saa man ofte for det timelige forsømmer det aandelige, og naturligvis er der i denne Stand baade gode og onde Borgere. For at høre til de gode maa man være trofast, vindskibelig, sparsommelig og akkurat. Men saa har Standen sine

*) Den Jupiter hader, gør han til Skolemester.

Herligheder; thi han bliver en agtet og æret Mand, og at være det regner han for det vigtigste af alt. Han vil hellere være en agtet Borger eller Bonde end en foragtet Adelsmand; og en Købmand, der er af rette Slags, kan selv erhverve sit Brød uden at slide sine Sko paa Grevetrapper. Men inden de giver sig i Lag med selvstændigt Købmandsskab, maa de være i Besiddelse af tilstrækkelig opsparede Penge, nervus rerum gerendarum i Købmandsskab. Men har de Heldet med sig, maa de vogte sig for utidig Ambition og Rangsyge, hvorved de føres til at forøde deres Formue paa Klæder, Ekvipager og Husholdning.

Krigsstanden er aabenbart den, Bruun med størst Forkærlighed dvæler ved. Han siger, at Sønnerne selvfølgelig, hvis de vil vælge denne Vej, maa vise Mod og Tapperhed, men hvis de tror, at det er nok, tager de fejl. Der maa Forstand og Videnskab til. Man maa kunne Tysk, Fransk, Latin, kunne regne og skrive et godt Brev og kende sin Historie ud og ind. Man maa hærde og smidiggøre sit Legeme ved Riden, Dansen og Fægten, og man bliver udsat for mange Besværligheder, enten man vælger Sø- eller Land-etaten, f. Ex. Kulde, Frost, Nattevaagen og Livsfare. Desuden maa en Kriger »være i en tidsvarende Subordination«, thi ligesom han vil have nogen under sig at kommandere, saaledes vil han ogsaa altid have nogen over sig at kommanderes af. Rolig maa han ogsaa finde sig i, om en anden kommer til at springe ham forbi, han maa ikke derfor tage sin Afsked, men beflitte sig paa Koldsindighed. Man skal hellere glæde sig over den andens Lykke end misunde ham den. Alvorlig vil han ogsaa paalægge Sønnerne ikke at tale ilde om deres Foresatte; thi en Fugl under Himlen kan føre *Røsten frem*, og den, der har Yinger, kan forkynde det videre.

De Officerer, som ikke har Anlæg for Læsning, henfalder tit til »at passere deres Tid« enten ved Kortspil, Drik eller i saadanne Fruentimmers Selskab, der ofte spilder deres timelige og aandeelige Velfærd. Derfor skal Sønnerne vogte sig for »gement og nedrigt« Selskab, og hvis de ikke kan faa Omgang med deres Overordnede, skal de dog holde sig fra deres Undermænd og i Stedet hellere læse i en god Bog. De dødes Selskab er ikke saa farligt som en Del af de levendes. Og med Kvinder er det aller farligst at have at gøre. Der gælder det gamle Ord:

»Femina enim non videtur sine crimine:
 Post visum risum, post risum venit ad tactum,
 post tactum factum, post factum pœnitent actum.«^{*)}

— Men hvis Sønnerne vil finde sig i dette Besvær, saa kan de ogsaa vente ret at avancere; thi Kaarden er »den Profession, der fremfor al anden estimeres.« De kan haabe paa Adgang til Konger og Fyrster, Omgang med store Mænd og Generaler og Anseelse hos Ligemænd og Undermænd.

Efter saaledes at have gennemgaaet alle de Stillinger, han kan tænke sig, at Sønnerne vil vælge, og i Særdeleshed anbefalet Krigsstanden, ender han med en faderlig Formaning om, at de skal leve i broderlig Kærlighed og aldrig slaa Haanden af hinanden, men den, som Lykken mest favoriserer, skal stræbe at befordre de andre. Og endelig kommer dette »Tankespejl«, som han har oversat fra Fransk:

Frygt Gud, og ær Eders Konge.

Overlægger ved al Eders Foretagende.

Omgaas ingen anden end skikkelige Folk.

Roser Eder ikke selv og Eders gode Gaver.

Lader Eder altid sige, og værer ikke paastaaende i Eders
 Mening.

Giv nøje Agt paa, hvad man siger Eder, og vogt jer for Selv-
 klogskab.

Taler ikke med nogen om saadanne Ting, som overgaar hans
 Forstand.

I al Eders Tale beflitter Eder paa Oprigtighed.

Hvad I love, maa I uforanderlig holde.

Vogter Eder for al ubetænksom Løfte.

Værer tjenstagtige, høflige, milde og venlige.

Omgaas alle Mennesker til Behag, dog uden at gøre Eder gemen.

---

*) »Naar Kvinden blot du skuer,
 Forbrydelsen straks truer;
 saa snart du hende ser,
 du ret af Hjertet ler;
 naar Lat'ren først hun hører,
 du hende snart berører,
 den, som du saa berører
 du derpaa snart forfører,
 men det, du da forbryder,
 du lige straks fortryder«.

Beflitter Eder paa sømmelige Lader.
 Dømmer ikke om noget, før det er vel overvejet.
 I maa ikke højagte nogen for Egennyttets Skyld.
 Tilgiv andres Forseelse af et rørt Hjerte.
 Mod de store skal I være ydmyge, dog uden at vise Eder nedrige.
 Beflitter Eder paa at erhverve alles Venskab.
 Vogter Eder for unyttig Trætte.

Bekymrer Eder ikke om andres Sager, og lader Eder ikke
 uforstandig mærke med Eders egne.

Udlaaner villig, dog med Fornuft.

Betaler med Rundhed, hvad I ere andre pligtige.

Eders Opførsel skal være uden Overdaadighed.

Hav altid Medlidenhed med de ulyksalige.

Overbærer deres Fejl, og værer oprigtige Venner.

Lad Modgang og Fortræd ej for meget trænge Eders Hjerter.

Kaster ej Skylden paa andre, naar det gaar Eder ilde.

Med Gavnildhed skal I forekomme Eders Venners Nødtørf-
 tighed.

Viser Ædelmodighed uden Overdaadighed.

Tømmer Eders Vredes Hidsighed.

Tal aldrig ilde om fraværende.

Stræber at gøre Fred, hvor Uenighed regerer.

Hævner Eder paa ingen anden Maade end ved Velgerninger.

Fortryder aldrig det gode, I gøre.

Anser Eders Velgerninger som fornemmelige Forretninger.

I skal agte enhver efter hans Stand.

I skal ikke søge Anseelse ved at laste andre.

Straffer uden Vrede, og roser uden Hykleri.

Optager andres Skæmt paa en høflig og anstændig Maade.

Skyer Utaknemlighed, og værer erkendtlige.

Kortspil skal I bruge til Fornøjelse og uden Begærlighed til
 Vinding.

Taler lidet, tænker meget, og bedrager ingen.

Gører altid meget Væsen af det, som gives Eder.

Værer ikke ubarmhjertige mod Eders arme Skyldner.

Men værer ved et fornøjet Sind baade for hans og Eders
 Skyld.

Værer ikke misundelige, naar det gaar Eders Næste vel.

Fortæller ej til andre, hvad nogen siger Eder i Enrum.

Roser Eder ikke af noget, men værer tavs.
Kærer Eder i det øvrige ikke efter Sladder.

Hver Gang Bruun sendte en Søn ud i Livet, lod han ham læse »Stamgodset«, og de erindrede det siden i Livet. Han havde den store Sorg tidlig at miste den ældste, Friderich Conrad, der omkom som Søkadet, da Fregatten »Falster« brændte paa Rheden Saphi i Afrika. Til hans Erindring lod han opsætte et Epitafium i Allerslev Kirke.

Denne Mands ejendommelige Livsanskuelse har jeg dvælet saa længe ved, fordi den tillige giver en dannet og klog Mands Opfattelse af en stor Del af Samtiden. Om hans Domme end ikke alle er sikre, saa er der dog nok tilbage, der kan give os et Billed af Tiden. Hans to efterlevende Sønner gjorde ham Ære, og fra ham nedstammer den højtagtede Bruunske Slægt, der bl. a. har givet vort Fædreland adskillige udmærkede og dygtige Officerer.

— Det er sjældent, at man ser Forældre beskæftige sig saa grundigt med Børnenes Fremtid, men herom skal nærmere tales senere.

Trangen til skriftlig Meddelelse er i det hele ikke stor, hvilket rimeligvis for en Del maa søge sin Grund i, at Postbefordring af Breve o. l. baade var kostbar, omstændelig og usikker. Men Følgen heraf bliver paa den anden Side, at, naar der endelig skrives, bliver Brevene længere, indholdsrigere og interessantere end vore nu til Dags. Det var i hine Tider en Begivenhed at faa et Brev uden for Forretningsanliggender, og det er jo netop ogsaa først i denne Periode, at Kvinder virkelig begynder at føre Pennen. At Kamma Rahbek kunde skrive saa meget, laa jo i, at hun havde sin egen Fodpost, den trofaste Bakkehus-Stine, som daglig travede den lange Vej til Byen med sin Herskerindes Bud.

Men Haandflid og Husflid er paa den Tid i langt højere Grad end nu Kvindernes Beskæftigelse. At sysle med Papsløjd er vel kun sjældnere, derfor var Kammas nydelige Æsker jo ogsaa saa efterspurgte. Men mange Kvinder malede, dels paa Træ, dels paa Porcellæn, og efter at den kgl. Porcellænsfabrik var oprettet 1779, kunde man der for en billig Penge købe det umalede Porcellæn, dekorere det og faa det brændt. Disse Arbejder var umaadelig fint og nøjagtigt gjort. I mange Familier eksisterer der endnu gamle Hankekopper med Prospekter af kgl. Slotte eller med store,

naivt sammensatte Blomster- eller Frugtbuketter. At man ikke malede efter Naturen, kan ses f. Eks. af, at man anbringer Frugter eller Blomster, der ikke tilhører samme Aarstid, i een Buket. Andre Damer drev det f. Eks. meget vidt i Silkebroderier, nogle af dem er som Tegninger, syede med tynde Traade og smaa fine Sting. Man maa have haft gode Øjne for at udholde dette. Der væves og broderes og spindes og fileres.

Et Arbejde, man ogsaa gik til med særlig Omhu, var Udstyrelsen af Stambogsblade. Der er næsten ikke et Blad i Stambogen fra den Tid, der ikke bærer et Haandarbejde. Ogsaa her er Maleriet det almindeligste. Undertiden er Tegningerne eller Akvarellerne nydelige, men til andre Tider umaadelig ubehjælpssomme og kluntede, uden Begreb om Perspektiv og uden Skønheds-sans. Men foruden denne Art Dekoration træffer man tit nydelige Silkebroderier i Papiret, eller der anbringes ualmindelig smukke trykkede Blomster, f. Eks. er det meget almindeligt at træffe Evighedsblomster. Desuden anbringes tit Silhuetter i Stambøgerne. Paa en Tid, hvor Fotografien ikke kendtes, var det jo ganske naturligt, at Silhuetten spillede en Rolle, og det var ikke blot i Stambøger; men ogsaa rundt om paa Væggene hang hyppig disse »Skyggestykker« i Glas og Ramme; man indskrænkede sig da ikke til et enkelt Portræt, men hele Familier anbragtes i Silhuet i forskellige Situationer, saaledes har jeg set nydeligt udførte Silhuet-Billeder af en hel Familie, der er ved at gaa til Bords. Faderen har mærkværdigvis sin Pibe i Munden, Børnene deres Legetøj i Haanden til Trods for, at de alle stiler hen imod Aftensbordet, hvor Moderen er sysselsat med at sætte Kopper rundt. Andetsteds har jeg beundret de yndigste Børnesilhuetter i hel Figur. Selvfølgelig var der professionelle Silhuetklippere, men det allermeste af det, der endnu bevares i Familierne, er Amatør-Arbejder.

Men for at komme tilbage til Stambøgerne, saa er det jo ikke blot Dekorationerne, men ogsaa Texten, der kan interessere. Som oftest er det den tarveligste Husflidspoesi, der taler os i Møde fra de gulnede Blade, men hyggeligt og hjerteligt velment lyder meget af det. Undertiden er det naturligvis ogsaa stjaalet Gods, Citater af Datidens eller Fortidens Digtere; som oftest skrives der Dansk, men Tysk er ogsaa almindeligt, Fransk og Latin sjældnere. Som Prøver paa Stambogspoesi kan jeg hidsætte:

I Madame H. A. Münsters Stambog.

Si vous me souvenissez, je vous aime,
 si m'oubliez, je fais de même.
 Snart, kiære Præstinde du ruller af Sted
 paa gyngende, skummende Bølge,
 gid Glæde og Lykke og Held rulle med
 og hen til din Münster dig følge.
 Der glemmer du snart i din Elskedes Favn
 din Fødebyes støjende Glæder;
 thi huslige Sysler erstatte dens Savn,
 og Ægteskabs yndige Kiæder. —
 Men naar du dog stundom erindrer igien
 de blidelig hensvundne Dage
 og tænker paa Moder og Fader og Ven
 maaske med lidt Længsel tilbage;
 og naar denne Tanke ret opmuntrer dig,
 da blandt dine Venner erindre du mig.

28 Maj 96.

H. B. Melchior.

I Hurtighed
 man ikke ved
 saa lige, hvad man ønske skal:
 gid du ej maae,
 før Jul vi faae,
 indlemmes i de Dødes Tal!

En brav Borgermand, der aabenbart ikke er Poet, skriver:

Ven, o lad os modigt vanke
 ad vor Løbebane hen,
 og med Tak hver Fryd opsanke,
 som Alfader strøer paa den.
 Lad os mellem Livets Møye
 blande Vennesamfunds Fryd
 og en Gang med brystet Øye
 mindes svundne Dages Fryd!

En anden giver en sandsynligvis ugift Ven følgende Meddelelse:

Vor Manddom henslides i Møye og Sved,
 hvad volder, at Manden ey trættes derved?
 Sin Løn maae han faae ved en Vennevivs Bryst,
 først da kan han stræbe med Kraft og med Lyst.
 Lyksalig, lyksalig, hvo ejer en Viv,
 der lønner hans Held og forsøder hans Liv!

P. S.

Gott im Herzen
 ein Mädchen im Arm,
 das eine macht selig,
 das andre macht warm.

Ogsaa virkelige Digtere skrev jo i Stambøger. Man vil i de fleste Digtsamlinger fra den Tid finde saadanne Vers. Her skal derfor blot citeres to — vistnok utrykte — Stambogsvers, som Baggesen har skrevet i sin Søns Stambog:

»Gaee din Samvittigheds Vei hver Hindring imod,
 stedse for Øie dit Maal, det fierneste Beste!
 men med varlige Trin fremskride din Fod!
 og i din Virksomhed stræb kun efter det næste.«

Paa et andet Blad har han skrevet:

»Glem aldrig Dit Selv i Dit Jeg, saa glemmer Du aldrig Din Fader.«^{*)}

En mærkelig Mani havde en Del Mennesker i den Tid for at skrive af, især naar de kunde finde religiøse Skrifter, der tiltalte dem. Det gøres meget omhyggeligt, med store snørklede Bogstaver paa Titelbladene. Jeg har saaledes set en meget sirlig afskreven Salmesamling, som er »oversat af det Tyske i det Danske af Søren Schandorph, Sognepræst for Spandet Meenighed«, men afskrevet af Hans Jensen Buch 1796^{**}). Den er paa over 150 Sider og behandlet med største Omhyggelighed.

Endelig var det — som man nu sender Gækkebreve ud — den Gang en Skik at udsende Bindebreve, hvorved man ved en Gaade e. l. bandt Modtageren til at give en Gave, at »løse sig« hed det. Jeg har allerede citeret et saadant Bindebrev, et andet kan efter-

^{*)} Baggesens Vers findes i nærværende Forf.'s Avtograf-samling.

^{**}) Tilhører Fru Professorinde Schou.

ses i »Drejers Klub« S. 211 ff. — Men medens det nu er Børn og barnlige Sjæle, der beskæftiger sig med Gækkebreve, var det voksne, alvorlige Mennesker, der i hine Tider hengav sig til Fornøjelsen at skrive Bindebreve.

Fornøjelselæsning kendte man egentlig ikke meget til i Københavns bedre Bourgeoisi før mod Slutningen af Perioden, da en Del oversatte Romaner oversvømmede Markedet. De faa virkelig litterære Familier, der interesserede sig for Litteratur og Kunst, formaaede ikke at sætte noget Stempel paa den hele Borgerstand. Nu var den da for Haanden værende Litteratur ganske vist ikke heller meget fristende; men man kunde dog sikkert have valgt sin Yndlingslektüre med bedre Smag, end Tilfældet var. En meget yndet Form for Skønlitteratur fremkom i de saakaldte Nytaarsgaver. Vi kan lukke een af de mest karakteristiske op. Det er Albertsens Nytaarsgave for det yndige Køn 1797. Vi ser da strax, at den er tilegnet »en vakker tækkelig, inderlig god og huslig Kone, Ane Birgitte Lund, f. Melchior. Den indledes med en Fortælling, der særdeles godt kan have været Forbilledet for Rosenkildes berømte Vrøvleroman. Vi kan citere nogle af dens første Sætninger:

»Drømmende om sin elskte Elise og om den lille Bog, han vilde give hende til Nytaarsgave, og om det Kys, hun sikkert vilde give ham for den, vakte Morgenklokkens højtidelige Lyd den unge Edvard. Klart spillede Maanens Skin paa de tilfrosne Ruder, og den knasende Lyd af Vægterens Gang glædde ham ved Haabet om en skøn Morgen. Han puttede sig længere ned under Dynen og var allerede i Færd med at fortsætte den afbrudte Drøm, da den glade Kimen fra de omliggende Taarne bebudde ham Aarets første Morgen. Hurtig sprang han op, tog det Aftenen til forn i Beredskab satte Fyrtøj, slog Ild og tændte an i sin Kakkellovn. Høsts lille Lommebog, den for hans Pige bestemte Nytaarsgave, nydeligt indbunden, laa opslaaet paa Bordet ved hans Seng. Foran i den havde han tegnet et kønt lille Stykke og sat et Par smaa ret kønne Vers. Han satte sig ned, læste disse endnu engang igiennem, rettede lidt i Tegningen, lagde den saa inderlig tilfreds fra sig. Nu først havde han Tid til at kaste en Frakke paa sig.«

Handlingen er ganske latterlig, sentimental og naiv. Den unge Edvard kan ikke faa sine Støvler fra Skomageren. I sin Fortvivlelse over ikke at kunne ile til sin Elskede, stiller han sig med

Bogen i Vinduet, men i et ubevogtet Øjeblik vifter hans Hund den ned paa Gaden med sin Hale, og han kan ikke finde den. I sit Raseri banker han Hunden; men i samme Øjeblik kommer der Bud fra hans Elskede, at hendes Fader har skaffet ham Præstekald. Da den unge Edvard som alle gode Mennesker er den yndige Morgenstunds Ven, brænder han af Begærlighed efter at ile til sin Pige, og endelig kommer da Støvlerne. Da han kommer til Elise, viser det sig — o Held! — at hun netop har passeret Gaden i det Øjeblik, Hunden viftede Bogen ned paa Gaden, saa at den er kommen i de rette Hænder. Nu fortæller Edvard vidtløftig om sine Genvordigheder, de lo alle hjertelig af hans Forlegenhed med Støvlerne. »Den Gamle lo og, men bebrejdede ham venlig hans ubesindige Fremfusenhed, foreholdt ham, hvorledes man ikke bør lade sig nedslaa af enhver mødende Ubehagelighed, allermindst da, naar man selv paa nogen Maade har foranlediget samme, bad ham ved slige Lejligheder altid erindre sig det gamle, men ved Aars Erfaring bekræftede Ordsprog: Naar Nøden er størst, saa er Hjælpen nærmest. Saaledes henløb under lærerige og behagelige Samtaler den øvrige Del af Aftenen, og Kl. 10¹/₂ skiltes de glade fra hinanden.«

Man skal lede efter naivere Pjæt, og dog er den Art Fortællinger almindelige i den Tid, og ved at beundres af Samtiden karakteriserer de den.

Det næste Bidrag i Nytaarsgaven er mærkeligt paa en anden Maade for Tankegangen i Tiden. Det er forfattet af ingen ringere end Otto Horrebov og bærer den forbavsende Overskrift: »Advarsel mod, at unge Piger læser i Bibelen.« Hovedargumentet imod, at de unge Piger maa komme til den farlige Bog, er, at det gamle Testamente indeholder altfor meget til »Sansernes Kildren«. For en Sikkerheds Skyld henviser Forf. selv det smukke Køn til de Steder i Bibelen, hvor han mener, at der er Fare paa Færde for deres Uskyld, hvor Blodet kan komme til at flyde voldsommere i deres Aarer, og deres Indbildningskraft besmittes. Det er i Horrebovs Øine bedre at give Ungdommen »saadanne Bøger i Hænde, hvori Jesu Aand findes i sin Renhed.«

Det var jo dog ikke altid, at Husmoderen eller Kvinderne saaledes var henviste til Ensomheden og den deraf følgende Beskæftigelse med sig selv, med Læsning, Digtning eller Haandarbejde. Allerede *Holberg* har jo saavel i sine Epistler satiriseret

over Kvindeselskaber, som i enkelte Komedier tager fat paa »Visitterne«. Og i den her skildrede Periode var Formiddagsvisitterne særdeles almindelige mellem Damer, kun sjældent gik Mændene med. Men en saadan Visit strakte sig hyppig over flere Timer, og i saa Fald trakteredes med Kaffe eller The og Smaakager, som selvfølgelig var hjemmebagte, men aldrig, som det nu kan bruges, med Vin.

Man udfoldede som oftest hele sin Toilettepragt ved slige Lejligheder; var der særlig Anledning for Visitter, som Barsel eller Bryllup, saa pyntede ogsaa Visitmodtagerne sig, og som man vil se omtalt ved Regningen paa Udstyr, blev Barselkone jo anbragt i en prægtig Seng, medens de daglige Senge fjernedes fra Soveværelset. Manden maatte ligge i sit eget Værelse i den Tid. Ved Bryllupper sad de unge deres 2 à 3 Stadsedage og kørte derefter selv rundt og gjorde Genvisitter hos dem, de ønskede at omgaa. Udenfor det rent daglige, men dog indenfor Hjemmets fire Vægge og direkte underlagt Husmoderen falder ogsaa den Selskabelighed, som i jævne Borgerhuse hørte til Sjældenhederne og i Almindelighed da maatte have en Anledning i en Familiebegivenhed e. l., men som i de højere Klasser undertiden tog saa stærkt Overhaand, at det ikke var underligt, at det faldt Moralisterne i Øjnene og gav Anledning til vidtløftige Angreb.

En fremtrædende Rolle spillede i Datiden *Bedemanden*. Var der Barsel, og Daabsgildet nærmede sig, lejedes han til at gaa rundt og indbyde Fadderne. Saa var han i sin fuldeste Puds med Silkestrømper og pragtfulde Sko. Daaben fandt gerne Sted faa Dage efter Fødselen, og da der var Gilde ved denne Lejlighed, fik Barselkone tit et alvorligt Knæk ved de deraf følgende Anstrængelser. Barnedaaben fandt Sted Kl. 12 om Formiddagen. Ved selve Højtideligheden var hele Optøget kun: Mandfolke-Fadderne — i Almindelighed 4 — en Dame, der bar Barnet, en Jomfrufadder og Jordmoderen. Under Daaben, der foregik i Kirken, hvorhen man paa enhver Aarstid førte det kun faa Dage gamle Barn, maatte der ikke spilles paa Orglet eller synges. Efter Daaben kørte man tilbage til Hjemmet, hvor den nærmeste Familie da var samlet; her stod da en Middag, der efterfulgtes af Kaffebord, men derefter drog enhver hjem til sit. I Løbet af 90'erne blev Barselvisitterne »gemene«, men Daabsgilderne holdt sig stadig. Intet Under, at mange unge Koner døde i Barselseng som Følge

af Anstrængelserne. Lægerne søgte Grundene et andet Sted; de mente, at det var en Fejl i Kvindernes Konstruktion. En skønne Dag foreslog derfor en Dr. Laurent i Paris, at alle Kvinder, der vilde giftes, skulde underkastes en legemlig Undersøgelse, hvorved det konstateredes, om den unge Pige havde »den fuldkomne Skabning, som til denne Naturhandlings heldige Fremgang udfordres.« Men denne Ide vakte stor Forargelse blandt Kvinderne, og *Tode* var straks deres galante Forsvarer, der hævdede, at Kvinden ikke maatte betragtes som Tillægsdyr; det var en navnlig for de ellers saa galante Franskænd særdeles upassende Ide.

Naar Børnene havde naaet Konfirmationsalderen, blev der atter Gilde. Vi har talt om, hvorledes baade Drengene og Pigerne akkommoderedes og de dermed forbundne Kvaler. Men var de saa slupne over den højtidelige Handling, bar Byens Gader hurtig Præget af dem. Den store Konfirmations søndag i April aabnedes Kongens Have første Gang, den var altid lukket om Vinteren. Ogsaa Rundetaarn blev stærkt besøgt af Konfirmanderne. De tarveligere gik i Rabes Have ved Langebro, hvor der var Kegler og Gynger; det var ikke sjældent, at Konfirmanderne fik Ærevers i Adresseavisen med skønne Ord om, hvad de kunde blive, naar de vilde slægte deres Forældre paa. Den samme Skik med Vers i Avisen fandt Sted ved Bryllupper og Forlovelser, og Aftenposten bragte under Rubriken »Kopulerede« Liste over Bryllupper, ja de meddelte endogsaa, naar Urtekræmmer Jacobsen paa Østergade var bleven forlovet med Jomfru Lund fra Regnegade.

Ved Konfirmationen var der ogsaa store Gilder, og det gav Moralisterne nok at tænke paa. »Tilskueren« mener, at der burde skrives mange Breve om Konfirmationen, et til de naadige Frøkener, der kun er Børn endnu, et til de fornemme Jomfruer, hvis Længsel efter Dagen er Længsel efter Stadsen, et til de ringere Jomfruer og et til Ane og Kirsten, som alene gaar til Konfirmation for derefter at faa fuld Pigeløn og fuld Ret til om Søndagen at løbe med en Fyr ved Siden af sig ud i Storehaven eller andre slige Steder og derefter upaaanket at befordres ud paa Fødselsstiftelsen.

»Tilskueren« beretter nu: »Jeg var i Søndags Middag buden til een af mine Venner, hvis ældste Datter stod, og da jeg elsker dette Hus's rene og simple eller, som man kalder det, gammel-dags Tænkemaade, saa tog jeg med Glæde derimod fremfor et

Par andre Steder, som vilde unde mig ikke den Fornøjelse af et Venneselskab, men — den Ære at admirere deres Søn og Datter samt deres Smag i Klædedragt, Anretning o. s. v. Jeg kom Kl. 1^{1/2}, men der var hverken Husfolk eller Gæster, de sidste holdt det for gement at komme før Kl. 2^{1/2}, og de første slap saamænd ej ud af Kirken, før Aftensangen drev dem. Endelig kom de, den stakkels Pige var kørt til Kirken Kl. 8, havde altsaa været der i 6 Timer paa den Alder, da Naturen fordrer mange Ting i saa lang Tid, da Sjælsanstrengelsen svækker meget, især hos de velopdragne paa den Dag, da Kirken er et koldt Sted. Jeg traf ingen uden en ærværdig gammel Kone, Moder til Manden, som formedelst Alderdom blev af Kirke, hun levede alene ved Glæden over sine Børn og Børnebørn, hun bruger sin Tid til under anstændig Moro at give Børnene gyldne Lærdomme. Hun havde været voksen, da Konfirmationen blev indført,*) og vidste derfor, at Regeringens Hensigt ikke havde været at faa Børn til at plapre den elendige Forklaring udenad, ej heller at sætte dem et Stempel paa, at de nu var voksne, men at tvinge Lærerne til at lære dem inden en vis Tid den Moral, der skulde gøre dem lykkelige deres Levetid. Nu kom Familien fra Kirke. Konfirmandinden var net, men meget simpel. Fader og Moder kyssede hende, og jeg kunde læse i deres Øjne, at de velsignede hende i deres Hjerte. Hun kyssede deres Hænder med en Englerørelse og takkede dem. »Hvorfor?« spørger een og anden 15 Aars Pige, »hun var jo simpelt klædt og havde ej en Gang Uhr paa.«

Imidlertid gaar Fortællingen videre med et spaltelangt moralsk Foredrag, som Bedstemoderen holder for den unge Pige. Til Lykke-for Læseren afbrydes dette ved, at de fremmede kommer. Det er en Krigsraad med 1000 Rdl. aarlig og hans Kone og Datter. Under Maaltidet gaar Konversationen, men selvfølgelig er den fremmede Familie indført, fordi man skal vise dens Fejl; ellers kunde en sand Moralist paa den Tid ikke skrive. Konen blander sig overalt i Samtalen, hver Gang Bedstemoder godt er begyndt, hun plaprer op om andre Koner, der gør Gæld uden Mandens Vidende, eller tager mod Kur af fremmede Herrer, hun bagtaler, og hun skændes med sin Datter om en Konfirmandindes Klædedragt og Coiffure. Papa tier stille og æder. Efter en Time er

*) Konfirmationen indførtes 1736.

Maaltidet forbi, de fremmede faar et Par Kopper Kaffe og »pakker sig hen til en anden Konfirmation hos Købmand N. N., hvis Datter ogsaa har »staaet«. Der er stor Assemblée med Dans. Ogsaa Fortælleren gaar til to andre Konfirmationsgilder; der er de mest vildtfremmede Folk samlede; derfor bliver Konversationen ogsaa af den Art, at den endnu mere end Gaverne bidrager til at bortlede Konfirmandernes Opmærksomhed fra Dagens Højtidelighed, man taler om Dragter og Stads, man snakker om det vaade Vejr og alt muligt, indtil Fortælleren forarget forlader Selskabet for at vende tilbage til sit kære første Selskab, hvor han tilbringer Resten af Aftenen med at lytte til Bedstemoders hyggelige, lærerige, til Dagens Anledning afpassede Fortællinger.

Som man vil se, er en Del af de samme Anker, der nu rettes mod Konfirmationsgilderne, allerede den Gang oppe. Derimod fandt man det ret rimeligt, at navnlig Drengene soldede ganske ugudeligt Dagene derpaa.

Ganske vist saa man ikke de nu saa moderne Cigarer og Cigaretter hos Datidens Ungdom; thi Cigarer kendtes ikke før efter 1808, og Pibe røg man ikke, naar man spadserede. Men Synet af en fuld Konfirmand var den Gang langt hyppigere, end det er nu, navnlig kunde Værten i Rabes Have fortælle derom.

Der er ikke Tale om andet end, at største Delen af det højere Bourgeois i Opgangsperioden i 90'erne levede over Evne. Det var den evindelige Kappelyst og Trang til at overbyde hinanden, der gjorde, at Middagsselskaberne blev ganske overdaadige. Det var ikke saa meget Retternes Mængde som deres Raffinement, der gjorde dem flotte. Med de store Skibe, der for paa Langfart, hjembragtes de kostbareste Rariteter som Kaviar, Trøfler, bøhmiske Fasaner o. l. samt Vine, der for ret at kildre de lækkert vante Ganer maatte have passeret Linien ikke een, men to Gange. Og dog gik det som oftest stift og tvungent til ved disse Gilder, hvor der tit var een eller anden af de mange i Byen grasserende mere eller mindre højfyrstelige Personer til Stede som Pynt. Derfor er Satirikerne naturligvis ude efter Middagsselskaberne. Baade Tode og Frankenau jamrer sig over de tykmavede Middagsherrer, der vralter af Sted til Børsen, og i »Tilskueren« er der hyppig Betragtninger over vore selskabelige Forhold. Et Steds siges der, at Gæsterne ikke burde være færre end Gratierne, ikke flere end Muserne, men her hjemme gælder Regelen: jo flere, des bedre.

Det eneste Hensyn, man tager, er Spillebordenes Ordning eller Spisestuens Størrelse. I saa Henseende er enhver ugift Mandsperson, der spiller alle Spil, har en skikkelig Kjøle og en forsynet Tegnebog, udmærket. Her er ikke Tale om de Smørrebrøds-selskaber, der endog udarter til en Slags Finansoperationer, og hvor man for nogle Smørrebrød, lidt Kage og et Glas Vin lader sig give en Rigsort pro persona i Kortpenge (det var Skik, at man gav Kortpenge til Værten) thi jo flere man der kan tigge sammen, des bedre faar man naturligvis Lys og Ildebrand betalt. Her er Tale om ordentlige Gæstebud. Der bryder man sig Pokker om, hvorledes de indbudne passer sammen, om de er bekendte, ja ikke en Gang, om de ikke er Uvenner, man efterser kun, hvem man skylder noget, og naar man saa en Gang maa have Folk til Bords, søger man at skille sig af med saa mange, man kan, paa engang, og lader dem saa se til, hvordan de enes; hvad kommer det Vært og Værtinde ved? De har ikke lovet Gæsterne andet end det Maaltid Mad, de skyldte dem, og naar de faar det gjort af, bekymrer de sig saare lidt om det øvrige. Fornøjelse har de lige saa lidt tiltænkt deres Gæster som sig selv, den kommer først, naar Gæsterne er borte, da glæder man sig som over et andet overstaaet Onde og er undertiden saa ærlig overfor sine nærmeste at tilstaa, at man ikke for mange Penge vilde have det om igen. Hvad bevæger da vor Middelstand dertil? »Hos vore ærlige, huslige Mødre, der var deres egne Kogekoner, og der satte et af deres ypperste Fortrin i deres Kogekunst, kan man nogenlunde begribe det. Men nu om Stunder? da man med Føje finder det langt bekvemmeligere at overdrage hele Anretningen til en ansvarlig Kok, ja, da det endogsaa har tegnet til at blive en Skik at give Gæstebud paa offentlige Steder, nu, da det om saa mange af vore højt gæstererende Værtinder uden Tvivl med Sandhed hedder, som vor Tode siger: Kan ikke sætte en Gaas paa Spid! hvad er nu vel Grunden? En Hundrededel af os lever for sine egne Penge, de øvrige lever paa Kredit eller paa Borg eller »paa Puff«, men højt lever de alle. Efter den Pragt og Herlighed at regne, der findes paa vore Tafler og paa vore Legemer, saa er vi i den mest glimrende Velstand, men Assistenthusets trivelige Auktionskatalog viser noget ganske andet, og kunde man blade en Smule i vore Kræmmers, vore Vinhandlers og andre vedkommen-des Bøger, saa vilde man finde, at vi æder den ene den anden«.

Et andet Sted hedder det: »Jeg var forleden i et saakaldet *Selskab*, det vil sige en Samling af qvasifornuftige tobenede Skabninger, som kommer meget pæne og pudrede i den store Hensigt i en Række af Timer at lege med nogle Kort (godt og vel, om det endda bliver ved Leg!) og derefter at se deres Ganers Kildren tilfredsstillet. En vis Herr X proponerede at spille 2 Skilling Matadoren paa Grund af, at honnette Folk umulig kunde spille lavere, og en vis Herr Y, der er i Borg og Gæld til begge Øren, bifaldt ganske Propositionen, men han havde ved sin sædvanlige Glemsomhed forglemt at tage Penge med, men Dagen efter vilde han sende, hvad han mulig kunde tabe. — Da Spisetiden var kommen, skulde den fornemste Herre tage den fornemste Dame og lede hende til det fornemmeligste Sted ved det rygende Spisebord. Efter at et Par Fyldingslag var lagte og nogle Glas ud-tømte, begyndte Tungerne at komme i Gang. »Kommer De paa Komædie i Morgen?« sagde Md. A. til Md. B., »man spiller det herlige Stykke »Pigen fra Marienborg«. — »Nej, jeg er allerede engageret til et Selskab.« (Hun havde blot ikke Raad til at gaa paa Komædie, det var Sandheden.) Herr C. siger da: »Jeg er meget glad til, at jeg har faaet mig en Ekvipage, man kører dog langt bedre i sin egen end i andres, man er Herre over den til alle Tider, man tilsmører ikke sine Klæder, hvad man saa ofte udsættes for i disse Lejeæsker; ja, der er saa mange Fordele herved, at jeg forundrer mig over, at De, Herr D., ikke har taget Exempel af mig.« Herr D. svarer: »Jeg har ofte tænkt derpaa, men naar jeg igen har forestillet mig, at snart gaar der Bræk paa Vognen, snart paa Hestetøjet, nu bliver Kusken, nu Hesten syg, saa har jeg ladet den Grille gaa mig af Hovedet. (Herr D. er meget forhippet paa at faa Ekvipage. Dagen forud var han hos en Karetmager for at forhøre, om han, naar han betalte 40 Rdr. i 12 paa hinanden følgende Aar, kunde faa een, men Karetmageren siger Nej.) Disse Personer taler altsaa ikke Hjertens Sprog. De lægger Skjul paa deres Omstændigheder«.

Tode har nedlagt Protest mod de sildige Aftenfraadserier. Grunden til disse sene Maaltider er en Forskydning af hele Tiden. Vi har Morgen, hvor vore Forfædre havde Middag, Middag, naar de havde Middag, altsaa Nadver ved Midnat. Hertil kommer Spillet, som er kedsommeligt, fordi det ophører med at være Spil, da det drives med Alvor, og man maa spille saa højt, at man

ikke, naar man lyster, kan hæve Partiet, der maa selvfølgelig sørges for, at den uheldige ikke kunne beklage sig over ikke at have faaet Regres. Whisten er nu (1794) ved at fortrænge L'hombere, fordi Whist ligesom Komædie er noget, alle kan spille; men især Damerne kan ikke faa den høj nok, saa man maa spille saa forsigtig, som spillede man med Skælmer. Todes Advarsel har haft til Følge, at man har sat Middagsselskaber i Aftenselskabers Sted. Og efter at man har siddet 4 Timer til Bords, driver man hen i en Klub og endelig hen paa Valpladsen igen for ved Kort og Smørrebrød at gøre Poenitense for Middagens Overdaadighed. Det gaar naturligvis ud over Arbejdet. Efter fire Timers Æden og Keden arbejder ingen. Man bør ogsaa afskaffe de store Daabsmiddage, da de er skadelige for Barselkonens Helbred, og Sørgegæstebud, som er upassende, skønt de glædeste Ansigter gerne skal søges i Sørgevojnene ved et Ligfølge, — maaske skulde man derfor ved disse Gilder søge den Glæde, de andre mangler!

Og saaledes lyder det over alt. De unge Piger er »Pjanker«, de unge Mænd »Lapser«, som ingen Alvor har i Hovedet. Selvfølgelig er der megen Overdrivelse i dette; ikke alle fornemme Folk fyldte sig med Vin, ikke alle Smaafolk med Brændevin, skønt der var 300 Brændevinsbrændere og 2000 Brændevinsmænd i København. Tode siger, at »de ler ad alle Doktorer, holder en god Vintapper for den bedste Apotheker, er saa stærke som Ege, saa runde som Oxehoveder og saa røde og blussende som en Tjæretønde, naar den staar i Lue, saa at Skildvagten ved et Krudttaarn ikke tør lade dem komme nær paa ti Skridt, men denne Sundhed, denne Kæmpestyrke vil jeg ikke ønske mig; thi den ender med Apoplexi. — Det kan ikke nytte, at man henviser til Paven, der spiser lidt om Middagen og sparer Appetiten til om Aftenen. »For Pius den Sjette som gejstlig Potentat har jeg al Respekt, men i Hensigt til Fordøjelsesredskaber er han lige saa fuldkommen under Naturens Myndighed som den ringeste Bonde, der kysser hans Helligheds Tøfler. Han har maaske Nøglen til Himmerige, men over sine Indvolde har han ikke mere at befale end andre dødelige. Naar han har spist flere Maccaroni end hans Mave kan taale, vil han faa ondt, om han saa tog sin tredobbelte Krone paa, og naar han er bespændt af indeklemt Vinde, vil det nytte ham saare lidet, om han satte dem i Band«.

Carl Bruun, som vel er den mest sagkyndige danske Forsker paa dette Omraade, har i en lille Pjece om Selskabslivet sagt, at der ingen Grund er til at tage dette bogstaveligt. Selvfølgelig er der det heller ikke. Thi hvilken Tid kan dømmes af de enkelte, som kommer paa den fejle Side af det normale? Og det er altid dem, Satirikerne kaster sig over. Hvor der er Leve-Evne, er der ogsaa Levelyst, og der var vel næppe flere Fraadsere i København i 1794 end i 1904. Og hvad Drikken angaar, saa har der lige saa naturligt været Folk, der lettede mere paa Dunken end streng Nødvendighed krævede, men er der ikke det endnu? I Klubberne sagde man jo endda, at der blev sunget mere om Drik, end der blev drukket. Vinens Pris inspirerede mange til Lyrik, om det var samfunds-pædagogisk, er vel tvivlsomt; men selve Tode, som er en af de ivrigste Moralister, var jo mest skattet som Digter, naar han skrev Ædeviser.

Henrik Steffens protesterer ogsaa, som Carl Bruun rigtig gør opmærksom paa: »Man har vel ofte bebrejdet Nordboerne, at de har stor Tilbøjelighed til at drikke, men jeg tør paastaa, at de Aftener, vi saaledes tilbragte i overgigen Glæde, endog hvor de svævede frem og tilkage og vaklede paa det Sømmeliges betænkelige Grænse, dog aldrig sank ned til den skandaløse Plumshed og Raahed, der paa en modbydelig Maade skræmmede mig tilbage, da jeg i Jena første Gang bivaanede de tyske Burschers Ølgilder.«

Og dog var det en af Rahbek indført Genklang af disse Gilder, der var de herskende i København paa den Tid. Der er jo ogsaa en Mængde andre Ting end netop Spisen og Drikken, der hæver disse Sammenkomster over det altfor jordbundne. Der findes jo ikke i Hovedstaden en Klub, hvor ikke ædlere Interesser dyrkes, det være sig nu Musik eller Komædie. Og ved de stores Tafler afløstes dog ogsaa selve Maaltidet af ædlere Nydelser. Med Lady Hamilton indførtes Dans og Plastik, og det blev — udgaaende fra de Brunnske Saloner — en yndet Tidsfordriv ved Selskaber at forlyste Deltagerne med Attituder og Dans, som var for Øjet og ikke for Tanden. v. Ramdohr fortæller ogsaa fra sine Rejser i Danmark 1792 en Del, der er godt at faa Forstand af: »Middags-selskaber synes i det hele at være hyppigere end Aftenselskaber. Man spiser sent, Kl. 3, undertiden Kl. 4. Man kan ikke sige, at disse Tafler er overdaadige, men den kgl. Forordning af 1783, som fastsatte Retternes Antal, er, som man kan tænke, forlængst gaaet

i Glemmebogen. (Borgerdydsselskabet havde ogsaa i sine Love fastsat, hvormeget en borgerdydig Medborger maatte spise, men det var ligeledes een af de Paragrafer, man sjældnest huskede.) Køkkenet er godt, men Maden serveres paa en noget anden Maade end hos os. Umiddelbart efter Suppen spiser man Frugt, derefter Steg og Gemyse. Skildpadde betragtes som en af de lækreste Retter, og man byder Gæsten derpaa som paa en Sjældenhed. Der gives nogle, men faa Huse, der altid har nogle Kuverter staaende ledige for Bekendte, der kommer uformodet. »Corps diplomatique synes nu at være een af de behageligste Selskabskredse. Den russiske Gesandt, Baron Krüdener, anerkendes som en Mand af Aand og Talenter. Hans Gemalinde, som jeg ikke har lært at kende, har det samme Ry. En anden Kreds, der udmærker sig ved Munterhed, bonne chère og Musik, er den, hvortil Konferensraaderne Fabritius og Classen hører. I dette lille Samfund træffer man omtrent den Tone, der fordum herskede hos de rige Finansmænd i Frankrig. Der gives hyppig Koncerter, ved hvilke Dilettantinder synger. De franske Flygtninges Efterkommere, af hvilke der findes mange i København, lever meget sammen. Der hersker en original, munter Tone i deres Selskaber, som ligner den, der er sædvanlig i Sydfrankrig.«

Selv om disse Bemærkninger er Følger af et flygtigt Bekendtskab til Københavns Selskabsliv, tyder de dog paa, at der ikke hos os har været saa iøjnefaldende Fejl, at Udlændinge, som jo dog hyppig saa paa vore smaa Forhold fra oven og nedad, har følt sig frastødte af den Tone, der var herskende. Ramdohr siger ogsaa herom: »Danskeren har et stort Anlæg til Bonhommi, som kun fornægter sig, naar hans Egenytte træder frem, eller naar han tror sig tilsidesat af andre Nationer. Han er ikke meget lidenskabelig, men meget hurtig i sine Domme eller Handlinger, ikke meget snakkesalig eller støjende. Et vist Flegma, der er forenet med Iagttagelses- og Opfattelsesevne, sund Følelse, rolig Dømmekraft, naiv Sorgløshed og Overbærenhed synes at være hans Hovedkarakter. Hans Sæder er hverken raa eller fordærvede ved Kunst. Han har Sans for Fornøjelser, skønt især af den roligere Art. Alt dette skaber en Disposition til Fordel for den gode Tone, der moralske Anstand, Sikkerheden og den gensidige Forekommenhed i Selskabslivet. Disse Fortrin finder man næsten i alle københavnske Selskabskredse, og man vilde finde dem over-

alt, hvis ikke Partiaanden undertiden bevirkede, at de blev kastede over Bord.« Og Ramdohr slutter med følgende Indvendinger: »Deres Mangler er visse ydre Former, som man nu eengang forlanger hos kultiverede Nationer, en Fernis, en ydre Politur, som ganske vist ingenlunde er afgørende, men hvis Mangel dog forekommer de kortsynede en-Fejl og endog bringer de oplyste til at studse, fordi den synes dem at være Savnet af et ikke ligegyldigt Smykke. Mange danske Herrer og Damer mangler Kontenance, hin frie Anstand ved Indtrædelsen i og Bortgangen fra en Selskabssal, hin Gratie i Legemets Holdning, naar det er i Hvile, eller det bevæger sig, og navnlig naar det bøjes. Nogle anlægger et ængsteligt, atter andre et stift uroligt og atter andre et anmassende Væsen. Hos Mændene er den Fejl hyppigst, som man kunde kalde »Abundants«, Overflod af Former, en unyttig Mimik med Gebærder og Miner, der ikke altid holder Skønhedslinien. Kvinderne er sky og tilbageholdende overfor fremmede og halvkendte, hvilket i al Fald er Tegn paa manglende Verdenstone. Kort sagt, den store Masse af Danske forstaar ikke at holde Middelvejen mellem fuldkommen Forsømmelse af den ydre Anstand og ængstelig Overholden af de konventionelle Former. De har heller ikke bragt det vidt i den Gave at gøre de almindelige Høflighedsytringer, politesse d'usage, forbindtlige og tillokkende, navnlig ved deres Iklædning. De fejler let enten ved for meget eller for lidt.«

Der er ingen Tvivl om, at disse Bemærkninger skyldes en fin Iagttagelse, thi en stor Del af dem passer den Dag i Dag. Saa faar vore hjemlige Kritici vel bøje sig for den upartiske Udlændings Dom og finde sig i, at man skriver deres altfor ivrige Retten af vore Fejl paa den hjemlige Reformivers Regning.

Inden vi forlader Selskabslivet, kan det vel være af Interesse at se et Par Spisesedler fra en Stormands Taffel fra den Tid:

MENU DU 3 MAI.

1. Potage fausse tortue. Potage St. Julienne.
Des huitres fraiches.
Des petites pâtes, garnis d'Ecrevisses et Asperges.
2. Filets de Beuf à la financière.
3. Turbots, sauce hollandaise, beurre fondue Pommes de terre.
4. Jambons haricots verts. St. Espagnolle.

5. Poulets nouveaux aux truffes de Periqueux.
6. Aspige garnie de quenelles de volaille.
7. Cottelets de Pigeons aux Spinade. Ster. & Port.
8. Puddings à la Nesselrode.
9. Chapons, Begasses et perdreaux rotus.
10. Gelée au vin de Champagne Rose.
11. Vienneau décorés.
12. Meringues, garnées d'une Crème Vanille
  - 4 Compotes de Pommes.
  - 4 ideur d'Oranges.
  - 4 Salades à l'Italienne.
  - 4 ideur à Caitnes.
13. Glace de framboise à la Crème,
idem à l'Orange.

Den anden lyder:

DINER, DEN 26 MAJ.

Leoville	)	Suppe à la Neva, garneret.
Portvin	)	Suppe à la Jardinières, Brødboller.
Madeira	)	
Øl.		Franske Østers.
		Smaa Atelets à la Béchamel.
	*	Daavildt à la bruche. Gelée og to Saucer.
Steinberg	(	Asparges. — — — Ny flamske Sild.
	(	Blomkaal. — — — Randers Laks.
		Lammeepigram garneret med Champignons.
Château.		Spæk. Stør à la broche, hakket. Sauce.
Rauzan.		Friske Artiskokker au naturel. Sauce.
		Blaue manger. Ispudding à la française.
Rød og hvid	)	Steg og Kyllinger. Salade & Compots.
Champagne	)	Kage.
Rivesalter (?)		Orange, Is og Bisqv. og Meringues.
		Dessert. *)

Endnu en Form for Livsnydelse i hjemlige Former er Landliggeri, der var mindre almindeligt end nu. Men laa man paa

*) Disse Menuer, der stammer fra Schimmelmanns Tafler, er mig meddelt af Cand. jur. A. Buntzen.

Landet, kom man sjældent saa langt fra København som nu. Frederiksberg eller Nørrebro var nok. Enkelte mere velhavende drog dog længere bort. Saaledes boede Luxdorph og siden Hofapoteker Becker hver Sommer i Nærum, Kammerherre Suhm i Øverød. Men gav man sig endelig Landet saa meget i Vold, var det almindeligt, at man blev halvt Landmand derved, idet man havde en fuldstændig Landhusholdning og en Bestyrer, der drev Gaarden og boede i Hovedbygningen om Vinteren. Boede en Familie nær ved København paa Landophold, var den tit plaget af altfor stærkt Rykind af Venner og Bekendte, og Københavnerne var da lige saa hensynsløse overfor Haver og Træer som nu. En Landmand, der bor i Nærheden af Byen, klager i Tilskueren sin Nød over de Københavnerne, der trækker paa Forlystelse. Han bliver oversvømmet af Besøg fra København. Indbyggerne der anser Landbofolk for Folk uden Ejendomsret og tror, at hvert Sted, som ingen af dem har taget i Besiddelse, er aldeles uden Ejer og tilhører den første den bedste, som kommer derhen. Folk er ganske ugenerte og fordringsfulde. De holstenske Vogne er for Landboerne lige saa skrækkelige som de britiske Stridsvogne var for Romerne, eller Ormen hin Lange for Olav Tryggesøns Fjender. Især er de københavnske Ammer og de københavnske Drengelige saa frygtelige for Landmænd som Oberndorffs Vildsvin for de pfalziske Bønder. For en københavnsk Dreng er der hverken Laas eller Lukke. Ser han en Sommerfugl, han vil fange, tramper han os 5—6 Bedde ned med lige saa ringe Betænkning, som kunde han være en fordums fransk Herremand og Beddene Bøndernes Kornmarker. Falder hans Vej gennem en Rosen- eller Ribshæk, maa den ned uden Naade. For at faa fat paa eet eneste halmodent Kirsebær brækker han 10 Grene, som hænger fulde af grønne, klavrer op i Træet, betegner baade sin Op- og Nedgang med Ødelæggelse og bliver omsider hængende og skriger, man skal komme og hjælpe ham ned, fordi han ikke har Mod til at springe ned. »Min Kones bedste Nøddehække har disse uvorne Unger ødelagt ved at afrive Grene til Piske og Spaserestokke, og endda er deres Ødelæggelse mod den, Ammerne anstiller, som Kyllinger og Muldvarpe mod store Svin.« Man faar desværre ikke at vide, hvad det er, Ammerne bedriver for Hærværk, thi Artiklen fortsættes ikke. Abonnenterne havde den Gang svært Kram paa Tidskriftudgiverne, og var der en Artikel, der mishagede, kunde et

Par Breve til Redaktøren med Løfte om Afsigelse være nok til at bringe den sølle Skribent til at stikke Piben ind.

Men det er heller ikke altid rart at komme langt fra Byen, saa faar man Københavnerne paa en anden Façon. En Mand bor saaledes et temmelig afsides Sted, der slet ikke er belejligt for Kirsten Pihls utallige Pilegrimme at holde Rastdag paa; der er intet kgl. Slot eller andet saadant »Spilleværk« i Nærheden, heller ikke er endnu nogen Nabob falden paa at forvandle nogen Del af denne sjællandsk-skønne Egn til en saakaldet engelsk Have med nygjorte Ruiner af græske Templer, med spanske Vagtaarne og Hytter indrettede til Eremitklubber eller med kinesiske Lysthuse eller Kanaler af stillestaaende Vand og stinkende Kær, nobiliterede ved Navn af Søer eller andet saadant »hortensisk Nürnbergerarbejde«. Men, ak, til al Ulykke har en københavnsk Gadejunker giftet sig med een af samme Stads Klubgudinder, der ejer nogle 1000 Daler; da alt andet er slaaet fejl, har de købt en Gaard paa Landet og her fører de et fuldstændig københavnsk Liv, pynter sig, spiser Middagsmad Kl. 3, passer selvfølgelig ikke Landbruget, men overhænger de ulykkelige Landliggere, der troede sig fri, med Visiter og Indbydelsler, saa at de ude paa Landet alligevel maa tage de samme Hensyn som inde i Hovedstaden, og hvad skal man saa ligge paa Landet for og alligevel underkaste sig en Mængde Savn og Mangler i Bekvemmeligheden, som Byen kender Raad for. Nej, det var ikke let den Gang at stille de gode Københavnere tilfreds!

D. BØRNENE OG TYENDET.*)

TIL de daglige Omgivelser i Hjemmet hører ogsaa Børnene og Tyendet, og de behandles i samme Kapitel, fordi der er omtrent samme Kløft imellem Børn og Forældre som mellem Tyende og Herskab i disse patriarkalske Tider.

Der var stor Interesse oppe i Tiden for Ungdommen og dens Uddannelse til »nyttige Borgere og Samfundsmedlemmer«, og der arbejdedes jo meget for Ungdommens Forædling, bl. a. ved Oprettelsen af de to store Skoler, Efterslægtsselskabets og Borgerdydsselskabets Skoler — og senere Døtreskolerne. Man vilde dygtiggøre Ungdommen, man vilde værne den mod det urene i Verden og modne den for dens senere »statsborgerlige Kald«. Det lyder alt sammen saare smukt, og der er heller ingen Tvivl om, at der udrettedes stort og uegennyttigt Arbejde i denne Retning; men det er alligevel, som om denne Interesse for de unge ikke saa meget bunder i Kærlighed til Ungdommen for dennes egen Skyld som for Statens. Man vil uddanne gode Borgere. Men rundt om i de mange Borgerhjem er Sansen for Børnenes Vel ikke saa vaagen i Begyndelsen af Perioden. Det er mærkværdigt at se, i hvor høj Grad Børn overlades til sig selv allerede i en forholdsvis spæd Alder. Der er den berømte Historie om Frederik

*) Originalen til Billedet er mig venligst overladt af kgl. Skuespillerinde Fru Anna Bloch.

d. Sjette, som man ganske glemte, medens Hoffet tog paa Jagt, saa Barnet laa halvt død af Sult og Mangel paa Pleje, da man kom hjem. Han blev da behandlet paa den Maade, man altid søgte at helbrede Smaabørn paa i den Tid. Den eneste tilstedeværende Kvinde, en Lakajs Kone, blev kommanderet til at afklæde sig og gaa i Seng med den lille Prins, som da ved hendes Legemes Varme ogsaa kom sig. Det varede længe, inden Tode og andre Læger kunde faa Folk til at lade være med denne rædselsfulde Helbredelsesmethode. Man troede virkelig, at et Menneskes Sved var Medicin for et andet.

Rahbek, som i ingen Maade beklager sig over sine Forældres Mangel paa Kærlighed, var tit som lille Dreng overladt til sig selv i en særlig Fløj af Huset uden nogetsomhelst Tilsyn hele Aftener i Træk, og end ikke det, at der en Gang gaar Ild i hans Topé, da han kravler op paa Bordet for at se paa et Landkort, bevæger Faderen til at vige fra det Princip, at han skal klare sig selv. Men hvad er saa Følgen? I Stedet for, at et Barn, helt overladt til sig selv, udvikle sig, som Tiden mente, ganske umiddelbart efter Naturlove, saa sattes netop saadan en lille Hjerne i den sygeligste Bevægelse. Rahbek fortæller selv om de Rædsler, han kunde gennemgaa, naar han alene i Mørkningen troede i de mindste Ting at se Spøgelser.

Der var mange gode og kærlige Forældre, men deres Opdragelsesprincipper var andre end nu til Dags. Der var ikke noget, der ret kunde nærme Børnene til Forældrene, fordi der efter Tidens Principper burde være en gabende Kløft af Respekt imellem Børnene og de voksne. Derfor blev Prygl, og det haarde, tit ubarmhjertige Prygl det almindelige Argument, og det har som bekendt sjældent den overbevisende Evne, man den Gang tillagde det. Derfor maatte Børn sige »De« til deres Forældre, og derfor fik de Lov at betragte hele Hjemmet undtagen Barnekammeret som noget dem fremmed, noget altfor fint og højtideligt til, at de til daglig maatte betræde det; hvorledes skulde da Børnene kunne knyttes med Inderlighed til Hjemmet? Desuden var der en Omstændighed til, som gjorde sit til at fjerne Børnene fra Forældrene, og det var de fortvivlede Skoleforhold. Her var i København ved Periodens Begyndelse ikke een eneste Skole, hvori »smukke Folks« Børn kunde gaa, og derfor blev det Skik, at man enten meget tidlig sendte dem til en Opdragelsesanstalt som Sorø eller Herlufs-

holm, hvorved man sønderrev de sidste Baand, der bandt de unge til Hjemmet, eller ogsaa fik de en »Imformator« i Hjemmet allerede ved 4 Aars Alderen; han flyttede ind i Huset og var til Stadighed over Børnene, en Slags mandlig Gouvernante. Men hvorledes var nu disse Informatorer? Som oftest var det fattige Studenter, som ikke havde skabt sig nogen anden Adkomst til Lærergerningen end den, at de maatte tjene til Opholdet. Og Følgen deraf blev, at Drengene allerede tidlig kom under Paa-virkninger, der var forskellige fra Hjemmets, og hvor tit var de heldige? Sjældent brugtes andre Midler til Opdragelsen end Tam-pen. Selv en forholdsvis saa omhyggelig Lærer som *Adzer*, der førte Rahbek op til Latinskolen, maa finde sig i følgende Vidnes-byrd af sin iøvrigt taknemlige Elev: Nu, da han var i Huset fra om Morgen, jeg stod op, holdt han mig saa godt som uafslædig i Arbejde, lod mig ved den mindste Forsømmelighed paa en temmelig rund Maade smage Riset og var især gavmild med de saakaldte Haandtager. Vel troede jeg at have fundet et Husraad herimod, da, jeg ved ikke efter hvis Vink, jeg hittede paa, naar han var ude at lægge Riset paa den varme Kakkelovn, hvorved Kvistene blev sprøde og gik i Stykker, naar han slog med det. Men dette Kunstgreb slog sin egen Herre paa Halsen; thi da For-aaret derpaa min Fader lod sin Gaard male, og Stilladset just hang udenfor vore Vinduer, bemestrede *Adzer* sig en Middag, Fol-kene var gaaet af Arbejde, en Ende Tov, de havde ladet ligge, og flettede sig deraf en Tamp, hvorimod jeg ikke var i Stand til at hitte paa noget Raad, og hvormed han undertiden hjemsøgte mig saa rundelig, at jeg efter det forunderlige Frisprog, jeg nu een-gang var i Besiddelse af, ikke sjældent erklærede, at jeg havde en Fingerdokter behov.« Og dog vidste *Adzer* at vinde sin Elevs Kærlighed, fordi han udenfor Undervisningen gjorde ham saa mange Fornøjelser; saaledes tog han ham med ud for at se den stærke Kone, *Madam Scaglia*, der gjorde Kunster i Læderstræde ved at lægge en Ambolt paa sit Bryst o. l. *Herr Adzers* Pæda-gogik fik ham bl. a. ogsaa til at lade Drengen være til Stede paa Østerfælled ved *Struensees* og *Brandts* Henrettelse. Heldigvis var han for nærsynet til at se noget videre af den uhyggelige Akt.

Og som det gik *Rahbek* i Hjemmet, gik det ham, da han kom til *Herlufsholm*; ogsaa her er han Genstand for alvorlige Af-straffelser, som *Rektor Berndth* besørger. En Gang opdager

Rektor, at han ikke kan sin Lektie til Præsten (ikke til Skolen): »Opbragt, dels formodentlig ved Tanken om, at Skolen skulde staa til Skamme paa Kirkegulvet, dels at vi havde fritaget os for at læse over paa vort Hebraisk for ikke at læse over til Præsten, greb han sit Spanskrør og gav mig paa egne og øvrige vedkommendes Vegne en saa eftertrykkelig Del Bank, at han 3 Gange satte sig ned i Cathedret for at puste og rejste sig atter at begynde da Capo.« Men ogsaa om Rektor bevarer Rahbek kun gode Minder.

Det var ikke Rahbek alene, der var Genstand for denne Art Opdragelse, det var ganske almindeligt, man kan omtrent læse i hvilke Memoirer man vil, saa fortæller de om Prygl og Straf, og det af den Art, som er husket længe efter. Selv Oehlenschläger, hvis Barndom ellers hengled saa roligt, har Pryglehistorier fra Hjemmet.

Og Skolernes Opdragelsesmethode blev ikke bedre, fordi Lærerstandnen stod saa uendelig lavt. Naar de ikke netop var saa lærde, at de slet ikke kunde forstaa, at andre ikke fattede saa hurtig som de, saa at de fortjente Hug, naar det gik for langsomt, var de saa uvidende, at de ikke kunde tænke sig anden Maade at hævde Avtoriteten paa end ved Prygl. Og Forældrene, der havde faaet Prygl som Børn, mente, at det hørte til, og aandelig Paa-virkning til det gode kendtes egentlig ikke, før *Edvard Storm* slog til Lyd herfor og trods adskillig Modstand gennemførte, at Pryglestraf blev forbudt i Efterslægten. I hans Spor traadte *Tode*, men med en anden Motivering. Det var den hygieiniske Side af Sagen, der laa ham mest paa Hjerte. Han finder vel nok, at det er en afskyelig Fejl, at »Kødet maa bøde for Forstanden, at Latin og Guds frygt skal indbankes, og at Rumpen maa være ansvarlig for Hovedet.« Men han gennemgaar alle de barbariske Straffe — en »kraftig Øretæve, annammet af en arrig Skolebjørns tunge Lalle kan gøre en Dreng til et Drog paa Livstid — nogle slaar med Kæppe oven i Hovedet, ganske barbarisk! — Men paa Ryggen da? Nej, der sidder Lungerne. Og Haanddask er lige saa farlige; thi mange Børn, hvis hele Fremtid beror paa deres Fingernemhed, lider derved uoprettelig Skade. »Siddekødet« kan vel taale mere end ædlere Dele, men da man den Gang udelukkende anvendte Slag paa den blottede Bag, mener *Tode* med Rette, at det, især da Straffen gik for sig i de øvrige Børns Nærværelse, er forkastelig allerede af moralske Aarsager. Ligeledes omtaler *Tode* Straffe, der anvendes almindeligt i Hjemmet, og som vi nu indrømmer er

barbariske: den ene er at lade Børn, baade Dreng og Piger ligge længe paa Knæ paa Ærter; lige saa raat er det at lade dem sulte, og det forsikres, at det at lade et Barn sulte en halv Dag er lige saa haardt som at lade en Mand undvære Mad et helt Døgn. Dog vil Tode ingenlunde helt forkaste legemlig Straf; men han siger, at man da om Stunder anvender Prygl som Vane, til Sindslettelse, Adspredelse, Morgenmotion, Digestivmiddel, skønt det burde anvendes med ligesaa megen Forsigtighed, som en Kniv i Lægekunsten. Og er Prygl endelig nødvendige, finder Tode en i vore Øjne ret raffineret Udvej: at slaa med et friskt, fingrenet Ris paa Ryggen af Hænder og Fingre!

Det blev imidlertid Fremtidens Skoler, som de var planlagte og grundede i den her omtalte Tid, der fik Æren af at indføre humanere Behandling af Børn ogsaa i Hjemmene, det er det nittende Aarhundredes Pædagoger mere end dets Læger, der skal have Rosen herfor. Men det varer et Stykke ind i det nittende Aarhundrede, inden Skolerne arbejder sig op til en saadan Anseelse, at man forstaar, at det har virkelig pædagogiske Fortrin at lade Børn komme i Skole og færdes med andre jævnaldrende fremfor at piskes op af en Informator inden fire Vægge. Der er allerede nu i 1780'erne saa vidt skuende Foregangsmænd, at der lyder Røster, der maner Forældrene til at tænke sig om og huske, hvor stor en aandelig Forfriskning det er for dem selv at søge Samvær med andre — det er jo netop »Selskabernes« Tid, — hvor meget mere trættende og sløvende maa det da ikke være for den unge Hjerne aldrig at modtage Indtryk udefra. Ja, ogsaa det, at Lærerens Person evig er den samme paapeger man det skadelige ved; men de gamle Skolers ilde Ry, navnlig paa Grund af det daarlige Selskab af de lavere Stænders Børn, skræmmer endnu længe Borgerskabet fra at give efter for Fornuftgrunde, der synes ganske selvindlysende. Men Fordomme er nu een Gang Fordomme, og mod dem kæmper selv Guderne forgæves; thi de har deres Rod i Dumhed.

Og ser vi efter disse Betragtninger paa, hvad man i ramme Alvor bød Børn af Udenadslæren af Ramser, Bibelforklaringer og Gloser, gyser man og fatter ikke, at det ikke har hævnnet sig helt ned i vort Slægtled. Undertiden maa man mod sin Vilje le. Datidens pædagogiske Principper giver sig saaledes et overordentlig komisk Udslag i en mærkelig Bog fra den Tid, der hedder: »Arith-

mética eller Regne-Konst, indrettet i Særdeleshed og fornemmelig først: for de Eenfoldige, for det Andet for de, som haver ikkun liden eller ingen Raad til at lade sig imformere og for det Tredie for dem, som mangler paa Tiid, at lade sig imformere udi; da de alle, naar de vil legge Haand derpaa og tage lidt for af Gangen, kand komme til et Maal, som siden kand bringe dem med meere Lettelse endnu til høyere Maal, om de stunder derefter. Og i saa Maade være deres egne Lærere. Tilligemed en Formular om Børne-Tugt. Udi største Korthed og langt større Eenfoldighed forfattet af C. Arnstrop.«

Hvad nu de Regneopgaver angaar, der her stilles til 10—12 Aars Dreng, saa forbløffes man noget over deres Art, skønt deres Hensigt vist netop har været at moralisere. Den ene lyder:

»En Harcellist spørger et Coqvæt Fruentimmer ad, hvor meget hun vel fik for hendes Ære; hvortil hun svarer: Jeg fik vel saa meget, dog havde jeg faaet saa meget til $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{8}$ $\times$ 25 Rd. 1 Mk. 14 Sk. $\times$ 20 Rd., saa havde jeg næt faaet 50 Rd., spørges: hvormeget hun fik, saa og hvor gammel hun var, naar hun for hver Dag, hun var gammel, havde faaet omtrent $2^{\frac{46}{73}}$ Mark? Responsoria: hun fik 5 Dukater à 15 Mk. er $12^{\frac{1}{2}}$ Rd., og var hun dengang næt 15 Aar, da hun lod sig forleede til Synd og Uteerlighed, og tilig nok.«

En anden Opgave lyder:

»En Banqverotterer rejser fra Lybæk til Altona, for at Negotiere, men som han imidlertid (paa Vegen) kommer i Spil, taber han $\frac{2}{3}$ af sine Penge, derpaa af Desparation, drikker han $\frac{1}{5}$ op eller bort; rejser saa tilbage med uforrettet Sag og anvender derpaa $\frac{1}{10}$; naar han nu kommer hjem, slaer han en Mands Vinduer ind, hvorfore han bringes udi Arrest, og slipper dog med at give $\frac{1}{50}$ af sine Penge, han først havde, og beholder han da 4 Rdr. tilovers. Spørges: hvormeget den Sprade-Basse havde, som han paa en saa liderlig Maade fordøiede. Svar 300 Rdr.«

Hvad Regnebogens »Børnetugt« angaar, saa kræves der: »en fuldkommen Oplysning og Smag paa en levende og sand Guds-frygt, at Børn kan lære boglige og frie Kunster, hvortil dog fornemmelig hører en dertil (af Naturen) given Lyst og Vilie, at de lader sig underviise og med Agtsomhed lader sig optage til adskillige Embeder (i sin Tiid) at forestaa, endvidere maa de fra spæde Ungdom vænnes til Tugt og Høflighed, baade i Lader og

Fagter, som og udi Ord, hvormed de gjør sig (ved de af GUD forleente Sindets Gaver) tækkelig og behagelig for alles Øjne, og især forskaffer sig Yndest hos de Dyd-Elskende.»

Herefter følger en Anvisning i Spørgsmaal- og Spar-Form, hvoraf nogle af de vigtigste skal anføres:

Hvorledes bør Børn være klædte?

Enhver skal være klædt efter sin Evne, Stand og Formue.

Hvorpaa ses fornemmelig et Barns velskikkede Sind og Gemytte?

Det lader sig fornemmelig see udi Ansigtet som og de Gamle have sagt.

Hvad have da de gamle Viise sagt herom?

Sindets rette Bolig og Sæde er fornemmelig udi eens Øyne som Hiertet i Livet. Derom taler Syrach udi hans Bogs 13, v. 31, 32. Saaledes: Et Menneskes Hierte forandrer hans Ansigt enten det er til Godt eller Ondt, og et Hierte, som grønnes med Lystighed, gjør, at een ser vel ud. Et lystigt Ansigt er Fodspor til et Hierte i Medgang; men at finde paa Lignelser gjør møysommelige Tanker.

Hvorledes skal et Barn skikke sig, om det, (som naturligt) paakom en Nysen?

Da skal det vende sig om fra de Hosværende, og om det haver Hat paa Hovedet, da at tage den af for de Tilstedeværende, naar Nysenet er forbi, eller om andre nyser i dets Nærværelse, da iligemaade at hilse; og haves ingen Hat paa, (eller om det er et Piigebarn) gøres dog en Complimente for den, som nyser, eller om det selv havde nyset.

Hvorledes skal et Barn skikke sig, om det skulle foraarsages til Latter?

Saaledes: at det hverken vanskaber Ansigtet eller giver tilkiende herved at være enten Rygges-løs, ublufærdig, Skalkagtig o. s. fr.

End om der paakom et Barn enten en Bryden eller Hosten, hvad da?

Paakommer et Barn udi Værtskab en Bryden, da maa det udlades af Compagniet saalænge; men skulle det skee af Fylderie, hvilket er saavel gamle som unge uanstændigt, da bør de, som haver Barnet under Hænder eller overlader det med meere, end

Naturen kræver, at svare til sligt og exemplarisk at straffes, om Barnet ved Umaadelighed kom til nogen Skade.

Og skulle endelig en Hosten paakomme, da vaere sig et Barn vel, at det ey derved spytter en anden op i Ansigtet, men naar det fornæmmes at paakomme, skal Barnet vende sig om fra Selskabet eller og holde Haanden eller Tørklædet for Munden.

Hvad skal et Barns første Bestilling være om Morgenen?

Dets første Bestilling skal være det, som staar udi Luthers Cathechismo, som er: at betegne sig med det hellige Korsens Tegn.

Er det da dermed nok?

Ney, det staar og smukt og er dertil sundt, fastendes at skylle Munden med reent Vand og med samme at toe Ansigtet og Hænder, saa og Haaret kiæmmes og glattes; thi at gaa med ukiemt Haar staar ikke vel, og maa saa vel Hoved som den anden Krop være reen, uden all Omslæt.

Den, som er kommen i med at gaae skievhalset af en Vane, ved at holde Hovedet til een af Siderne, kan det og blive til en Natur?

Ja, det gamle Ordsprog lyder derfor, at Vanen er den anden Natur?

Maae man vel blotte de Lemmer, som Naturen vil have skiulte?

Ney, ikke uden høyeste Trang det skulle udfordre, dog maae det skee med største Blufærdighed, hvilket er Tegn paa et nobelt Gemyt.

Hvad skal bevæge os til en saadan Blufærdighed?

De hellige Englers Nærværelse, hvilke altid er tilstede, og lade sig meget vel behage de Unges Blufærdighed; thi de følge stedse med dem at bevare deres Kydskhed og Tugtighed, som man kan see af Josephs Exempel.

Maae et Barn forholde sit Vand?

Ney; thi det er meget skadeligt for Naturen; dog staar det smukt, at et Barn forretter sin naturlige Gang i Eenrom.

Naar der siges: Gaae i Kirke, er det meent at spatzer i den?

Ney, langt fra; thi vil nogen forlyste sig og ved slig Motion bevæge Lemmerne, saa er Marken eller Hauger dertil beqvemme.

Hvad er det da for nogen, som sidder og sladrer, imedens Guds Tieneste forrettes?

Det maa selvfølgelig være dem, der ey troer, at den treeenige Gud er der tilstæde, saa er det og Tegn til Guds Ords Foragt.

Maae man i Kirken lade Øynene løbe rundt som paa en Skueplads?

Ney! det bør ey skee i ordinair Samqvem og langt mindre paa det hellige Sted: det tilkommer og afsindige og slige Gemytter, som alleene gaar der for Syns Skyld. Øynene maa derimod tilligemed Øren og Hierter være stedse vendte til Guds Ords Overvejelse og Betragtning.

Hvorledes bør et Barn nævne JESU Navn?

Med stor Ærbødighed og bøyende Knæ eller bukkende for den, som Himlenes Himle ikke kan begribe, og hvis Øyne stedse see paa dem, der gjøre hans Vilie.

Hvorledes skal et Barn anstille sig ved Spise-Bordet?

Det skal med stor Ærbødighed forføye sig til dets sædvanlige Sted ved Bordet med sammenlagde Hænder og andægtige Gebærder, med Sind og Tanker henvendte til alle Tings Skabere og Opholdere og med den sædvanlige Bordlæsning bede GUD, at de Gaver, der gives til Legemets Underholdning og Vedligeholdelse, maa og tiene den uddødelige Siæl til at forlyste sig ved de aandelige Ting, som høre GUD til.

Maa et Barn overlade Naturen?

Ney, det maa ey overlade sig enten med Spise eller Drik, som en Tegn til Fraadserie og Drukkenskab, om hvilke der staar, at saadanne skulle ikke arve Guds Rige.

Om et Barn udi nogen Forsamling skulle (som er en gammel Skik) gjøre en Tale over en Sundheds Skaal, hvorledes skulde det da skee, at det kunde være Compagniet til gudelig Opmuntring og tillige viise Barnets Skiønsomhed?

Det kunde skee paa adskillige Maader, af hvilke her ikkun een opsættes, nemlig:

GUD glæde vor Konge, forlænge hans Dage,
 omsider os alle til Himlen indtage,
 der hviler vi sikkert i Abrahams Skiød;
 skal vi end her sucke, saa lad os dog haabe,
 og stedse forvente vor Frelseres Dag,
 vi maa ey afflade, men beede og raabe:
 O HERRE frels mig og dømm min Sag!

Nota. Det staaer langt bedre, at Børn lærer at kiende Gud og Veyen til ham, end de lære at kiende og gjøre Forskiæl paa gode Vine og deres Smag; mange maatte ønske: at de i deres Ungdom ey havde lært at kiende enten Viin, Kort, Tærninger o. s. fr.

Maa et Barn vel tillades at lege?

Hvad smukke og frie Leege er angaaende, maa det nok tillades at komme udi, dog med dets Jævnliges, det maa dog ingen Ræve-Stræger bruge endog i den mindste Leeg.

Er det ikke smukt, at et Barn kand finde paa adskillige Hielpe-Løgne og tillige undertiden (ved et lidet Bedragerie) komme til at gaa Mester af Leegen?

All Underfundighed og Løgn bør lastes og udryddes, endogsaa udi Leeg; thi af saadanne ringe, dog underfundige Rænkens Begyndelse (som mange Forældre holder for et Slags Vittighed hos Børn og derfor holder med dem derudi) komme ofte Børnene omsider til at begaa større og grovere Underfundighed, alt eftersom de tage til udi Alder og Vext.

Hvad skal være et Barns sidste Bestilling om Aftenen?

Førend det helder Hovedet need til Pudens, skal det med en kort Bøn befale sig GUD i Vold; thi Bønnen er den rette Nøgle til Himlen, ja til GUDS eget Hierte; hvo skulle da vel ikke have Lyst til Bønnen, naar den haver saa herlig en Kraft? Nota! Saadanne Bønner kand Forældrene lære deres Børn selv, endog førend de tiener til Skoelegang.

Werlauff beretter, skønt han ikke selv har gaaet i Skole, om Undervisningen i Vor Frue Skole, nu Metropolitanskolen, at dens Rektor, Thorlacius, var en lærd, men stræng og pedantisk Mand, som tiltalte sine Disciple med »I« og rigelig anvendte legemlige Straffe. Det var jo de fattigere, der den Gang gik i Frue Skole; thi Undervisningen var fri. Men at end ikke de, der i deres egen Barndom havde følt det urimelige i de overdrevne og haarde korporlige Straffe, undlod at anvende dem selv, ser vi bl. a. da Rahbek fik Johan Ludvig Heiberg i Huset til Opdragelse; thi Hovedgrunden til, at Drengen løb fra Bakkehuset, var jo netop, at Rahbek altfor eftertrykkeligt anvendte den gammeldags Opdragelsesmethode, skønt han selv havde været blandt Forkæmperne mod den korporlige Strafs Anvendelse i Efterslægtsselskabets Skole, som netop ikke maatte være »som andre Skoler« paa dette Om-

raade. I det hele betyder Oprettelsen af de to Skoler, Efterslægten og Borgerdydsskolen, en Revolution i Skolevæsenet og derigennem i Opdragelsesmetoden saavel i Hjem som Skole, og ved disse private Skolers Fremkomst — de efterfulgtes snart af det Schonboeske Institut, Jacob Drejers Skole, Døtreskolerne o. fl. — faldt efterhaanden det fordærvelige System med Informatorer bort, samtidig med, at man ikke længere terpede Latinene alene, men efterhaanden lukkede op for levende Sprog, Historie, Tegning, Mathematik og Gymnastik i Skolerne. For det sidste Fags Vedkommende indlagde navnlig Nachtegall sig stor Fortjeneste, men den Mand, der lyser fremmest i Kredsen af Datidens humane Børnevenner, er og bliver dog *Edvard Storm*.

Lige saa stor en Afstand der den Gang var imellem Forældre og Børn, lige saa stor var den mellem Herskab og Tjenerskab. Den næsvise og almægtige Pernille er fuldt saa meget et Theaterprodukt som den intrigante og forslagene Henrik. Men man havde den Gang nok saa mange Folk i sit Brød som nu til Dags. Velhavende Folk havde Informator, Française, Husholderske, »Fuld-mægtig«, som ogsaa kaldtes Skrивerdreng og i Almindelighed kun benyttedes som Bydreng til at bringe Breve i Byen, Kokkepige og Barnepige undertiden Jomfru, og var der Køretøj, fulgte der Kusk, Tjener og Gaardskarl med.

Tit blev saadanne, navnlig kvindelige Tyende, Inventarer i Huset, fordi de tjente saa længe, at de blev uundværlige, de kunde ogsaa gaa i Arv til Børnene, naar de giftede sig. Selv om disse gamle Piger naturligvis tiltog sig en Del Magt udadtil, saa var de dog altid Ærbødigheden selv overfor deres Madmoder, og det kunde aldrig falde Datidens tjenende Stand ind at klæde sig paa efter Moder, de havde altid deres simple Arbejdsdragt, og vi kender fra St. Hans Aften-Spil, hvorledes Søndagen var den eneste Dag, at Pigen fik Lov af sin Madamme til at gaa med Solhat paa. Lønnen var da betydelig mindre end nu, og man fæstede ikke Piger maanedsviis, men for et Halvaar med de endnu gældende Skiftedage.

Liberi var almindeligt hos de store, og nedlod nogen af det højeste Bourgeoisies eller Adelens Damer sig til at *gaa* paa Gaden, saa ledsagedes de altid af Tjener i Liberi, det havde ikke været passende, om de havde savnet dette Forsvar. Ved Dødsfald, hvor

jo hele Huset og Slægten klædtes i sort, fik ogsaa Tjenestefolkene udleveret Sørgeklæder.

En særlig Overvejelse kostede det altid, naar man skulde fæste en Amme, fordi den lille Verdensborgers hele Vel og Ve jo kunde afhænge af, hvad han ind sugede med Modermælken. Mest moderne var det at have Ammer fra Landet, og de optraadte da altid i Nationaldragt. Det er ikke saa forfærdelig længe siden, at denne klædelige Skik gik af Mode.

Lægerne mener ikke alle, at Ammer fra Landet er de sundeste, og i en Del af Perioden var det i al Fald Mode atter at holde sig til »By-Ammerne«, fordi man ræsonnerede som saa, at en Amme fra Landet sikkert vilde være det bedste, naar man kunde lade hende blive der, men naar hun skulde plantes om og ind i den usunde By, vilde hun hurtig tage Skade deraf og tabe ikke alene sine landlige Fortrin, men komme til at staa tilbage for Byammerne, der dog havde erhvervet sig Vanen til at trives i Byluften.

Men man drev sine Undersøgelser af Ammers Egenskaber helt ud i det latterlige, og det lyder i høj Grad komisk, naar Læger i den Tid opstiller følgende Fordringer m. H. t. Ammer: Hun bør ikke have altfor lyst Haar, aller mindst det, som falder i Couleur de feu, ikke heller en smækker Hals, smalt Bryst, altfor fin Hud med blaa Aarer og spædt Mæle. Hun maa ikke være arrig; thi heftige Lidenskaber har Indflydelse paa Mælken. Derfor bl. a. er de noget lysere bedre end de mørke; thi de lyshaarede er ømme, rolige og fornøjede. Paa den anden Side er de mørkhaarede mindre skræksomme og mere stadige. Men de rødhaarede er falske og snu!

Det var intet Under, at man paa en Tid, hvor alle humane Bestræbelser faldt i god Jord, ogsaa kom til at tænke paa, at gamle, udslidte Tjenestefolk, naar de ikke duede til Arbejde længere, virkelig fortjente en bedre Skæbne end at være henviste til Fattighusene. De Ræsonnementer, som førtes i Marken til Fordel for denne Sag, er saa ligetil, at det kun vilde trætte her at op-ramse dem, men Sagen krydsedes af en anden human Sag, og ingen af dem blev derfor i det Øjeblik til noget. Ved Siden af Planen om et Alderdomshjem kom nemlig Ideen om Udsættelse af Præmier for Tjenestefolk, der har tjent længe — 10 Aar — paa samme Sted til Herskabets Tilfredshed. Det, der kvalte denne sidste Tanke, der jo iøvrigt nu er realiseret, var, at det vilde vare

10 Aar, inden man kunde lade den træde i Kraft; thi Herskabet, som ønskede sit Tyende taget i Betragtning, skulde selv have været Medlem i 10 Aar. Den anden Sag — Alderdomshjemmet, der tænktes opført et Steds paa Landet, strandede mærkværdigvis paa Tjenestefolkene selv, idet man foruden een eller flere Menneskevenners Støtte beregnede, at alle ugifte Tjenestefolk skulde oprette en Kasse, hvortil de maanedlig skulde bidrage. Og til en i deres Øjne saa usikker Fordel fandt disse fattige Mennesker, der ikke endnu ejede Spor af Standsfølelse, ingen Lyst til at ofre deres surt erhvervede Midler.

Medens disse sociale Bestræbelser for Tjenestefolks Vel ikke blev til noget, saa er der ingen Tvivl om, at de dog i de fleste jævne Borgerhuse havde det baade hyggeligt og godt. Selv om det patriarkalske Forhold var herskende, og man ikke kunde tænke sig f. Eks., at en Tjenestepige talte uden at være spurgt end sige kunde spise ved Herskabets Bord; selv om Tjenestefolkenes Værelser var saa smaa, at de hyppig ikke var Værelser, men Skuffer, hvor man kunde skyde Sengens Fodende ind, medens Hovedenden ragede ud i Køkkenet, saa omfattede Husmoderen dog hyppig sine Tjenestefolk, med virkelig Interesse. Alene det, at Madmoderen altid sagde »du« til sine Folk, stillede dem nærmere. Og ved Jul, ved Familiebegivenheder af glad eller sørgmodig Art var der mere Samfølelse og mere Samvær da end nu, om det end var paa en anden Maner.

Paa Bakkehuset hos Kamma blev der taget humanere end ellers paa Pigerne. Fruen saa altid Mennesker med Følelse og Hjerte i sine Folk, og hun var jo ikke af dem, der for sine mange litterære Interesser glemte de huslige, derom vidner alle, der kendte hende. Men hun havde ogsaa en ganske usædvanlig Menneskelighedsfølelse, og det, at hun havde et aabent Øje for sine Tjenestefolks Særheder, som hun jo ogsaa havde det for sine Omgangsvenners, saa hun gav dem Tilnavne, viser os, i hvor høj Grad Tjenestefolkene spillede en Rolle paa Bakkehuset. Og der ude havde de desuden en Type paa Tjenestepige-klassen, som vi med vor moderne Samkvems-Lethed ikke kunde tænke os, nemlig den højt betroede Bakkehus-Stine, som travede til Byen og besøgte Fruens Breve, Herrens Korrektur og Herskabets Smaaind Køb i Hovedstaden.

Noget hyggeligere end disse gamle Tjenestefolk, der uden at

betragtes som Medlemmer af Familien dog faktisk var det, er det svært at tænke sig. Og der levede da ogsaa en ganske andetartet Trofasthed hos Tyendet den Gang end nu. Og dette Forhold bevarede sig langt ned i det nittende Aarhundrede. Nu til Dags er det jo en Sjældenhed, at en lille Piges Amme gaar igen som Barnepige for samme lille Piges første Børn; men den Gang var det ikke noget, man forbavsedes over.

Tjenestefolks Kaar er mulig nu blidere, men Forholdet mellem Herskab og Tyende er sikkert ikke længere nær saa blidt, selv om det nu til Dags stemmer betydelig mere med Menneskelighedens Krav om Lighed for alle, der kom til Verden, et Krav, som vi med Renoncering paa megen gammeldags Potpourri-Hyggehed dog med inderlig Forstaaelse maa og skal bøje os for.

E. HYGIEINE OG LEVEMAAD.

DET er kun smaat bevendt med Sundhedsbegreberne, og det er *Tode*, der bliver den store Reformator paa dette Omraade. Han giver i sine Sundhedstidender og øvrige Skrifter en Mængde Raad, som er uhyre populært og morsomt formede, og som viser, hvor utrættelig han er. Der er ikke det Emne, der er ham fremmed, og han gyser ikke tilbage for at sige Sandheden, selv om den er nok saa ilde hørt. Netop derigennem faar vi et fortræffeligt Billede af meget i det daglige Liv, og vi skal derfor dvæle en Stund ved disse Todes Skriverier.

Renligheden var jo stor nok, naar det gjaldt Hus og Hjem, men det saa sørgeligere ud, naar man kom til den personlige Renlighed. Af offentlige Badehuse fandtes kun fra 1780 et Par ved Langebro, og der var kun et tyndt Sækkelærreds-Stykke som Adskillelse mellem Kønnene. Badehuse eller -Anstalter ud ad Strandvejen kendtes aldeles ikke. Man var da henvist til at pleje sin Renlighed i Hjemmet. Men medens Mændene synes at have været ret renlige, er dette ikke Tilfældet med Kvinderne. I den Anledning tilraader *Tode* dem først i en forsigtig Artikel at børste deres Tænder. Det bedste Tandpulver er Rugbrød, brændt sort og stødt ganske fint. Man dypper en vaad Finger og gnider dermed Tænderne, efter at man har taget Munden fuld af Vand. Næste Gang tager han Tyren ved Hornene og siger, at vore Fruentimre me-

get let selv kan arrangere sig et Bad. De inviterer en Veninde hjem til sig, saa tager de en stor Vaskerbalje, som de anbringer en Skammel i. Derefter fyldes Baljen med Vand, og den badende klæder sig af og sætter sig paa Skammelen. Veninden kommer nu med en almindelig Urtegaardsvandkande med Bruse paa og overhælder hende grundigt. Selvfølgelig maa man vogte sig for Forkølelse og afpasse Vandets Temperatur efter Aarstiden. Saa nøje maa en Læge gaa til Værks for at beskrive en saa simpel Proces som den at vaske sig, og at dette var noget nyt, ser man bl. a. deraf, at Damerne blev i høj Grad fornærmede over dette »uanstændige« Forslag, og den stakkels Tode, der havde lovet flere Badeanvisninger, straks maatte standse sine Artikler om dette Emne.

Følgen af dette Griseri var jo ogsaa, at der tit levede smaa Dyr ret fredeligt paa disse Dame- og Børnekroppe, og her faar Tode Lov at give Raad: »Nylig vilde en Moder rense sin lille Datters Hoved for en vis Besætning; hun bestrøede de angrebne Steder med det velbekendte brune Pulver. Den hele Koloni omkom, men Barnet fik Rosen i Panden, Hævelse i Ørekirtlerne og Feber. — Flittig Kæmning og Renlighed er bedre end alle Lægedomsmidler. Vil man bruge noget, er ren Bomolie eller Mandelolie en af de sikreste Smørelser«.

En stor Kamp fører Tode for at faa Koppeindpodning gjort almindelig. Hidtil har den kun været udført i den af Struensee oprettede kgl. Vaksinationsanstalt paa Nørrebro, men ved kgl. Reskript af Sept. 1778 er det tilladt at lade Børn indpode i Hjemmet: Tode skriver da, at af alle de smaa og voksne, som imellem Voldene og Slottet er indpodede, hører visselig de to Tredjedele til Rangforordningens ni Klasser. Af alle dem er Halvparten af Fruentimmerkønnet, haabefulde, dejlige, dydige, englelige Fruer, Frøkener og Jomfruer: Personer, som for deres egen Skyld vel fortjente at sættes i Sikkerhed imod de dræbende, de skamferende Kopper, men i Henseende til Fædrelandets Tarv og Gavn af langt mindre Vigtighed end den arbejdende Almues Døtre. Disse sidste er vel ikke saa hvide som Liljerne paa Marken, men de kan arbejde, de kan spinde, de kan sanke i Statens Lader: i det mindste kan de i Mangel af bedre tjene for Piger. Derfor ønsker jeg, at de, som have den Gave at overtale til Indpodning, vilde bruge disse Gaver ligesaavel hos Almuen som hos Rangspersoner. Det

var artig, dersom man nu alene raadte de velhavende til at lade denne Operation ske hjemme, og i Henseende til de uformuende paaberaabte sig den Anstalt udenfor Porten, som staar aaben for alle. Er denne Anstalt god nok for Kælderbørn, saa maa den være god nok for højadelige. Naar det gælder Liv og Død saa vil en redelig Læge aldrig lade sig lede af Persons Anseelse: Skoflikkernes Liv er ham lige saa helligt som en Greves. Han slutter med at ønske Mødre underviste i at indpode.

Som man vil se, er Tode tit overordentlig fornuftig i sine Raad. Han ser f. Ex. ogsaa rigtigt paa Grøntsagers sanitære Betydning. Han siger, de er blodrensende, og for visse Sygdomme raader han til Vegetarianerkure, f. Eks. en Jordbærkur. — Han giver ogsaa kloge Raad mod mange Sygdomme. Han siger saaledes sikkert rigtigt, at Halsbrynde næsten altid et Tegn paa Surhed i Maven og Svækkelse der, naar man har spist for meget Frugt, Kaal eller Mælkemad, han raader som Middel herimod til paa Apotheket at købe hvid Magnesia og blande det med Pebermyntevand. Samme Aften skal den syge tage en Skefuld raa Rhabarberdraaber.

Men paa andre Punkter har Videnskaben staaet betydeligt tilbage. Tode raader saaledes enhver til at lade sig aarelade to Gange aarlig. Og jeg har set en moderne Læge korse sig af Forfærdelse, da jeg viste ham følgende Raad mod Kighoste: Man giver hver 4. Dag Patientén ind at brække paa. Smaabørn skal have »et Gran« Brækkevinsten i en Unze rent Vand. Det kan tages i Havresuppe, The, tynd Kaffe eller lunkent Øl. En sød, kraftig Drik befordrer Væmmelse og Brækning. Ældre kan tage i alt 40—50 Draaber. Mellem hver Brækning gives noget at drikke. Man bør ej give Børn, der har Brok, Brækmidler. Er Hovedet bebyrdet med meget Blod, maa der ikke afstedkommes Brækning.

Enhver Lægmand vil sikkert kunne more sig over Todes Opfattelse af Østers. Han siger:

Kan man overvinde sig saa vidt, at man kan med sit Vidende spise Orm? Østers er i sig selv Orm af Distinktion, som fører deres Palais med dem; nu er næppe nogen Orm bestemt til Føde for Mennesket, da derimod denne Naturens Konge efter Døden fortæres af Orm. Vi kan altsaa af ingen god Grund sætte os hen og æde os mæt i Orm, med mindre vi vil engang fornøje os med den altfor søde Hævn, nemlig at spise af dem, som æder vore. —

Man maa ikke spise frugtsommelige Østers, da der i disse er en Del mindre Orm, som maa antages som Acconcheurer eller Jorde-mødre at hjælpe Østersen at gøre sine Æg. Disse Orm er røde af Farve, findes mest i Legetiden, midt om Sommeren. Vil man endelig spise Østers, maa Maven være i god Stand, man maa ej være plaget af Opstødelser, Opblæsning, slem Smag i Munden, Mavepine, Forstoppelse, den gyldne Aare, Diarrhoe eller deslige. Man bør spise Østers om Middagen, ikke om Aftenen og helst drikke let, sur Vin eller Øl til. Hvis man, naar man aabner Skallen i et mørkt Værelse og slaar den itu, ser ligesom smaa Gnister, har Østersen Orm. De maa være friske og levende. De maa hellere steges end spises raa, hellere svelges end tygges.

Det kan endvidere have sin Interesse at se, hvad man i den Tid mente om Vin som Medikament. Spørgsmaalet er jo i Øjeblikket aktuelt i Lægekredse, og det vil maaske ikke være af Vejen forud at skikke den om Todes Minde værnende Bemærkning, at han ikke var fordrukken, men i høj Grad sober og afholdende. Han var i et muntert Lag altid omtalt som en af dem, der viste det største Maadehold. Han roser ej heller Vin som daglig Drik, men mener, at den som Medikament bør anvendes i ikke mindre end atten Tilfælde, nemlig følgende:

Den tjener til Vederkvælgelse og Oplivning efter ustandne store Besværligheder, Smertes, Besvimelser og Elendigheder. Her-til er gammel Rhinskin bedst. — Den styrker efter overstanden Sygdom. Her er atter Rhinskin eller til Nød Rødvin godt. — Vin er et styrkende Mavemiddel, den bedste Mavevin er ægte Rødvin, især den sammensnerpende. — I Sygdomme, forbundne med almindelig Svækkelse, Forraadelsesfebre og putriv Blodgang. Her anbefales ikke nogen særlig Vinart. — Vin er et Nervemiddel mod visse udmattede Skrantninger. — God Rhinskin med Citronsaft og Sukker er Hjælp mod Skørbug. — Den er tillige et behageligt Præservativ mod Skørbug og alle smitsomme Sygdomme. — Den stopper vedholdende Diarrhoe. — Frisk Hvidvin fordriver Orm og kurerer Vattersot. — Vin er tjenlig til at skylle Munden med i slemme Febre. — Rødvin er god at gurgle med, naar Drøvlen er falden, og Patienten ingen Feber eller stor Smerte har. — Varm Vin er et fordelagtigt Middel efter Fald, Knusning o. l. — Et Omslag af kold Rødvin forekommer undertiden Endetarmens Udfald. — Varm, krydret Vin lægger man paa Maven imod ved-

holdende Brækning. — Et Bad af varm Vin styrker nyfødte, svage-
lige Børn. — Vin med lidt Honning i er det nemmeste Middel til
at forbinde friske Saar. — Samme Behandling indsprøjtes med
samme Nytte i Saar. — Klysteer af Rødvindræber de Orm, som
opholder sig i Endetarmen.

Men allerfornøjeligst bliver dog Tode i sine i høj Grad popu-
lære diætetiske Afhandlinger, hvor han gennemgaar den Salerni-
tanske Skoles Leveregler. En af de første Leveregler er:

Din Aftensmad lad være let!

Her raser Tode mod varm Mad til Aften; thi de kolde Spiser
forøger ikke saa meget den natlige Feber, og desuden er det kolde
Bord sjældent saa pikant som varm Mad, saa man fristes ikke
saa let til at overfylde sig. Smørrebrød med fersk Kød, sprængt
Kød og kogt Oxetunge er godt. Men alle fede Spiser som Kød-
pølse samt Ting som Rejer, Laks, holstenske Sild, som man altid
ser paa Aftensbordet, er lige saa ufordøjelige som Ost. Vil nogen
gøre en Prøve, om hans Mave kan tage en Examen rigorosum,
saa skal han spise holstensk Sild med Røræg til Aften; faar han
da en rolig Nat, saa har han en Mave, som burde høre en Kan-
nik til. Nej, det allerbedste er at spise Rugbrød og Surbrød oven-
paa hinanden. Mærkelig nok tillader han at spise Koldskaal med
Rugtvebakker til til Aften, fordi man derved beviser sin »Fædre-
landskhed«, da det er en god national Ret. Men Rugtvebakker
skal det være; thi Hvedebrød i Koldskaal giver den en sjattet
Smag. Den minder om Følsomhed i en Krigssang.

For mangfoldige, især ældre Folk, der lider af Bindsel i Un-
derlivet, vil Boghvedegrød være en fortræffelig Aftenret, fordi den
ligger let i Maven og spadserer hastig bort.

Den næste Regel er:

Stat op, naar du har spist dig mæt;

thi det er et Anstød for Sundheden at sidde for længe, og Folk
sidder meget mere end de staar. Allerhelst skulde man altsaa
spise staaende til Aften. Det vil være udmærket at gaa op og ned
og konversere. De gamle kan jo tale om Tidernes Konjunkturer,
om Pavens Rejse og de høje Brændepriiser, om de nye flamske
Sild og Hyder Ali*) og Admiral Rodney**), om Gibraltars Belej-

*) Hyder Ali, en ostindisk Rajah, allieret med Frankrig mod England, var
nylig død 1782.

**) Sir George Rodney havde 1782 besejret den franske Flaade.

ring*)' om Freden**) og Kirstens Pihls Kilde, om den amerikanske Independens, om Aktier og ondt Vejr. De unge kan underholde hinanden med de nyeste Mærkværdigheder i Kongens Have eller paa Volden, debattere den bedste Skikkelse af en Skohæl og den bedste Façon af en Religion for *gens comme il faut*.

»Fly Middagssøvnen som en Pest!«

Der er nemlig mange, der lægger sig ovenpaa Sengen og lader sig tilpække som en Pumpe om Vinteren. Det er usundt. Men, siger man, Dyrene paa Marken giver sig til at hvile, naar de er mætte. Ja, Tak, Svinene med! Naar saadan en So har ædt sig mæt, søger den til en Mødding og lægger sig til at sove, og derved befinder dette filosofiske Svinebæst sig vel. Men Argumentet er ikke meget overbevisende. For os Mennesker har Naturen bestemt Natten til Hvile, Dagen til Arbejde, og en Middagssøvn kan kun forsvares for Mennesker, der har surt Arbejde, for Savskærere o. l. Men for de smukke Folk, som staar sildig op og bestiller lidt eller intet, er det ikke raadeligt at sove til Middag; thi vor Søvn og Hvile bør altid staa i Forhold til vore Kræfters Udtømmelse, og sover vi om Dagen, gaar det ud over Nattesøvnen. Den næste Regel er af en mindre høvisk Art. Den lyder:

Hold ej paa en besværlig Gæst,
men i al Ære og Respekt
fej ud alt, hvad som er rejekt
Sid ikke et helt Sekulum
der, hvor man gerne sidder krum.

Tyge Brahe tog sin Død deraf, at han holdt sit Vand for længe, da han kørte med Kejser Rudolph d. Anden. Der fortælles, at Kejseren, som yndede ham meget, blev saa rørt af dette Dødsfald og Aarsagen dertil, at han erklærede, han vilde selv have opvarret ham, dersom han havde vidst det. Studenter og Børn er slemme til at holde Vandet, fordi de nødig vil gaa fra det, de har at bestille. De glemmer baade Mad og Drikke og de Udkastelser, Mad og Drikke drager efter sig. Forgæves minder Blæren. De føler enten ikke eller søger trippende at lade denne Mindelse drive over.

*) Gibraltar blev paa den Tid forgæves belejret af Spanierne og Franskmændene.

**) Freden efter den nordamerikanske Frihedskrig sluttede i Versailles 1783.

Den gør det ogsaa; men naar den kommer igen, saa kan man ikke mere adlyde, i hvor gerne man vil. Det er en græsselig Tilstand. Dog bør et voksent Menneske ikke forlade sit Arbejde for mindre end en Pægls Skyld, med mindre han har taget urindrivende Spiser og Drikke til sig, f. Ex. Krydderier, Sennep, Peberrod, Reddiker, Løg, hvidt Øl, Champagne, Punch e. l. Det er et Bevis paa Skaberens Visdom og Godhed, at han har lagt en følelig Trang i os til legemlige Udkastelser, foruden hvilke Liv og Helbred ikke kan bestaa. Man bør derfor aldrig undslaa sig for en tête à tête med Porcellæn og Fajance.

En senere Leveregel hedder:

Du trænger ej til Medicin,
naar du har et fornøjet Sind
og tumler ikke vildt omkring
og holder Maade i alle Ting.

Dette er den gyldneste Leveregel, Tode kender. Han hader Lænestolssjæle og Nathuegenier og andre følelsesløse, uvirksomme, magelige og lade Flegmatici. Det er Fornøjelighed, ikke Kaadhed og Lystighed, han vil have. Og man skal derfor fra Barneaarene af vænnes til at være fornøjet med lidt. Naar et Barn i Tide har lært at spise Ærter og Kaal og Kartoffler, at drikke tyndt Øl til sin Mad og at nyde Øllebrød i Stedet for Kaffe og Chokolade, saa vil det som voksen elske disse Retter, saa længe det lever. Ungdommen indsuger Fordomme ikke alene med Hjernen, men ogsaa med Ganen, væn dem derfor ikke til Postejer af Vin, saa faar de aldrig Smag for det, der gør Mennesket lykkeligst og fornøjeligst. Hvad Olie er for en Maskine, hvad Solens Varme er for Naturen, det er et muntert og fornøjeligt Sind for et Menneskeliv.

Af denne Art Raad er der en Mængde, men for ikke at trætte skal de ikke citeres her.

Medens Tode, som ovenfor meddelt ikke altid er begejstret for Vin, men dog anerkender, at den kan anvendes med Held, er han meget ivrig for, at man skal drikke Vand. Det er ikke for Fæet alene, enhver, der vil gøre Fordring paa det sande Hædersnavn af fornuftigt Menneske, bør drikke Vand; han maa ikke tro, at det, at det er koldt, gør Skade; det er kun den tomme Mave, der kan lide derved. Todes indtrængende Raad bliver: at man

ikke mere undslaar sig for at drikke Vand, end der er fornødent til at styrke, vederkvæge og oplive Sindet og Legemet ved maadelig Brug af Vin eller Øl, og at man bestandig vedbliver at drikke godt, rent og frisk Vand hver Dag, i hvor lidet det kan være ad Gangen. I Frankrig drikker man til sin Frokost gemenligen intet andet end koldt Vand, og derfor er ogsaa Franskmændene saa klare, saa lette, saa muntre og saa raske, de drikker lidt Øl og liden Vin, men mest Vand.

Tode omtaler dernæst nogle Drikke, som de gamle ikke kendte, men som han absolut maa sige sin Mening om, da Nydelsen af dem er af saa stor Udbredelse, at det er ved at blive Landets Hoveddrikke. Han mener Kaffe, Chokolade, The, Punch — herunder Æggepunch — og last, not least Brændevin.

Oprindelig har han stillet sig meget fjendtlig overfor Kaffe i Artiklen i Sundhedstidende, fordi Kaffen havde svækkende Virkning; han har som Bevis anført, at de østerlandske Nationers Tilbøjelighed til Kaffedrikken har faaet dem til Overdrevenhed i Elskovsnydelser, Afholdenhed fra Vin, Hang til Tobaksrøgen og Hengivenhed for Opium og varme Bade. Med andre Ord, Kaffen, som en kort Tid strammer op, vil hurtig vise sig at gøre Mennesker til Skrantninger, beladte med Ængstelser og Hjerteslappelse. Selv om Hovedet bliver muntert og klart, vil Følgen, en Reaktion, snart indfinde sig. — Senere hen skifter Tode Standpunkt overfor Kaffen, og det kommer for en Del af hans Had til Brændevin. Han har siddet og vaaget ved de stores Sygeleje, og naar han har været ved at falde hen over en Bog, har han pludselig ved Nydelsen af en Kop Kaffe fundet Vittighed og Lune i Bogen og er bleven et andet Menneske. Denne Hoveddyd maa han tillægge Kaffen, og enhver forstandig Matrone, som har sine Piger ved Vaskeballen, regalerer dem den Nat med en god Kop Kaffe; jo mere den virker, jo mere Munterhed, blandet med Ængstelse og Urolighed, den tilvejebringer, jo bedre for Tøjet. Den uforstandige Madmoder derimod giver dem Brændevin; denne Drik gør dem tunge og søvnige. Men husk dog paa, siger han, at denne Munterhed er købt paa Hjernens Bekostning, selv om Kaffen har den Dyd, at den befordrer Fordøjelsen, saa maa man være forsigtig ved Brugen, maa drikke den tynd og slap, nemlig 2 à 3 Kopper paa 1 Lod Kaffe.

Mere venlig stiller Tode sig overfor Chokolade, men da den

er fed og nærende, er den kun for dem, der ingen anden Frokost nyder, thi den mætter, især naar den er kogt i Mælk. Derimod er det urigtigt, som man nu bruger, at tilsætte Kanel eller lignende Specerier, Sundhedschokolade bestaar af Kakaoen, Mælk og Sukker og maa laves tynd.

Mærkelig er Todes Begejstring for Punch: denne herlige Drik laves af Citronsalt, Arak eller Rom, Sukker og hedt Vand. Det er en urindrivende Drik, der kan kurere Vattersot. Saaledes var der en engelsk Officer, som skulde tappes for Vattersot. Han var bedrøvet og ængstelig, og hans Kammerater opmuntrede ham da Aftenen inden Operationen ved en Bolle Punch. Men hvad skete! Med det første Glas Punch, der straks listede sig bort igen, gik der tillige en halv Pot Vand, med det næste gik det ligesaa, kort sagt, han kom saadan til at urinere, at det kendtes paa Hævelsen, at denne faldt mere og mere, og Maven blev tynd og slap; da Regimentskirurgen kom med Sølvinstrumentet, var der ikke mere Vattersot, den gode, velgørende Punch havde i Hast ført Vandet bort og hjulpet den stakkels Syge til at ligne Figuren af en Dreng i et Vandspring. Naar man ligger til Sengs og holder sig varm, befordrer Punchen ogsaa Sved. Man kan ogsaa lave Punchen af Rhinskvin eller Burgunder, men den skal helst være varm og drikkes i raat og koldt Vejr, hvor man behøver noget pirrende til at holde Uddunstningen ved Lige. Man burde derfor altid drikke sin Punch i sit Hjem, hvor man har sin gode Seng til rede, hvor Legemet kan sige B, naar Punchen har sagt A. I Selskaber og Klubber derimod er det ikke saa sikkert, da man ofte fra det lystige Gilde har langt at gaa hjem og bliver kold og vaad, allerhelst naar man vil stride med Vinden paa en Bro eller et Gadehjørne. Med andre Ord: Punch er sund for den sunde, men maa ikke drikkes for meget, da den lettelig kan lægge Grunden til Drikfældighed. Den er ikke tjenlig for dem, der har en svag Mave og ikke kan taale surt. Det er en Fejl, naar man ikke kan taale at drikke den; thi et sundt Menneske maa i Nødsfald kunne gøre alting med uden at gøre en Vane deraf. En Pægl til en halv Pot er den rette Dosis. Men den allerbedste Punch er Æggepunch. Æggeblommen slaas ud med noget koldt Vand og Sukker, derpaa kommes det øvrige Vand i og saa Citronsalt og Rom. Der behøves mindre til et Aftensbord, naar man drikker Æggepunch til, da denne Drik er meget mættende, og det er godt; thi jo mere

den Føde, man tager til sig om Aftenen, er tyndt-flydende, des roligere sover man om Natten.

Hvad Thevand angaar, saa er det paa een Gang en nødvendig Hjælp til Sundhed og den Klippe, hvorpaa Sundhed strander. For saa vidt som det er varmt Vand, er det udmærket til at drive Sved og lignende, men det er tillige slappende, krafttærende og svækkende. Hvad et varmt Bad, ja et Fodbad kan gøre til at slappe, bløde og udvide Legemet eller Fødderne alene, det ved enhver. Helder man tre-fire Kopper Thevand i Maven, er det et lignende indvortes varmt Bad med lignende Virkning. Men Theen er jo ikke Vand alene, det er ogsaa en Infusion af Urter. Man bruger at drikke stærk, grøn The; men dette svækker Nerverne, og man maa være meget forsigtig dermed. Vil man endelig drikke stærk The, maa der rigelig Fløde deri, og Børn og Svæklinger maa paa ingen Maade faa The uden Fløde.

Det værste af alt det, Tode kender, er dog »Vinens Horeunge«, som med Rette nedværdiges med det Øgenavn Finkeljokum eller Blaatraad, Brændevin, der stumper Sanserne, gør Mennesker fjan-tede, Brændevin gør Legemets faste Dele, stive og haarde, og det giver stor Forhærdelse i Mavemunden.

Af disse Leveregler kan man nogenlunde slutte sig til den daglige Levemaade, men man maa dog sikkert antage, at Maaltiderne var tungere og solidere end nu til Dags, Grøntsager anvendtes næsten ikke, — dog var Kaalrabi og Gullerødder almindelige. Det var f. Eks. sjældent, at man spiste Jordbær, og Werlauff fortæller, at han var over 23 Aar, inden han anede, hvad Asparges var. Hummer var meget fint, hvorimod man ofte spiste Krabber. Af Fisk var Skrupper og Fladfish de mest kendte. I Oktober Maaned var der — som nu kun paa Landet — travlt med Slagtemad, der skulde røges og saltes til Vinterbrug, og ved Jul bagte man store Forsyninger af Kager. Ganske mærkeligt er det, at man netop i denne Periode fik indført Kartofflen. Dennes Næringsværdi betragtedes oprindelig som meget ringe; men ved ivrig Agitation søgte man at oplyse Menigmand om, det modsatte var Tilfældet, ja, det er jo en bekendt Sag, at den Tids rationalistiske Præster ikke veg tilbage for fra selve Prædikestolen at ivre for denne Føde i de saakaldte Kartoffelprædikener.

C. LIVET UDADTIL.

DA *Jacob Mandix**) blev gammel, satte han sig i 1830 til at sammenligne København den Gang og for 60 Aar tilbage, da han var Dreng. Og det var kun med Glæde over Byens Fremgang i alle Henseender, at han saa tilbage. Han sammenlignede Byens Haandværkere nu og da, og han frydede sig over den forøgede Anseelse, de vandt, da de i 1800 fik Adgang til de 32 Mænds Forsamling, og da de ved Frederik d. 6tes Foranstaltning kunde faa virkelig Officersrang ved Borgervæbningen. Det var i det hele rigtigt, at ogsaa Byens Haandværkerstand begyndte at faa Liv og gøre sig gældende i denne Periode ligesom Handelsstanden. 1798 fik de udvirket, at de kunde falholde de af dem selv tilvirkede Varer fra Butik, hvilket hjalp paa deres Velstand, og de viste deres egen Selvopholdelsesdrift dobbelt i Slutningen af Perioden, da de stiftede Selskabet til Haandværksstandens Forædling, der vel gik i sin Moder igen, men dog vakte Opmærksomheden for Haandværkerstandens Krav paa Oplysning, hvilket 1799 satte sig Frugt i Oprettelsen af det Reiersenske Fond og 1800 i de Massanske Søndagsskoler.

De offentlige Foranstaltninger til Borgernes Vel blev ogsaa betydningsfuldere igennem hele Perioden. Skoledisciplene fik

*) Ingemanns Svigerfader, den kendte Nationaløkonom (f. 1758, † 1831).

Fritagelse for at forrette Kortjeneste og at synge for Lig og til Bryllupper. Ogsaa for Studenterne aabnedes der flere Veje. Hidtil havde de allerfleste studeret Theologi, og man kunde jo læse til, hvilken Karakter man vilde opgive; kun faa læste til Laud, og det ansaas for det rette Tegn paa kristelig Ydmyghed at læse til Non, der var intet i Vejen for at faa Præstekald for det.

Men der aabnes nu Adgang for Studenter til at studere dansk Ret, indtil 1780 var der kun een Professor i Jura; lige saa sort saa det den Gang ud med et saa vigtigt Fag som Medicinen, hvor der ogsaa til den Tid var 2 Professorer, hvoraf den ene, *Rottbøll*, altid var syg, og den anden væsentlig beskæftigede sig med Fysik. 1780 udnævntes der 3 Professorer i Medicin, *Callisen*, *Saxtorph* og *Tode*. Vi havde vel fra 1660 haft en Botanisk Have der, hvor nu Universitetsbibliotheket ligger, men den indskrænkedes ved Branden 1728 og blev 1778 anvendt til Lystgaard for Professorboligen. Den havde ikke en Gang sin egen Gartner. En kort Tid var der saa en Have i Amaliegade, men den fik ingen Betydning, men 1778 skænkede Kongen Slotshaven ved Charlottenborg til Botanisk Have, og til den knyttedes Videnskabsmænd som *Viborg* og *Vahl*.

Fødselsstiftelsen var ganske vist grundlagt 1750, da Kongen »intet hellere saa, end at den saa ofte forekommende Barnefødsel i Dølgmaal og ofte derpaa forekommende Fostrenes Ombringelse kunde forebygges«. Han udnævnte derfor et Par edfæstede Jordemødre, hos hvem ugifte kunde føde i Hemmelighed, og der lejedes dertil et Par Huse i Gothersgade, nær ved Volden, hvor der i Løbet af 9 Aar kom ikke mindre end 2841 saadanne »hemmelige« Børn til Verden. Derpaa brugte man i en Aarrække den ene Pavillon af Frederiks Hospital, og udenpaa denne blev der anbragt en Kasse, hvori nyfødte Børn i Hemmelighed kunde nedlægges, men den blev misbrugt, og endelig 1787 skænkede Juliane Marie den nuværende Fødselsstiftelse.

Hvad nu selve Byens Huse angik, saa kendte man indtil Brandene saare faa grundmurede Bygninger, det meste var Bindingsværk. Men Branden og senere Bombardementet ryddede godt op i disse gamle Kasser, og derved blev Byen sundere. Endnu var der dog baade Holmensgade, Gaasgade, Peder Madsens Gang og Pistolstræde, og hvad de rædselsfulde Smøger hed, hvor de gamle Rottesamlere af Bindingsværkshuse med stejle Trapper, Svalegange og Bjælker under Loftet uden Gibspuds og med umalede,

kalkede Vægge var de skrækkelige Hjemsteder for Fattigdom og Elendighed. Nu fik vi dog nogen Luft inde i Byen, da Frederiks-pladsen, Højbroplads, Garnisonsplads, Kulturvet, Gammel- og Nytorv blev anlagte. Man byggede nye Kaserner til Soldaterne, som Sølvgadens, og snart opstod der en Række tidssvarende Bygninger som Kirurgisk Akademi i Bredgade, Raadhuset, Metropolitanskolen, almindeligt Hospital; men over hele København ragede da — som desværre atter nu — Ruinerne af Christiansborg Slot op, og man gik ogsaa den Gang ind i det nye Aarhundrede uden at ane, naar man kunde fjærne dette uhyggelige Spøgelse, som skamskændede vor kønne By.

Der blev efter Ulykkerne i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede arbejdet meget af vore større Handelsmænd for atter at give Byen et smukt Ydre, og blandt de Mænd, der gjorde sig særlig fortjente, skal først og fremmest nævnes Konferensraad *Conrad Hauser*, i sine Velmagtsdage Direktør for det Vestindiske Kompagni. Han byggede hele Kvarteret omkring nuværende Hauser-plads, den Gang Suhmsplads, og han byggede solidt og saa godt, at han helt ruinerede sig selv derpaa. Men hans Huse staar endnu.

I disse Gader, der i Løbet af Perioden altsaa hyppig forandrede Fysiognomi, spadserede vore Forfædre, og selvfølgelig var der ogsaa særlig foretrukne Spadseregange den Gang, skønt Langelinje endnu ikke var anlagt. I Kongens Have udfoldede Folk, saavel Damer som Herrer, deres rige Toilettepragt, der kurtiseredes, spadseredes og diskuteredes Dagens Emner. Et Utal er de Satirer, der tager Sigte paa dette Liv i Kongens Have, men som sædvanlig skal der tages noget fra. Haven havde da endnu sine stiftklippede Træer og lige Gange. Der kunde til Tider herske et ganske utaalelig Støv, især i Kavallergangen, og man var af og til saa tæt pakket sammen der, at det kun kan sammenlignes med det, Nutiden erindrer fra Store Bededagsaften paa Langelinje inden Udvidelsen. Af andre Spadseregange havde Byen kun faa, Kærlighedsstierne, Voldene, den filosofiske Gang og Kirsebærgangen, hvortil man skulde have Tegn, og hvor der om Sommeren gik Soldater og passede paa Kirsebærrene, da disse tilhørte Kommandanten.

Københavns Gader afgav et livligt og malerisk Skue, især i Slutningen af Halvfemserne, da Velstanden var paa det højeste. Man følte, at man var i en Hovedstad. Her var de brogede Mands-

dragter og de pragtfulde Kvindetoiletter blandede i livligt Farvespil, Arbejdsvogne rullede tungt henad Gaden og mødtes med elegante Lystkøretøjer. Flottest var Adelen og Gesandterne. Viste en Lehns greve sig i sit elegante Køretøj paa Strøget, udfoldede han al sin Stivhed og Pragt. En Løber kom foran, saa kom Vognen, trukken af Seksspand (endnu i 1830 faldt det aldrig en Lehns greve ind at køre med 2 Heste, det mindste Antal var 4) hvis elegante Seletøj med Sølv og Blinkere spillede i Solen. Paa Bukken sad Kusk og Tjener, bagpaa to Lakajer i stiveste Puds, og inde i Vognen laa Naadigherren selv henslængt i sin Silkekjole, hvis det da ikke var saa koldt, at han foretrak Fløjlet. Og midt i alt dette Virvar raabte Sælgekonerne med deres Varer, Gadedrengene sang og peb i Fingrene, naar Vægterne kom marcherende med en fuld Mand paa en Stige, Gadevisestumper, foredragne af Visekællingen, fløj over Gaden, Jøderne blandede deres monotone Raaben i den øvrige Larm, medens Officererne strunke marcherede frem og tilbage i deres brogede Dragter. Hist og her var der Slagsmaal; en Flok Matroser var kommen syngende nede fra Nyhavn og stødte paa nogle Soldater, de blev Uvenner, og Publikum tog pligtskyldigt den nationale Marines Parti mod den forhadte tyske Hær.

Saa var der pludselig Halloj et andet Sted, det var Rakkerens Vogn, der var ude for at slaa herreløse Hunde ned. Der var Aar, hvor der nedsløges over 800 paa Københavns Gader. Man lod da ganske rolig Ligene blive liggende, til Skarnvognen kom op ad Dagen og hentede dem. Senere indsaa man dog, at det var for raat, og nøjedes med at indfange Dyrene for at dræbe dem for lukkede Døre.

Politiet var hyppigst magtesløst ovenfor større Sammenstillinger; der var i Københavnernes Øjne et Skær af Komik over de brave Vægtere, og de fandt sig tit med Godmodighed i den hyppig grove Skæmt, der dreves med dem. Stodderkongerne gik omkring for at arrestere Tiggerne, men dog dreves Tiggeriet ret livligt; thi Udøverne kendte deres Fjender og dyede sig, naar der var en saadan i Nærheden. Et ejendommeligt Syn var det, naar en Forbryder førtes rundt i Gaderne med den spanske Kappe, en rødmalet Tønde, der naaede til Halsen, og med en Kobberhat paa Hovedet. Foran paa Tønden var heftet en Seddel, der meddelte, at dette var en Vægter, der havde sovet paa sin Post, eller en Vognmandskusk, der ikke havde villet lystre Politiet og køre

langsomt. Nede ved Gammelstrand var der stor Hurlumhej, naar en Fiskerkælling der var sat i Halsjern og Gabestok for Slagsmaal el. l. Et sørgeligere Syn var det at se de stakkels Slaver fra Holmen gaa rundt med en Lænke om Benet og gøre Gadearbejde*).

Man saa hyppig Mænd besøge de livlige The- og Kaffehuse eller Vinstuer, hvor Pludderen gik, og hvor det danske Sprog lystigt blandedes med Tysk og Norsk. Undertiden lød ogsaa Russisk; thi vi havde som oftest aarlige Besøg af russiske Orlogsskibe, hvis Komme blev imødeset med Længsel af mange af Stadens Smaahandlende. Paa Spisekvartererne gik kun ugifte Mandspersoner, naar ikke Familien laa paa Landet om Sommeren, saa kunde Manden være henvist til at spise der, især hos Eisen i Kirkestræde. Men hvordan Maden var paa disse Steder, har vi allerede læst Todes drastiske Beskrivelse af i Ægteskabs Berømmelse. Mod Slutningen af Aarhundredet, da Luksus steg til det højeste, da de store Handelsfyrster kappedes om at overgaa hverandre i Pragt ved de store Gilder, opstod der en Skik, at man, naar Rauss, der havde Gæstgiveri, hvor nu Hotel d'Angleterre ligger, havde faaet Skildpadde hjem fra Vestindien, lavede Sammenskudsgilder paa Skildpadde, hvor saa Mænd af alle de bedre Stænder mødtes og spiste til Middag sammen uden andet Sammenknytningsmiddel end netop Skildpadden.

Medens man saaledes morede sig paa bedste Vis indenfor de grønne Volde, var der den Forskel paa da og nu, at man ikke skulde saa langt ud for at komme paa Landet. I Rosenvænget var der helt landligt, og ved Kalkbrænderierne laa Forlystelsesstederne tæt, bl. a. de Fattiges Dyrehave. Og mindst een Gang om Aaret skulde jo alle brave Borgerfolk have deres Kildetur; Assistenshuset kunde fortælle, hvor mange Savn Smaaborgerne paalagde sig for at give Familien denne aarlige Fornøjelse. Saa drog man, til Fods eller i de holstenske Vogne, af Sted ad den den Gang tunge Strandvej, drejede ind ved Charlottenlund og kom atter ud ved Emilie Kilde ad den af Oehlenschläger besungne Hulvej og naaede Bakken med alle dens Forlystelser, dens Forevisning af underlige Dyr, Marionetkomedier, Pjerrot, Karuseller og Kilde.

Der hviler et romantisk Skær over Bakken i gamle Dage, og

*) Til dette Afsnit er foruden Datidens Blade anvendt Werlauffs og Mandix Erindringer og Carl Bruuns Afhandlinger.

det kan den sikkert i første Række takke Oehlschlägers udødelige St. Hans-Aften-Spil for. Men om Livet der egentlig var saa idealt, som det af Digteren skildres, er et andet Spørgsmaal. Vi har Røster, der siger det modsatte. I »Tilskueren« for 1793, alt-saa en halv Snes Aar inden Digterværket, siges, at de, der søger Bakken, er 4 Slags: forvildede Svirebrødre eller Vellystninger, der iler did for at give uordentlige Lidenskaber Tøjlen, Folk, der methodisk rejser derhen, fordi Mode eller Vane, hvad man vil kalde det, drager dem derhen i Kildetiden, ligesom den drager dem til den støvede Kavallergang hver Søndag Eftermiddag, Familie- eller Venneselskaber, der rejser ud i Skoven for at fornøjes med hverandre eller ved hverandre, der søger Glæde i deres egen Kreds og ikke i den Menneskeverimel, der omgiver dem, og endelig Mennesker, der udmattede af alvorlige Sysler finder Hvile og Adspredelser i Synet af Galskaber, som de paa anden Tid, naar de saa dem med mindre flygtigt Øje, næppe vilde forlystes ved at betragte; Synet af menneskelig Fordærvelse og menneskelig Elen-dighed kan aldrig være glædeligt. Mennesker, der ved bedøvende Larm beruser den uerfarne og ved Narrefjas bortgøgler hver god Følelse, der maatte opkomme i hans Barm, skulde den Menneskeom-gang være kær! Der findes en Mængde Telte, blandt dem alle tror jeg ikke, der er mere end 3 eller 4, hvor noget anstændigt Menne-ske kunde være bekendt at gaa ind og tage en Forfriskning, de øvrige er fulde af disse elendige Skabninger, hvem vindesyge Her-rers Gerrighed opofrede, eller som selv opofrede sig til Skænd-sel. — Der gaar han ind, den ulykkelige Yngling, der for et Par Maaneder siden højtideligt med et rørt Hjerte tilsvor Gud og Dy-den evig Kærlighed — og glemmer dem begge! — Dette synes ikke at tyde paa, at Forholdene da var meget bedre end nu, hvor Dyrehavsbakken er en Skændsel for vort Folkeliv og en Skamplet paa vor smukkeste Lystskov.

Man maatte trække tidlig hjemad, Fatter med Barnevognen og med en Unge paa Armen, Mutter med een i hver Haand, og nær-mede man sig Staden, sattes Farten op, for man skulde naa ind, inden Portene lukkedes; dette, at Portene skulde lukkes, fandt de gode Borgere sig i med stor Sindsro, skønt de i Struensees Tid havde kendt bedre Dage, da alle Portene stod aabne. Efter Struensees Fald skriver »Aftenposten«, som i det hele taget er elle-vild over den forhadte Statsmands Ulykke: »I Værtshusene maa

ingen opholde sig efter Kl. 10 Aften. Stadens Porte, som i næsten et Aar har staaet aabne Dag og Nat (en sjælden hørt Forandring i en kgl. Residens!) skal nu ikke alene om Nætterne, men endog som sædvanlig under Prædiken paa Søn- og Festdage staa lukkede. Hvorfor skulde de staa aabne? Folkets Frihed maatte efter Struensees Mening være uindskrænket, ligegodt om Vellysterne befordredes, og Kirkerne stod tomme. Struensees Hensigter stemmede med hans Religion!« — De mere standsmæssige kom kørende i Kildevognene fra Bakken, og det var Bønderne fra Omegnen, der i Kildetiden havde Privilegium paa at køre. Derimod havde Københavns Bordelværter intet Privilegium til at holde Telte, der var rene Bordeller, ude i Skoven, hvor sminkede Fruentimmer ved Aftenstide stod halvt afklædte udenfor og lokkede de ubefæstede Sjæle til at tilbringe Natten udenfor Byens Porte, men her var Politiet ualmindelig facilt. De sidste Vogne, der bragte saadanne forsinkede Skovgæster hjemad, havde hyppig berusede Kuske, der kørte om Kap, undertiden til ligefrem Fare for de befordredes Liv og Lemmer, og Ulykker var da heller ikke sjældne.

Charlottenlund var ikke den Gang et saa yndet Valfartssted, som det blev i det nittende Aarhundrede; man drejede ganske vist ind igennem Skoven for over Ordrup at naa Bakken, men gjorde sjældent Ophold der. Først hen paa Eftersommeren gik man derud paa Nøddeture, hvis man da ikke foretrak at drage til Bagsværd.

Finere Folk foretog om Sommeren Udflugter til Dronninggaards Have, hvortil man kunde faa Adgangskort udleverede paa Ejerens, Etatsraad de Conincks Kontor, men man betalte intet for det. Saa kunde man paa Vejen kigge ind til Sophienholm, hvor den overspændte Friedericke Brun residerede; maaske fik man et Glimt af hende, naar hun lod sig føre omkring i Haven paa sit Æsel eller gled af Sted i en Baad i Havens Kanaler, eller de unge Piger i lette og lyse Gevandter dansede eller øvede sig i de berømte Attituder. — Der var mange Beværtningssteder, hvor Folk kunde bede paa deres Vej, allerede Slukefter vinkede, men længere ude var Bellevue, Klampenborg, Ermelundshuset og Fortunen. Først efter 1807, da mange Smaaborgere maatte indskrænke sig, begyndte ogsaa Telte og Beværtningssteder af lavere og billigere Art at rejse sig nærmere ved Byen, især ved Charlottenlund, hvortil man da gik paa sin Fod Søndag Eftermiddag.

Inde i Byen var der naturligvis ogsaa Forlystelser. Den første knyttede sig til de kongelige Herskaber. Alene at se dem køre ud var en Øjenslyst. En Prinsesse gjorde sig aldrig en Promenade gennem Byens Gader uden med 3 Vogne, hver med 6 Heste, een med Hovmesteren og Kammerjunkeren, een med Prinsessen og Hovmesterinden og een med de øvrige Hofdamer. Dronningen — senere Kronprinsessen — havde foran sin Vogn først Lakajer med dragne Kaarder, saa kom Vognen, omgiven af Heidukker, og Kortegen afsluttedes med et Détachement af Livgarden til Hest. En yndet Forlystelse var det ogsaa at spadserere dels i Buegangene, dels i Slottets Gange, hvortil Adgangen var fri, og endelig kunde man paa visse Dage, naar Trompeter og Pavker forkyndte over Slotspladsen, at Herskaberne gik til Bords, fra Spisesalens Gallerier have Lov at se dem spise til Middag. Dette sidste var dog i Løbet af Christian VII's Regering blevet forbudt, navnlig paa Grund af Majestætens sørgelige Tilstand. Det kunde nok ogsaa undertiden gaa for livligt til. Naar Kongen enten ved Taflet eller andre Lejligheder foretog sig noget, som opvakte Latter hos de andre, holdt Kronprinsen i Almindelighed ikke deraf; men da Prins Carl af Hessen kom hertil, forandredes Kronprinsens Opførsel overfor Faderen. Prinsen kunde ikke dy sig for Bemærkninger, saa Frederik d. VI kom til at le. Han fandt sig ogsaa en Dag rolig i, at Prinserne af Augustenborg drak Kongen fuld. Denne drak altid alt, hvad man satte for ham, hvad enten det var Vin eller Vand. Tilsidst havde han faaet saa meget Vin, at han faldt omkuld og var syg hele Natten. En anden Gang gav Kronprinsen Kongen Eddike, som denne drak under forfærdelige Grimacer, men uden at sige noget. Dette var dog selve Augustenborgere for meget, og Prins Emil sagde: »Det kunde jeg ikke have gjort ved min Fader, selv om han var nok saa gal«*).

En meget yndet Forlystelse var det at se Herskaberne køre i Kane en Vinteraften. Det maa have set glimrende ud. Forrest sprængte Forriderne med Fakler, saa kom en Slæde med Gardens Hoboister, og saa kom Kanerne med de kongelige Personer i susende Fart ud ad Strandvejen. Det var noget, Københavnerne kunde lide, og længe i Forvejen bestilte de Pladser i Vinduerne hos Venner, der boede paa den Rute, Hoffet skulde passere. Fru Be-

*) L. Koch: Fr. VI's Barndom og Ungdom. Hist. Tidsskr. 6. R. III.

cker noterer i sin Dagbog, naar hun har været ude at se det Senere, da Hoffet boede paa Landet paa Frederiksberg Slot, var det almindeligt at drage derud Søndag Eftermiddag for at se dem sejle omkring i Kanalerne. Men det blev dog endnu mere almindeligt i Frederik VI's Kongetid; for Chr. VII teede sig undertiden saa besynderligt, naar han kom i Land, at Folk blev bange for ham.

Af og til gav Kongen Balparé paa Christiansborg, og efter Slottets Brand fandt Festen Sted i det kgl. Theater, hvor Stolene da blev tagne bort. Da der ikke var Plads til at souperere, fandt Souperen Sted i Giethuset, og der serveredes koldt Bord og Drikkevarer. Autoriteterne fik Adgangskort til Uddeling blandt Ikke-Rangspersoner, saaledes fik *Werlauff* en Gang som ung Student en Billet af Universitetets Rektor. Man mødte i sort Silkedomino, hvide Silkestrømper og Sko med Spænder og trekantet Hat. Ved denne Lejlighed spillede ogsaa det ellers forbudte Hasard. Her saa *Werlauff* — det var saa sent som 1801 — Christian VII danse, og man lagde især Mærke til den Grace, hvormed han, skønt sindssvag, kunde optræde i den saakaldte Menuetdans, som yé senere er aldeles gaaet af Brug.

Selvfølgelig kom Hoffet ogsaa i Theatret; det bekendtgjordes altid forud i Aviserne, og paa de Dage var der saadan Rift om Billetterne, at Folk undertiden holdt Vagt udenfor Theatret om Natten for at komme tidsnok, og begyndte Billetsalget, opstod der hyppig Slagsmaal. I sine yngre Dage var Christian den Syvende meget theaterinteresseret, og det hændte tit, at han, naar Theaterchefen indfandt sig hos ham for at forelægge ham Repertoiret, forandrede Stykkerne de Aftener, han skulde derhen. Frederik d. VI derimod interesserede sig jo aldrig for meget andet end det militære. Dog ved man bl. a., at han morede sig over de Heibergske Vaudeviller 1825. — Naar Kongen traadte ind, begyndte Orkestret at spille, og naar Herskaberne var til Stede, maatte der ikke applauderes, før Signalet blev givet fra Kongeløgen. Da Kongens Sindssygdom tiltog, vilde Hoffet gerne have hindret disse Theaterbesøg, men af Hensyn til Publikum, der var vant til Kongebøget, kunde man ikke. Og dog var Kongens Nærværelse sommetider pinlig nok. Undertiden kunde han midt under Forestillingen blive bange eller for at more sig ved at sætte de omkringværende i Bevægelse, lade, som om han blev bange

for en indtrædende Skuespiller, og han for da op af Stolen for at løbe ud af Logen. En Aften da, under Fægtningen i »Dido«, en Stump af en Figurants Klinge sprang og fløj op i Logen og tilføjede Kongen en lille Rift i Ansigtet, gav han sig til at skribe højt, satte sig i Hovedet, at det var sket for at ombringe ham, og var kun med megen Møje til at faa rolig. Naar han senere kom til det samme Sted i Stykket, kunde han blive saa ængstelig, at man næsten ikke kunde faa ham til at blive siddende. Det var ikke altid, man kunde hindre Skandale. Thi uden at tale om, at det tit faldt ham ind at gøre Grimacer og imellem Akterne eller under vigtige Scener at løbe frem og tilbage i Logen og hoppe op og ride paa det lave Skillerum, gav han af og til sin Tilfredshed eller Misfornøjelse til Kende paa en meget bemærkelig og egen Maade, saaledes en Aften, da Skuespiller *Clausen* i »Emilie Gallotti« spillede Rosings Rolle. Kongen havde altid godt kunnet lide Rosing, derimod syntes han slet ikke om Clausen, fordi han altid havde de onde Roller, og han kaldte ham derfor »der Schuftmacher«. Lige fra Clausen denne Aften kom ind paa Scenen, begyndte Kongen at ærgre sig over ham, fordi han ikke syntes ham smidig, fin og hofmandsmæssig nok. Efter at han ved hver af hans Replikker havde givet sit Mishag Luft ved højt at sige til de omkringværende: »Wie ungeschickt«, »Der Tölpel«, »Entsetzlich!« »Kein Kammerherr, sondern ein Lump« og andre drøje Talemaader, tabte han tilsidst i 4. Akt Taalmodigheden, og med Udraabet: »Das ist doch zu arg«, kylede han sin Kikkert ned paa Theatret imod Clausen. Den for tæt forbi hans Hoved og faldt et Par Skridt bag ved ham. Kongen sprang op og sagde hidsig: »Tag den op!« men da der af den kongelige Familie blev tysset paa ham, satte han sig ned og betragtede med tavs Forundring Clausen, som hverken af Kastet med Kikkerten eller Kongens støjende Befaling havde ladet sig bringe ud af Fatning, men uden at forandre en Mine med største Ro fortsatte sin Rolle. Da Clausen længere hen i Scenen traadte tilbage, kom Kikkerten til at ligge ham for Fødderne; uden at se ned til den sparkede han den nu med en lille Fodbevægelse ind i Kulissen og begyndte sin næste Replik i en let og lunefuld Tone. Kongen for i det første Øjeblik op og raabte forbitret: »Er untersteht sich!« — men gav sig derpaa til at le højt og sagde muntert til de andre i Logen: »Courage hat er dennoch«; for Clausen fik denne Episode ingen Følger,

men saa godt huskede dog Kongen, at han et Par Aar efter, da han hørte, at «Clausens Hustru skulde have Benefice, spurgte Theaterchefen, om hun var gift med »Schuftmacheren«, og da han fik Ja til Svar, sagde han, at hun blot kunde vove paa at tage »Emilie Galotti« med Manden i Rosings Rolle, for saa vilde Kongen forbyde det*).

Theatret var den Gang som nu Publikums Kælebarn, og skønt Skuespillerstanden endnu ikke i Agtelse havde vundet langt nok frem til at stilles helt lige med andre borgerlige Erhverv, saa bidrog dog f. Eks. Familier som Rosings og Hegers ved deres eksemplariske Familieliv til at hæve Niveauet. Men endnu var de socialt ligestillede med Hofbetjente som Løbere, Staldkarle og Lakajer, og de behandlede paa samme Maade. For mindste Opsætsighed blev de puttede i Blaataarn ved Langebro, hvor der ogsaa sad almindelige Fanger. Det var derfor en sædvanlig Forlystelse for Københavnerne, naar de vidste, at en af deres sceniske Yndlinge, som Gjelstrup, Frydendahl eller hans Kone sad i Blaataarn, at vandre derhen for at faa et Glimt af dem, der dog førte et ret lystigt Liv derinde, og heraf benyttede da de fattige Fanger sig til at hejse smaa Punge ned i Snore for ad denne Vej at modtage Publikums Almisse. Denne Straf anvendtes paa Skuespillerne langt ind i det 19. Aarhundrede.

Hvad Repertoiret angik, forsømte man Holberg, fordi Publikum fandt meget gement i disse Stykker. Derimod spilledes i Begyndelsen af Perioden de græsselige fransk-italienske Heltesyngestykker, som vi nu kender bedst fra Parodien: »Kærlighed uden Strømper«, senere hen blev det P. A. Heibergs Satirer og Lystspil, Thaarups nationale Idyl og Iffland og Kotzebues Moraluhyrer, de borgerlige Dramer samt Rahbeks originale eller oversatte Græsseligheder. I Theateret var Optøjer og Spektakler ikke helt sjældne; i Parterret, som den Gang rummede 4—500 Personer paa Staaplads, samlede de rette Smagsdommere, som Studenter og Litterater, og det var meget hyppigt, at det kom til ligefremme Slagsmaal mellem disse og de tyske Officerer i Parkettet. Vi kender saaledes alle det Slagsmaal i Anledning af Rosenstand-Goiskes Kritik og Niels Krog Bredals Svar fra Scenen i »Den dramatiske Journal«, der gav Anledning til Johannes Ewalds muntre,

---

*) Overskov: Den danske Skueplads IV.

men nu kun tungt læselige »De brutale Klappere«. Ogsaa Malte Conrad Bruun optraadte udfordrende paa Tilskuerpladsen. Da der under Opførelsen af »Statsmand og Borger« faldt den Replik: »Adelsmanden er Statens Pryd«, raabte Bruun under stor Tilslutning: »Men Borgerstanden er dens Støtte«. Hertil svarede en Diplomat i Kavallerlogen: »Smid den Skomagerdreng ud«, og Bruun replicerede under det øvrige Hus's dundrende Applaus: »Smid det stjernebefængte Fjog ud«. — Undertiden udkæmpedes de Meningsforskelligheder, der ikke fandt deres Afslutning i Theateret, rundt om paa Gaderne eller i Vinhusene, og det gik ret blodigt til; thi ogsaa Studenterne bar Kaarder.

Enhver Intrige mod Theaterbestyrelsen spandtes i Klubberne og udførtes under Rahbeks eller en anden Studenterførers Ægide fra Parterret ved Piben og Hyssen.

Men vi havde kun eet Theater den Gang, og det var langt fra, at det tilfredsstillede Publikum's dramatiske Begær. Derfor opstod rundt om i alle Samfundslag de saakaldte dramatiske Foreninger, hvor Publikum selv prøvede deres sceniske Vinger, og hvor hyppig ret komiske Forestillinger fandt Sted, fordi man altid valgte Opgaver, der laa langt over de brave Haandværksfolks Kræfter. Det mest ansete var Borups Selskab, som talte saa betydelige Folk som Rahbek og den unge J. P. Mynster blandt sine ydende Kræfter. Da Damer ikke kunde spille Komedie efter Datidens Begreber om det passende, var det altid Herrer, der spillede Dameroller, saaledes var Sjællands vordende Biskop paa Grund af sit spinkle og jomfrunalske Ydre, altid Dame. Det er en Selvfølge, at disse Selskaber lige saa vel som Klubberne trak Mændene fra Hjemmene og derved ødelagde en Del af Familienlivet.

En anden af de frie Kunster udøvedes ogsaa meget stærkt i Datidens Forlystelsesliv, det var Musikken. Rundt om i Klubberne begyndte man med at give det kongelige Kapels Medlemmer gratis Adgang, naar de vilde forlyste de øvrige med »en liden Musiqve«, og siden blev Koncerter staaende Forlystelselementer paa Klubbernes Program, og det var da særlig i »Harmonien«, Byens fornemste Klub, at det højere Bourgeois Medlemmer, saavel Mænd som Kvinder, optraadte som aktive Musik-dilettanter, og dette havde selvfølgelig forædlende Virkning paa Hovedstadens Musikliv. Det var Drejers Klub, der i 1778 begyndte paa

at udføre denne Ide, der faldt i saa overordentlig god Jord. Det var Kaptajn *Hansen*, som selv »spillede særdeles behagelig og kunstfærdig paa Fløjte«, og Hofviolon *Zeyer* der var Sjælen i dette Foretagende. Desuden afholdes offentlige Koncerter i Bryggernes Laugshus og i Giethuset, men intet af disse Lokaler var egentlig egned dertil; thi de var altfor indskrænkede og lavloftede.

Klubberne hørte jo i det hele til Hovedstadens staaende Forlystelser; og at de fik deres store Betydning for den offentlige Menings Skabelse og Retning, er tit nok bevist. Som Underholdning i Klubben foruden Punchebollen, Bibliotheket, Diskussioner og Samtaler var der faste Spillepartier, hvorfra man ikke let drev de ældre; kom Damerne med, blev der enten danset, eller de sad og spillede Gnav ved en Strikkestrømpe. Mændene drev ogsaa meget ivrig Billardspillet, hvor Reglerne var meget strænge, da Datidens moralske Begreber ikke tillod, at Ungdommen, den »slibrige« Alder, forlökedes til Spillelidenskab. Enkelte Klubber, som Drejers, havde jo ogsaa ædlere Formaal som Støtte af de fattige, Oplysnings Udbredelse o. l.

I Sommermaanederne flyttede Klubberne almindeligvis udenfor Byen, men aldrig længere end ud paa een af Broerne, saa Folk med Lethed kunde gaa frem og tilbage; her nød man sin Punch i det frie, og de glade Sange lød op mod den stjernelyse Himmel, mens Folk i Skarevis flokkedes udenfor for at lytte til dem saavel som til Talerne; thi medens det ikke var Mode at holde Tale ved Selskaber, flød Ordstrømmen rigelig ved Punchesoldene. Ved disse Sammenkomster var der hyppig Fugleskydninger, men »Skilderiet« klager over, at Klubværterne, der som oftest var forarmede Folk, i for høj Grad benyttede Lejligheden til at trække Folk op, naar de da ikke ligefrem tiggede paa en lidt finere Maade. Hver Gang der nemlig var en Anledning for Klubværterne til at slaa Mønt af Medlemmerne, gjorde de det. Der samledes idelig ind til Værten. Hans Kones Barsel var Anledning dertil, saa kom Barnedaaben, der stod sommetider 100—150 Medlemmer Fadder og gav Faddergaver i klingende Mønt, og herude ved Fugleskydningerne, hvor man i Kampens Hede ikke saa saa nøje paa Enkeltheder — der blev vel ogsaa drukket tæt under Skydningen — kunde Værten ret have Lejlighed til at mele sin Kage. Men ude paa Vesterbro tronedes den »rigtige«, kongelige Skydebane, og der gik det i hine velhavende Tider næsten

kongeligt til. Den brugtes ogsaa den Gang ligesom nu som Trakørsted for Folk, der ikke var Skydebrødre.

Men naar der ikke var mere end eet Theater, saa var det jo ikke saa underligt, at den lidt lavere Del af Befolkningen søgte deres Forlystelser af anden Art. Udenfor Vesterport rejste der sig stadig nye Telte, hvor den stærke Mand f. Eks. aldrig undlod at øve Tiltrækning paa de bredere Lag. Her var ogsaa mange andre Gøglere, Linedansere, Vokskabinetter, Fremvisning af sammenvoksede Lam, Faar med to Hoveder, Vanskabninger o. l. Desuden gik Karussellen lystig, ja, om Vinteren, naar Sundet var frosset til over til Trekroner, var der her en Iskarussel; og man kunde for 4 Skilling leje en Kane til at køre en Tur. Det samme var Tilfældet paa Kongens Nytorv, hvor det kostede to Skilling at køre to Gange omkring Hesten. Den fine Portion foretog da i store Selskaber, tit med en Snes Kaner i Følge, raske Ture ud til Lyngby eller Dyrehaven, og stor var Henrykkelsen, naar man væltede i en Drive. I Sammenligning med andre Storsteder paa den Tid var imidlertid København meget lidt udrustet med Forlystelser for det bredere Lag. Og det skønt man Gang paa Gang gjorde opmærksom paa, at vi »med vort priselige Flegma, vort kolde Klima, vor tykke Luft, vort dorske Blod og vore nærige Spiser var særdeles vel tjente med allehaande gymnastiske Lege og Forlystelser, og at det sædvanlige Tidsfordriv, som man tyer til, Kortenspillet, ikke duer stort«. Man beklager ogsaa de lange Veje, der er, inden man naar ud til friskere Steder og Savnet af Kommunikationsmidler var føleligt. Skulde man blot i Frederiksberg Have, havde man enten en solophedet Stenbro uden Skygge og med fæl Stank af raaddent Blod fra de mange Slagterier paa Vesterbro, eller den støvede Gammel Kongevej med de mange kørende og ridende, at overvinde. Om Vinteren følte de fleste spadserende sig bedst til Pas i Buegangene, skønt f. Eks. »Politivennen« klager over Træk og Sjask, saa man rigtige Vinterdage ikke godt kan komme frem der. Hvad Under da, at man mere og mere trak sig inden Døre ogsaa med sine Forlystelser, og at det blev Klubberne, der samlede Folk. Udlændinge undrede sig over, hvor tvangfri Omgangen var selv mellem Folk af højst forskellig Rang. *Ramdour* siger saaledes 1791: »I Henseende til selskabelige Forbindelser ses her ikke paa Rang eller adelig Fødsel. Den Kreds, man vil omgaas, vælger man med Hensyn

til Slægtskab, Connectioner, Yndest, Lighed i Stilling og Tænke-
maade, Landsmandskab o. s. v. Man finder derfor meget forskel-
lige Selskaber. Et bestaar for det meste af fransk reformerte, et
andet af Hoffolk, et tredje af fremmede Ministre, i et fjerde er
Lærde de fleste, i et femte Købmændene og i et sjette kgl. Em-
bedsmænd, alt dog saaledes, at de tillige er blandet med Personer
af andre Stænder. Grænselinierne mellem Stænderne er her slet
ikke skarpt trukne. Jeg har set Ministrene spille Kort med Kunst-
nere og Ministrenes Damer med en Apothekerenke. En Kammer-
herres Kone har stundom en Broder, som er Secretair, og en
Hofmarskalken kommer ofte daglig i Huset hos en Præst«. »I
Klubberne fandt man — som Prof. Olsen i Sorø siger — en be-
hagelig Fristad for Sjælen, hvor den efter at have unddraget sig
Syslernes Hvirvel og Bekymringernes Aag, tyer hen som den
matte Vandringsmand til et elsket Hvilested og der ved et frivil-
ligt Valg af Fornøjelser, den mest ynder, styrker sig i Venskabs
og Glædens Skygger til at fortsætte forestaaende Pligter. Ingen
myndig Selskabstyrer raner her dens Frihed; intet unaturligt Ga-
lanteri hæmmer den i sit raske Løb af sine Betragtninger; ingen
Ensformighed matter den, ingen tvungen Beskæftigelse nager
den. Her, hvor enhver kan komme, naar han vil, og gaa, naar
han lyster, hvor han hverken er Vært eller Gæst, hvor han selv
kan bestemme sin Tid og sine Udgifter, hvor han iblandt flere
Beskæftigelser og flere Lege kan vælge sig den behageligste og
nyttigste, hvor han er ingen i Vejen og hindres af ingen, hvor
hans Tidsfordriv ikke bliver Aandsfortærelse, hvor hans Medsel-
skab er hans Medbrødre og ikke hans Overmænd«.

Igennem hele Perioden stiftes der derfor Klubber, ved Aar-
hundredets Udgang nævner Nyerup følgende 15 som de vigtigste:

- 1) Det norske litterære Selskab, stiftet 1772.
- 2) Drejers Klub, stiftet 1775.
- 3) Kongens Klub, stiftet 1776.
- 4) Det harmoniske Selskab eller Harmonien, stiftet 1777.
- 5) Enighedsselskabet, stiftet 1781.
- 6) Det venskabelige Selskab, stiftet 1783.
- 7) Det borgerlige Selskab, stiftet 1787.
- 8) Enighedsborgen, stiftet 1791.
- 9) Fabricius's Klub, som nedstammer fra Neergaards Kaffehus.

10) Det kgl. musikalske Akademi.	} Alle fra 90'erne.
11) Det forenede musikalske Selskab.	
12) Euphonien.	
13) Det borgerlige Enighedsselskab.	
14) Det danske og norske Selskab.	
15) Den militære Klub.	

Listen er endda ikke udtømt hermed; thi en Mængde Klubber var i Perioden opstaaede og døde igen, saaledes den under Suhms Ledelse fra Drejer udvandrede Klub, den af de Heibergske Selskabssange berømte Kronprinsens Klub, den franske, engelske og svenske Klub o. fl.

Hertil kommer alle Skydeselskaberne, der ogsaa maa regnes for selskabelige, da »Skydeøvelserne vistnok ikke hjælpe saa meget til at danne et Corps af Borgere, der i Nødsfald selv kunde gaa til Volds imod Fienden, som til at afgive et Bidrag til Morskab og Tidsfordriv«^{*)}. Der er smaa Selskaber i Sølvgade og i Linden i Adelgade; men det kgl. københavnske Skydeselskab og danske Broderskab var naturligvis det største, og 1782 nedlagdes Grundstenen, 1787 indviedes den berømte, smukke Bygning derude paa Vesterbro.

De Aftener, det kgl. Theater ikke spillede, (der var Forestilling Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag) kunde man jo gaa til de private dramatiske Selskaber i Skindergade og Landemærket.

Om Friluftssport er der ikke megen Tale, ja, Ungdommen løb jo paa Skøjter paa Peblingsøen om Vinteren, og som en »Sport« betragtedes det ogsaa fra St. Hans Dag til Mariæ Bebudelsesdag, i Dyrehavstiden altsaa, at faa sig en Gyngetur. Gyngen var ikke kendt her før i Slutningen af 90'erne, det var en russisk Almueforlystelse, som vakte stor Jubel i de bredere Lag her i Byen. Hurtig fik næsten ethvert Traktørsted en Gyng.

En aarlig Fornøjelse var det, naar Etatsraadinde de Conincks Fødselsdag fejredes paa Dronninggaard. Herom fortæller Nyeste Skilderi af København: »I Søndags var der ikke en eneste Vogn eller Hest at faa til Leje i hele København. Alt, hvad der gik paa fire, og NB. kunde trække en Vogn eller bære et Menneske, ligefra den stolteste Karethhest og til det usleste Sandvognsøg maatte forføje sig ud til Dronninggaard, hvor Etats-

*) Nyerup: Københavns Beskrivelse.

raadinde de Conincks Fødselsdag skulde højtideligholdes. Hovedbygningen og Indgangene dertil er paa denne Dag meget smagfuldt dekorerede med Grønt og Blomster, hvori Etatsraadindens Navnetræk er anbragt. Lige for Hovedbygningen er der paa en smuk Grønning oprejst en høj Støtte, paa Toppen af hvilken der ophænges alle Slags Tørklæder, Tobaksdaaser, Spænder o. dsl. som Priseløninger for de bedste Kravlere. Konkurrenter manglede der ved en saadan Lejlighed ikke, men aldrig vinder her nogen Prisen, var det end kun en Snustobaksdaase, uden han virkelig har fortjent den. Sjællandske Bønder og Bønderfruentimmer er her klædte paa Hollandsk, men dersom Illusionen ikke ganske skulde forstyrres, maatte det paalægges dem at være stumme, saalænge de agerer Hollændere. En af de vigtigste Forlystelser paa denne Dag er dog et Slags Lystbataille. Denne gaar for sig paa det lille Vand ligefor Hovedbygningen. Her ligger en liden Flaade, naturligtvis en miniature, men den kommanderes dog af ordentlige Søofficerer, i det mindste i Henseende til Uniformen. De kommanderende er alle klædte som Admiraler med hvide Fjer i Hatten. Naar Slaget er endt, er Flaaden i lige saa god Stand som, da det begyndte, og uagtet der skydes, saa det dunder i Luften, er der dog ikke en eneste bleven saaret, hvorfor Mennekevennen kan betragte det med en inderlig Glæde. Om Eftermiddagen spilles der fransk Komædie i Lunden ikke langt fra Kilden; og naar denne er endt, kører hele Selskabet tilbage til Hovedbygningen. Etatsraadinden sidder i en aaben Vogn, der saavel som Hestene er dekoreret med Grønt og Blomster og har nogen Lighed med et Slags Triumfvogn. Foran rider Admiralerne. Medens Selskabet nu spiser, danser og synger Bønderne og Bønderfruentimmerne i Haven og i Lunden. De mange Tusender af Københavns og Omegnens Indbyggere, som af Nysgerighed er trukne derud, henter nu ogsaa deres store Madposer, Madskrin og Madkister og holder aabent Taffel under Guds frie Himmel. Et smukt Fyrværkeri, hvori Etatsraadens og Etatsraadindens Navnetræk ses brændende i alle Kulører, ender disse landlige Forlystelser og Dagens Højtidelighed.

Den allerlaveste Almue forlystede sig undertiden temmelig villigt i Københavns Gader, og det var, naar der var rigtige Gadeoptøjer, næsten altid Matroserne, der førte an. Det gentog sig adskillige Gange i Perioden, og vi skal blot nøjes med her at

nævne Optøjerne ved Struensees Fald om Aftenen d. 17. Januar 1772. Der herskede jo almindelig Glæde, og Byen var illumineret. Men store Skarer af Pøbel drog med Matroserne i Spidsen rundt og plyndrede og ødelagde 50 à 60 Bordeller og andre lystige Huse, og de kom da ogsaa til den Gabelske Gaard paa Østergade*), nu Efterslægtens Ejendom. *Gabel*, der mistænktes for at have været eet af Struensees Kreaturer, havde lige i foregaaende Termin købt den statelige og pragtfulde Gaard af Grev Schulin; han havde lejet Kælderen ud til Vinhandler Drewsen, og Resten var indrettet som Gæstgiveri for fornemme Rejsende, men *Gabel* formodedes at have gjort Gaarden til »et Tempel for Venus«, og denne Formodning fandt saa stærk Tiltro, at endogsaa Vejviseren udtalte den. Gaarden var som sagt pragtfuld, Façaden omtrent som nu men med smaa Ruder; i det midterste Fag paa første Sal var en Dør med en Altan med snoede Balustrer og et Blytag over. I Værelserne var der Marmor, Forgyldning, Stukkaturlofter og kostbare Tapeter paa Væggene. Først gik Plyndringen ud over Drewsens Vinlager, alt blev drukket eller spildt, Vinen flød i Strømme ud paa Gaden, Fadene blev slaede i Stykker eller stillede op ad Muren, saa man ved Hjælp af dem kunde kravle ind ad Vinduerne i Stuen. *Gabel* og hans Familie undslap og ilede til Byens Kommandant, General *v. Eickstedt*, og bad om Beskyttelse. Havde han gjort noget galt, var han villig til at lade sig arrestere, men han bad om, at Kommandanten vilde standse Overlasten paa hans Ejendom. Generalen gav ham det forbløfende Svar, at Majestæten jo let kunde erstatte *Gabel* alt, men standsedes Pøbelens Optøjer med Vaabenmagt, vilde der komme til at flyde Menneskeblod, og det vilde ikke kunne erstattes. Og saa fik Pøbelen Lov at plyndre i Anledning af den glædelige Begivenhed, at man ved en den uvedkommende Hofkabale havde sejret mod en vel egoistisk, men paa mange Maader borgerlig sindet Minister. *Gabel* gik fallit, og først Aaringer efter fik han nogen Erstatning af Kongen for de lidte Tab.

En anden Fornøjelse for den lavere Gadebefolkning, var Ildebrandene. Det paahvilede Bryggere, Bagere, Slagtere, Møllere og Hyrekuske at møde med Sluffer med Vand; men de rystede saa stærkt og var saa utætte, at det ved Brandreformen efter de store

*) Kilde: Fr. Bokkenheusers Pjece: Den Gabelske Gaard.

Ildbrande befalede, at de i Stedet skulde have tohjulede Karrer med Tønder, som var nummererede, for at man hurtig kunde se, paa hvem man skulde lægge Ansvaret, hvis en Tønde var i mindre god Stand. Ligeledes blev Brandvæsenet ved denne Lejlighed sat under militær Overkommando — en Tid lang var General Peyman Chef, det var nemlig altid Kastellets Kommandant —; øverst stod iøvrigt en Brandmajor, derefter en Vicebrandmajor, 2 Meddirektører, 12 Kaptajner, 12 Premierlieutenanter, 24 Sekondlieutenanter. Var der Skorstensild, klemtedes med Klokkerne, og om Dagen hængtes et Flag, om Natten en Lygte ud fra Kirketaarnet i den Retning, hvor Ilden var. Var det større Ild, gik desuden Borgertrommen, i yderste Tilfælde »gik« Kanonerne paa Volden. Det var det militære Borgerkorps, der gjorde Tjeneste, men var der rigtig Fare paa Færde, saa mødte der saa mange aktive Land- og Søofficerer, der skulde tages med paa Raad, at det kunde brænde ganske lystigt ned, inden de Herrer blev enige om, hvor man skulde tage fat. Desuden skulde to Vognmænd møde med to Læs Hestegødning, hvormed man søgte at hindre Ildens Udbredelse.

Vi har nu talt om Københavnernes Tidsfordriv og Forlystelser og skal derefter gaa over til de Bekvemmeligheder, der blev budt dem i det offentlige Liv. Hvad Postvæsenet angaar, havde man dels den ridende og dels den agende Post. Der var fire Kontorer: det danske Brevpostkontor, det altonaiske og jyske Pakkepostkontor, det helsingørske og lollandske Postkontor og det norske. De ridende Bud ekspederede Breve, de agende Pakker. Hamborgerposten, der tog Breve med til Sjælland, Fyen og Jylland, afgik hver Tirsdag og Lørdag, og naar Vejret ikke hindrede det, kom der Post udefra hver Mandag og Fredag. I Slutningen af Perioden indførtes ogsaa Postdeligencer, 1798 til Helsingør, 1799 til Korsør, og disse medførte Personer. Disse Deligencer rummede hver 10 Personer. Til Korsør afgik Diligencen hver Lørdag Morgen, om Sommeren Kl. 7, om Vinteren Kl. 8. De, der agtede at følge med Postsmakken over Bæltet, havde Fortrinsret til at komme med Deligencen. Om Sommeren kunde man være i Korsør samme Dags Aften, da de, der havde Entreprise, var forpligtede til at holde en Fart af 1 Mil i Timen. I Ringsted var der en Middagspavse, hvor man kunde spise, men om Vinteren var Pavsens i Roskilde. Paa Skiftestationerne, hvor man fik

friske Heste, maatte Opholdet aldrig vare længere end $\frac{1}{2}$ Time; desuden havde Postillonen Lov at bede i et Kvarter mellem hvert Bedested. Om Vinteren bededes ved Krebshuset om Natten, og Turen fortsattes Søndag Morgen Kl. 5. Man kunde ikke have Gods med paa Diligencen, derimod befordrede Pakkeposten gratis Kufferter til 50 Pd.'s Vægt for Diligencens Passagerer. Ved Indskrivningen betaltes 24 danske Skilling pr. Mil, desuden løb der Indskrivnings-, Litsenbroder-Attest og Drikkepenge paa. Vilde man benytte Ekstrapost, gik man ikke paa Postgaarden, men henvendte sig paa Vognmændenes Laugskontor paa Kongens Nytorv, det andet Sted fra Store Kongensgade, saa fik man en Vogn med en Times Varsel. I øvrigt var der 200 Hyrekuske i Staden, og der var mange, der foretrak at tage privat Vogn, selv om det var betydelig dyrere. Aaben Vogn foretrak man ogsaa for den lukkede. Men saa lidt var man vant til Rejser selv her paa Sjælland, at en saa stor og rig Købmand som *Andreas Buntzen* i 1780'erne tager fejl og fortæller sin Hustru i et Brev, at han er i Slagelse, da han endnu sidder i Ringsted. »Politivennen« beklagede sig tit over de elendige Køretøjer; især var Hyrevognene i Københavns Gader ganske umulige, og den skrækelige Stenbro gjorde jo ikke Køreturen bedre, derfor vilde Bladet have genindført Portechaisen, ja en kortere Tid havde Adressekontoret kgl. Privilegium paa at udleje saadanne, men det vandt ikke Bifald. Skulde man saa langt som til Kiel, tog man hellere søværts med en Paketbaad fra Toldboden. Der kostede Billetten 4 Rdlr. Med Smakken over Store Bælt betalte man i 1794 om Sommeren 6 Rdl., om Vinteren 7. »Bort-dagene« var Mandag og Fredag, man kunde komme hjemad Tirsdag og Lørdag. Denne Rejse over Bæltet var tit forbunden med meget store Vanskeligheder. *Aug. Hennings* fortæller saaledes, hvorledes Vindstille tvinger ham til i 1787 at ligge 11—12 Timer paa Storebælt. Skibsfolkene fortæller ham om Sprogø, som hører under Raschenberg paa Fyen, og om den Elenighed, de rejsende der maa udstaa om Vinteren. Der er paa Øen kun 1 Bondegaard, den ejes af en Enke med Søn. Hun betaler 8 Rdl. til sit Herskab, men faar 16 Rdl. af Kongen til Erstatning for det Brændsel, der tidligere udvistes hende af de kgl. Skove. Hensigten var, at dette Brændsel skulde bruges til de rejsendes Bekvemmelighed, men hun har aldrig noget. — Det var ogsaa paa Sprogø, Kællingen risede sin Unge med en Tørv, fordi

hun ingen Brænde havde. — De maa selv gaa op og pille sammen, hvad de kan finde af brændbart paa Øen. Skibsfolkene maa om Natten nøjes med et Hul med Straalejer, Straaet bliver ikke rensed hele Vinteren igennem og er derfor fuldt af Utøj og Urenlighed. Mangelen paa Proviant er stor, saa Nøden ofte tvinger dem til at tage Køerne fra Stalden, slagte dem paa Stedet og koge Suppe paa Kødet med bare Vand. Det overflødige af Smør og andre Produkter sælger Enken nemlig om Sommeren. Og her kan Rejsende om Vinteren blive nødt til at opholde sig i flere Uger i Træk.

Smakkerne selv er ogsaa skrækkelige; de tilhører Rhederier, der udgør et Laug, der deler Overskuddet imellem sig. Selvfølgelig er Søfolkene lidet kyndige, naar man ved, at Skipperen faar 12 Sk. daglig, Matroserne 10. Og desuden skal de gratis befordre kongelige Transporter over Vandet. — Hennings er en saa troværdig Mand, at der ikke er Tvivl om, at han ikke som Sati-rikerne overdriver.

Folk var ej heller saa glade for at rejse. De maatte altid udrustes voldsomt med varmt Tøj og maatte endda prise sig lykkelige, naar de ikke fik Træk i de utætte Deligencer eller en Skylle Regn paa en aaben Vogn, rent bortset fra de Ubehageligheder, der mødte dem paa Søen, eller naar de laa over paa en elendig Gæstgivergaard, hvor Maden var grufuld, og Sengene om muligt endnu værre.

En af Publikum højt priset Bekvemmelighed, der saa Dagens Lys og voksede sig stor i denne Periode, var Adressekontoret. Det var oprettet af den berømmelige Holck, som vi kender fra Wessels Vers:

Agent Holck,
de fattiges Tolk,
Sygekassens Patriark,
her jeg sender dig en Mark,
i det Haab, at Himmelen
giver en Dukat igen.

Da hele denne Mands Liv er karakteristisk for Tiden, skal vi, inden vi gaar til Adressekontoret og dets Nytte, tillade os at stifte Bekendtskab med hans Person, saaledes som den af en velvillig Samtid skildredes til hans Æreminde ved hans Død i 1783.

Hans Holck blev født den 12. Marts 1726 i Nyborg. Af 7 Sødskende var han den syvende. Fra sin første Barndom havde han en besynderlig Lyst til Lærdom, og hans højeste Ønske var at komme i Nyborg latinske Skole; men han opnaaede ikke dette Ønskes Opfyldelse. Han søgte dog ikke i sin Fritid Tidsfordriv i Ungdommens sædvanlige Lege, men af gode Bøger lærte han tidlig, at Arbejde og Guds frygt er de sikreste Grundstøtter, hvorpaa et Menneske kan bygge sin Lyksalighed. Det var ham meget om at gøre at faa den grundigste Indsigt i Religionens Sandheder, og derfor helligede han sig stadig til religiøse Skrifters Læsning. Da han var bleven Købmandskarl i Flensborg, gik han stadig til gudelige Forsamlinger og ligeledes senere. Saaledes var hans Vandel og Omgængelse i den Alder, hvori saa mange henrives af Verdens forføriske Lyster og Tillokkelser. Han elskede alle Kristne og fordømte kun Separatisterne. Tallet 7 mente han stadig havde Betydning i hans Liv. Da han var 14 Aar (2 Gange 7!) kom han i Handelslære, og da han var 21 (3 Gange 7!!) blev han Kræmmersvend eller Købmandskarl i Flensborg i 1747. Her blev han i 4 Aar og fortsatte samme Stand i 3 Aar (atter 7) i København, da han bestemte at handle for egen Regning. Og i Aaret 1754 giftede han sig med Jomfru Bolette Thrane, der levede i 10 Aar og fødte ham 5 Børn. I 1759 gik han i Kompagni med Johan Andersen, og fra dette Øjeblik begynder hans offentlige Virksomhed. Han vovede nogle Hundrede Rigsdaler paa at oprette Adressekontoret, som var mislykkedes for 3 førend ham. Han købte Privilegiet og aabnede Kontoret. I Begyndelsen udsendtes kun skrevne Efterretninger, men det varede ikke længe, inden de maatte trykkes, og det blev en hel Avis, der dog foreløbig kun havde 30 Subskribenter. Det første Aar maatte han gaa mange Ærgrelser igennem og tabte endda 80 Rdl. paa Foretagendet. De Berlingske Arvinger nedlagde nemlig Protest paa Protest, men Politimester Torm holdt sin Haand over Holck. Dog fik han tit Mulkter, og af Lydighed mod sin Øvrighed betalte han dem straks og villig, og blev det ham befalet at kalde nogen Efterretning tilbage, gjorde han det straks og uden Indvendinger. Han brød sig, kort sagt, ikke om Smaating, men arbejdede videre paa det hele og store. En Gang fik han Mulk af 2 Rdl., fordi han havde tilladt en Mand at avertere, at han vilde sælge en Hest efter levende Vægt; en anden Gang fik han alle Byens Stodderkonger paa Hal-

sen, fordi han indførte Prædikantlisten; den havde de nemlig tjent paa at meddele forskellige Familier om Lørdagen. Her fik han Ref. Skønt Bladet stadig udvidedes, satte han aldrig Prisen højere, end den var fra Begyndelsen, 8 Mark aarlig for et halvt Ark ugentlig. Siden steg det til 4 Ark ugentlig. Men han vænnede varsomt Publikum til, at der kom flere Artikler i hans Blad, han busede ikke ud med alt paa een Gang, da han ikke vilde skræmme Publikum. 1763 begyndte han med nogen Ængstelse at indføre Vakancer i Adresseavisen, men der var ingen, der forbød det. Dernæst fik han stor Tilslutning paa et Tillæg, der i 4 Aar bragte de københavnske Præsters »Dispositioner« til deres Prædikener, og i samme Aar udnævnte Kongen ham til Agent med Kancelliraads Rang. Aaret efter blev han Enkemand, men omtrent samtidig giftede han sig igen. 1767 tog han Grossererborgerskab, men fra dette Øjeblik af gaar det tilbage for ham. Havde han blot vedblevet alene at bestyre Adressekontoret, udgive sine Skrifter og passe sine Stiftelser, var alt gaaet godt; den, som intet vover, intet vinder, sagde han, og i 1771 fik han Lov at anlægge et Bogtrykkeri ved Adressekontoret. Det saa nu straalende ud, men »mer vil altid mer, den, som vil være rig, falder i mange Snarer, og saaledes gik det her«. Han oprettede et Glasmagasin. Hans Folk snød ham, og snart maatte han optage et Laan af 30,000 Daler i Adressekontoret. Det hjalp ikke. Holck gik fallit. For at dække sine Kreditorer »udspekulerede han et Lotteris Oprettelse paa Adresse-Kontorets Entreprenørers Ejendom«, han fik virkelig kgl. Privilegium dertil, men det blev aldrig til Virkelighed. Han anlagde nu en Boghandel og redigerede »Aftenposten«, det mærkelige Blad, der maaske den Dag i Dag giver flest Bidrag til Oplysning om Datidens borgerlige Liv, og som efter Holcks Død overtoges af Em. Balling.

Mærkelig er Holck især blevet ved sine mange uegennyttige Projekter. Hvad man i den Tid kunde udrette, naar man virkede »til Borgerheld«, viser hans Arbejde bedst. Han havde ikke mindre end 22 Ideer, der blev til Virkelighed. Her skal kun nogle af de vigtigste nævnes:

Først og fremmest var der altsaa Adressekontoret, som udelukkende skulde tjene Publikum, bringe alle mulige Oplysninger, give Anledning til, at Folk, der søgte noget, kunde faa Lejlighed til at komme i Forbindelse med dem, der kunde give noget bort

o. l. At Ideen slog an, viser sig bl. a. i, at der med dette Kontor som Forbillede oprettedes lignende i Hamborg, Bergen, Trondhjem, Helsingør, Christianssand og Odense.

Dernæst stiftede han et Fiskeri-Interessentskab, som muliggjorde, at Københavnerne kunde faa levende Torsk til Byen. 1764 fandt han paa een Gang ugentlig at holde Auktioner, hvor Folk kunde sende deres Sager ind. Aaret efter oprettede han den af Wessel udødeliggjorte Sygekasse. Man betalte ugentlig 1 à 2 Skilling og fik i Sygdomstilfælde 2 à 3 Mark ugentlig samt fri Doktor og Medicin. For at dette kunde gøres, var det, at Holck henvendte sig med Bøn til Publikum og lovede, at Himlen vilde lønne dem rigeligt; saa sendte Wessel sin Mark. 1768 virkede han for Oprettelsen af det kgl. Landhusholdningsselskab, hvis Kasserer han senere i en Aarrække var. Samme Aar indrettede han en »Spisnings-Kasse«, hvorved han ugentlig kunde uddele 120 Spisebilletter til Stadens Præster, der saa fordelte dem mellem de fattige, som ved Forevisning heraf paa Spisekvartererne kunde faa Spisning for 8 Skill. Som man vil se, er det en Samaritan-Idee en miniature, som denne virksomme Mand virkelig uegennyttigt gennemførte. — Han gav i 1770 Anledningen til, at Husene i København numereredes. Og da han saa Gaderne fulde af fattige tiggende Børn, som »ved saadan Omløben blev forførte til Udyd og Skarnsstykker«, stiftede han 5 Friskoler for hjælpeløse Børn af begge Køn. Naar Børn nu tiggede paa Gaden, kunde man give dem den Friskole-Anvisningsseddel, som man gratis kunde afhente paa Adressekontoret, og Barnet kunde lære noget. — Holcks næste Paafund var desværre Tallotteriet, som sattes i Gang 1771; det hørte jo med til Københavnerforlystelserne at overvære Trækningen, der foregik fra Raadhusets Vinduer paa Gammeltorv, senere flyttedes det til Vandkunsten. — For at lokke Godgøreheden frem, gav Holck altid de mest rundhaandede særlig Ærestitel. Da han oprettede Friskolerne, fik de, der maanedlig vilde give 3 Mark og 8 Skilling, Titel af *Skolepatroner*. Nu i 1775 vil han oprette en Gratistkskole; enhver, der giver 5 Mark om Maaned, hædres med intet mindre end Titel af *Skolepatriot*. Skolen kom i Gang, og een af Skolepatrioterne blev saa begejstret for den, at han skrev i Adresseavisen:

»Man tænke dog! nogle og halvtredsindstve Børn af begge Køn, alle fødte af skikkelige, evneløse Forældre, alle nylig frem-

mede for Undervisningsskolerne; alle opvoksede mere i Uvidenhed end i Kundskab; al Adgang for dem til de opvante Sæder og til den indførte Velanstændighed tilspærret; — nu med eet førte ud af dette Mørke, siddende under Anføreres Hænder, som skulle vejlede dem paa Kristendommens og Dydens Vej, danne dem til ædle Skabninger i Guds synlige Rige, lære dem at forarbejde deres eget Gavn, indprente dem Begreberne om Livets vigtigste Pligter; gøre dem saa duelige som sædelige, saa sædelige som fornuftige, saa fornuftige som dydige; hvilken Ære for Stifteren! — for Veldæderen! — for Læreren, ja for den hele Nation!«

Da denne Skole gik godt, oprettede Holck Betalingsskolen under Navn af »Indfødsskolen« og »Indfødsskolernes ABC-Skoler«. Han fik desuden lige til sin Død de mærkeligste Ideer til Borgernytte. 1777 udkastede han en Plan til et »Flittighedshus af let Haandarbejde for ledige Hænder«.

Han sidste Ide var at uddele Arbejdssedler, som Folk kunde give Tiggere ved Dørene i Stedet for Almisse. En saadan Arbejds-seddel lød saaledes:

Gamle og Unge, Mænd, Koner, Piger og Drengene kan fortjene ugentlig paa det kgl. Guldhuis 3, 4 til 6 Mark. Paa den kgl. Silkefabrik i Amaliegaden, helst Drengene og smaa Piger, 12 à 16 Skilling daglig. Ved Tobaksvæsenet kan ved Plantagerne fortjenes daglig: 8, 10, 12 Sk. De melde dem paa Kultorget i Nr. 78. Ved saare læt Arbejde paa Østergade No. 42 kan endog Børn fortjene 2, 4 til 6 Mark ugentlig. Paa Kastrup Fabrik paa Amager kan stærkere Folk fortjene ugentlig fra 1 til 2 Rdlr. og derover. Ved Forevisning af dette aptages enhver straks«.

Selv om der paa Grund af altfor bombastiske Opraab falder et vist komisk Skær over Agent Holck, maa man dog nævne ham med Beundring saavel for hans Energi som for hans mange gode og virkelig filantropiske Foretagender. Med noget mindre Beundring, men dog med en vis Interesse ser man paa hans efterladte »Livsanskuelse«, som stadig væk hævder det forhen omtalte 7 Tals Betydning for ham:

Til syv Ting har han altid haft stor Lyst:

1. Til at gøre Vers.
2. Til at tale godt for andre og tjene enhver uden Belønning.
3. Til at opfinde og anlægge nye Næringsveje.

4. Til bestandig at være virksom.

5. Til at søge lærerige Selskaber.

6. Til at læse gode Bøger.

7. Til et oprigtigt Venskab.

7 Ting har altid været modbydelige for ham:

1. At anlægge og bygge Fabrikker.

2. At møde paa Raadstuen eller Politikammeret.

3. At bivaane store Gæstebudde og skildre ved Spillebordene.

4. At gøre Opvartning hos de Store.

5. At have med Processer at bestille.

6. At iagttage Gratulationer, Kondolationer og Ceremonier.

7. At drive Handel eller Kommers.

I syv Ting har han været lykkelig:

1. I sine Giftermaal.

2. I sine Anlæg til andres Nytte.

3. I det, at han har stedse haft Lyst til at arbejde.

4. I det, at han aldrig har tabt Tilliden til Guds Forsyn.

5. I det, at han stedse har haft god Sundhed undtagen hans periodiske Hovedpine.

6. I det, at alle de har elsket ham, som har ret kendt ham.

7. I det, at han hverken har haft Overflødighed eller lidt Mangel.

I syv Ting har han ikke været lykkelig:

1. I Ansøgninger for sig selv.

2. I at træffe Folk hjemme.

3. I det, at han liden eller ingen Rolighed har haft til sine Forretninger.

4. I Brugen af Midlerne mod hans periodiske Hovedpine.

5. I det, at han ikke har faaet de Sager igen, som han har udlaant.

6. I det, at han ofte ingen gode eller tro Folk har haft.

7. I det, at han som oftest er bleven belønnet med Utaknemlighed for sine Tjenester.

Han har haft 7 Fejl, som han selv har optegnet:

1. Han har bestandig sørget mere for andre end for sig selv og Familie.

2. Han har været altfor lettroende.

3. Han har ingen Gaver haft til at opdrage sine egne Børn.

4. Han har ofte været altfor længe vred.

5. Han har haft for megen Tillid til falske Venner.
6. Han har været altfor ligegyldig i mange Ting, som angik hans enen Velfærd.
7. Han har været altfor gesvindt til at begynde noget og har ikke altid fulgt det nøjeste Overlæg.

Syv ulykkelige Tilfælde har truffet ham:

1. I Aaret 1740, da Slagelse afbrændte, maatte han fly nøgen derfra, og ikke uden med stor Fare reddede Livet.
2. Aar 1748, den 6. September, var han ved en vis Lejlighed i stor Fare, som han dog lykkelig undgik.
3. Samme Aar d. 8. Decbr. kom han ind mellem to løbske Heste, men fik dog ingen Skade.
4. I Aaret 1749 var han i stor Fare paa Søen.
5. Aar 1765 havde han af Uforsigtighed nær mistet sit Hoved i en Port.
6. I Aaret 1772 optrakke en ublid Lykkes Storm over hans Hoved og udbredede Frygt og Skræk over hele hans Hus, dog blev dette Uvejr fordelt igen og gik over formedelst Venskabs Overvægt.
7. Aar 1773 optrakke Uvejret paa ny. Den ugunstige Lykkes Tordenkile slog ned og sønderknusede baade hans Haab og hans Velfærd. Han saa da ikke andet end sin Lykkes Ruiner og i denne for ham og alle hans saa sørgelige Omstændighed betragtede han Livet som en Drøm.

Man skulde ikke tro, at det var en praktisk og fornuftig Mand paa over det halvhundrede Aar, der for ramme Alvor havde sat dette naive Stads sammen.

Vi maa imidlertid forlade denne mærkelige Person for atter at beskæftige os med Livet paa Københavns Gader. Noget, der til Tider gav Liv, var Handelen under aaben Himmel. Paa Gammeltorv kom ligesom nu Bønderne ind om Morgenen. De forhandlede Kornvarer, Fjerkræ, saavel levende som slagtet, Flæsk, Smør, Æg, Ost og Frugt. Paa Amagertorv — altsaa ikke som nu paa Højbroplads sad Amagerkonerne og solgte Køkkenurter og Mælk. Paa særlige Dage opslog ogsaa Frislagtere deres Boder her, ligesom ogsaa Spækhøkerne fra aabne Boder solgte Smør, Flæsk, Gryn og Ærter. Paa Kultorvet falbødes Kul, Brænde og Tørv. Paa Halmtorvet, den nuværende Raadhusplads, var der Hø og Halm at faa, paa Maanedsdagene ogsaa Heste. Endelig

havde Fisketorvet sin Plads ved Gammelstrand som nu, og ved Knippelsbro laa der Fiskerkvaser, hvorfra der ogsaa dreves Handel. Der var offentlige Slagterboder i Skindergade, paa Ulfeldts Plads, ved Gammel Strand, paa Kongens Nytorv og Christianshavns Torv; der var Brændeskuder i Nyhavn og Pæreskuder i Kanalerne. Paa Børsen mødte Grossererne mellem 12 og 1, men paa »den lille Børs« eller »Nürnbergerbørsen«, der laa paa første Sal, falbødes alt muligt Kram, Silketøj, Linned o. l. den hele Dag, og var det varmt en Sommerdag, hændte det, at man flyttede ud i det fri og solgte sine Varer under aaben Himmel paa Børsrampen, og her udviklede sig da et broget Liv. I Børskælderen boede flere store Hørkræmmere, som fik deres Varer direkte udskibede ved Børskanalen, hvor der derfor altid herskede Støj og Travlhed. Paa Børsen var ogsaa de fleste Boglader.

En særlig Stilling indtog Jøderne. De var i Almindelighed meget lidt agtede og boede for sig selv i Læderstræde, hvor deres Synagoge laa, og i de dertil stødende Gader. Det er betegnende, at de fleste Klubber, saaledes ogsaa den fineste, Harmonien, i deres Love indeholdt Forbud mod Jøders Optagelse; men i Drejers Klub ved man, at der var enkelte, som den rige Grosserer Mariboe. Men Jøderne isolerede ogsaa sig selv, allerede ved deres Paa-kledning. Mandfolkene gik alle med rund Paryk; naar de blev ældre, lod de deres Skæg staa, noget, der slet ikke var brugt ellers paa den Tid, og Kvinderne maatte, naar de var gifte, aldrig gaa med bart Hoved. De fornemste af dem havde en kristen Tjenestepige, som paa Helligdagene kunde tænde og snyde Lysene, lægge i Kakkellovnene, tage imod Besked og udgive Penge. Ellers aftalte de med kristne Naboer e. l., hvorledes dette skulde besørges. Hver Hamannsfest blev indledet med store Maskerader, hvor udpyntede Jøder drog fra Hjem til Hjem paa Gæsteri; der kunde ogsaa Kristne komme med. Vi har i vor Litteratur et Kultur-Minde derom i Fabers »Stegekælderen«. Jøderne viste sig ofte paa Gaderne, men næsten altid kun i Forretninger; kun Lørdag Aften kunde man træffe de finere af dem i Kongens Have ved Spadseregangen. Ogsaa ved deres besynderlige Ceremonier adskilte de sig. De havde deres egen Ligvogn, og hele Ligfølget var til Fods, med Stok i Haand som Symbol paa, at Livet er en Vandring til Graven. Kun de Kvinder, der havde vasket Liget, var til Vogns. Driftige og dygtige var mange af Jøderne;

der var ogsaa dem, der tilkæmpede sig Anseelse, men det, der vedligeholdte Københavnernes Jødeforagt, der til sidst i det nitteende Aarhundrede endte med Jødefejden, var en Del af Nationens uappetitlige og lidet hæderlige Skakren paa Gader og Stræder med Messingurnøgler, gamle Klæder og Piskebaand. Skulde man handle med en Jøde, kunde man være sikker paa, at man kunde faa Varen i al Fald for det halve af, hvad han først forlangte. Der var ogsaa dygtige Jøder, der drev Smaahaandværk som Guldsmedde og Skomagere. Men skønt Nationen jo er i høj Anseelse for sin klare Forstand, var det ikke set, at nogen Jøde havde studeret, førend Jacob Theophilus de Meza lod sig immatrikulere ved Universitetet 1783. Ogsaa med Hensyn til Jødernes Kaar og Anseelse er denne Tid en Brydnings- og Nybegyndelsestid. Ganske vist havde Holberg set humant paa Jøderne, men det var jo netop i denne Periode, at Baggesen i sin Labyrinth i Stykket om Jødegaden i Frankfurt slog til Lyd for en humanere Behandling af den forfulgte Nation. Men endnu i 1790'erne var det ikke Scener, der vakte Opsigt ved Usædvanlighed, at en Jøde blev forfulgt, bespottet og udskældt af en Flok Gadedrenge, og det tog Politiet sig ikke af. En saadan Stakkel var paa en Maade udenfor Lov og Ret, men hvis han selv havde gjort en Forbrydelse, saa skulde han nok faa det at føle. — Thomas Thaarups Indledning af den litterære Jødefejde mod Baggesen falder til hans evige Skam saa sent som 1813.

En Begivenhed af Rang var det, naar Laugene optraadte i Byens Gader. Vi kender jo nu til Dags slet ikke noget til de næsten middelalderlige Ceremonier, der knyttedes til, hvad der skete indenfor de gode gamle Haandværkerlaug, og allerede igennem hele det attende Aarhundrede var der skudt adskillige Brecher i den Mur, der skilte Laugsmedlemmer fra de almindelige Borgere; men der var dog et langt Skridt endnu, til Grundloven aabnede fri Adgang til Erhverv for alle, og Næringsloven af Decbr. 1857 ophævede Laugsvæsenet. I den her omhandlede Tid saa man derfor ogsaa Livstegn fra Laugene, der har Interesse. Indtil 1780 kunde man paa Gaderne se de pragtfulde Optog, naar Laugsskiltene flyttedes fra et Herberge til et andet. Især udmærkede Snedker- og Tømrersvendene sig ved deres Glans. Der findes et Billed i Kobber af Snedkernes Flytning 1770. Foran kommer en flyvende Mercurius, som skal gøre Anmeldelse om Toget.

Efter Skiltet, som bæres af 12 Svende, kommer en Hyrde og Hyrdinde, »hvilke begge skiertze med hverandre«. Derefter en liden Cupido med sit Pilekogger, — han udskyder undertiden en Pil i Luften. Derpaa præsenteres de fire Aarsens Tider. Siden følger Arkitekturen med sine Attributer, de fem Søjler, Ridset til hver Søjle bæres af en Mesters Søn, Søjlerne selv af Svende. »Den Toscaniske Seule kaldes efter Tuscos, hvilken var de Tydskes første Regent og hidstammer fra Grækenland«. Noget efter kommer en Jæger og en Løber, hver med en Pistol i Haanden. Efter disse kommer 4 Svende, som er øvede i Fægtningskunsten saavel med Sværd som Rapiers. Disse viser deres Exercitier paa de fornemste Steder her i Staden. — Herefter følger 4 Svende efter hinanden, som gaar frem for Laugets Lade og forestiller de 4*) Verdensdele for dermed at vise, at Svendene baade indenlands og udenlands, her saavel som i alle Verdensdele, hvor de fremkommer, maa fremstille sig for Laden. Toget sluttes af to Harlekiner. Naar Toget skal drage ind, bliver følgende Vers fremsagt af en Svend:

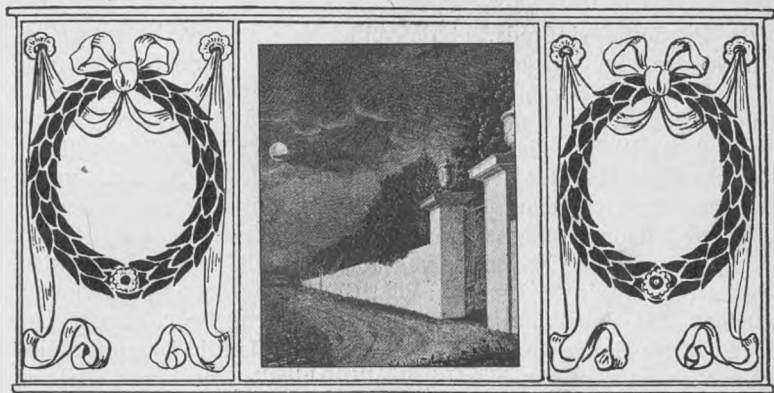
Kom, drag nu ind i Fred, vor Mercur Dem indleder.
 En stor Fornøjelse jeg Dem tilønske vil.
 Nu vil vi se, om han det saa for os bereder,
 at vor Her Kro-far har os noget redet til.

Men saadanne Optog var jo særdeles bekosteligt, og derfor besluttede den landsfaderlige Regering at sætte en Stopper for dem. Dette skete 1780 ved en Anordning, der forbød disse Optog, fordi de medførte saa store Bekostninger saavel for Mestrene som for Svendene, at de som oftest paadrager sig Gæld, som de først længe efter kan afdrage, ligesom det store Sammenløb af Folk lettelig foraarsagede adskillige Uordener.

Men herved mistede, hvor fornuftig end Bestemmelsen var, det københavnske Gadeliv et malerisk og ejendommeligt Moment, det aldrig har faaet igen.

---

*) Man regnede ikke den Gang Avstralien for en Verdensdel.

IV.

DØD OG BEGRAVELSE.

MAN saa, om jeg saa maa sige, mere naturhistorisk paa Liv og Død i de Tider end nu. Døden var den uundgaaelige Afslutning, som det ikke nyttede at krybe i Skjul for, og var den i Anmarch, skjulte man det ikke for Offeret; der var ikke Tale om at skaane, man sagde den døende det lige ud; Præsten blev hentet og berettede den syge, og havde han noget at ordne, gjorde han det. Fra det Øjeblik, Døden var indtraadt, var Legemet kun en Ting; man sagde ikke »han« eller »hun« om den døde; det var kun Liget, der var igen, og det omtaltes altid med det lidt hjerteløse »det«, som nu vilde skurre i vore Øren. Og som det var med Døden, saaledes var ogsaa de Ceremonier, der foregik ved Begravelsen, langt forskellige fra vore, og de var, om der end paa mange Maader gjordes mere af Stadsen, i høj Grad stødende for vore Følelser. Men derfor var vel dog ikke Datidens Sorg mindre end vor. — Allerede den Tid paa Dagen, hvor Begravelsen foregik, var en anden. En Modebog fra 80'erne siger, at »Ligbegængelser er mest modenske om Morgenens mellem 8 og 9, mindre brugelige om Eftermiddagen mellem 3 og 4 og gemene om Middagen mellem 11 og 12 Slet.« Werlauff siger, at han fra

sin Ungdom erindrede, at de velhavende begravedes om Eftermiddagen, kun meget fornemme Personer, som Kammerherre Suhm og A. P. Bernstorff, lige i Middagsstunden. Ved velhavende Folks Begravelse ringede Sangklokkerne fra Frue Kirke, men i øvrigt fandt der ikke nogen kirkelig Højtidelighed Sted. Begravelsen foregik altid fra Hjemmet. Det var yderst sjældent, at nogen uden Opfordring fra Familien, altsaa uden Tilsigelse gennem den ved denne Lejlighed med Sørgekappe paaklædte Bedemand, fulgte noget Lig. Vi ved, at ved Johs. Ewalds Begravelse sluttede store Skarer sig til Ligfølget paa Gaden, og det samme var Tilfældet ved Fabrikmester Gerners Ligbegængelse 2. Januar 1788. Men begge Gange var der jo Tale om en offentlig Demonstration. Naar nogen var død, blev Liget altid »klædt«, mest med »det saakaldte Morier«, som opsættes som Kjole og Vest med Læg, Frynser og Sløjfer omkring; under Hovedet anbragtes tre Puder, »maadelig udstoppede med Humle og Høvlspaner«. Paa Hovedet blev Parykken anbragt, Liget fik hvide Silkestrømper og hvide Handsker paa, og saaledes lagdes det i Kisten i Sørgeværelset, hvor der var hængt hvide Gardiner op, sædvanligvis stod Kisten i Salen, men hvis det var i Huse med meget smal Opgang, havde Beboerne i Stueetagen den Forpligtelse at modtage den uhyggelige Indkvartering i deres Sal, Aftenen før Begravelsen skulde finde Sted. Her fandt da »Beskuelsen« Sted. Ganske vist var der i bedre Lag en Bevægelse i 80'erne for at springe denne smagløse Ceremoni forbi. En Modebog siger, at man nu kan lade være at stille Liget til Beskuelse, hvorved man sparer Traktementet til alle nysgerrige Overløbere, man skal da tilslaa Kisten om Morgenen, før Følget kommer. Men gennem hele Aarhundredet holdt Skikken sig alligevel.

Kisten var sort med en Plade, der forestillede »en Engel, som holdt et Brev i den ene Haand, hvorpaa stod optegnet den Afdødes Eftermæle, og en Basune i den anden Haand«. Disse Indskrifter forfattedes af de nærmeste eller var i Forvejen skrevne af den afdøde og fandtes ved hans Testamente. Agent Holck, som blev begravet »med en hæderlig Anstændighed og uden ødsel Pomp« paa Nikolaj Kirkegaard, fik f. Ex. følgende Indskrift paa sin Kiste:

Fortjent at ihukkommes iblandt os
hvilere vor afdøde Medborger
Velædle og Velbyrdige

Herr Hans Holck,

Kongelig Majestets Agent,
født 1726 den 12 Martii

Givt førstegang 1754 d. 14 October
med

Jomfrue Bolette Thrane,
Andengang 1764 d. 12 November
med

Jomfr. Charlotta Sophia Topp.

I hvert af disse Ægteskabe blev Han velsignet med
5 Børn, hvoraf 3 af hvert efterleve.

Han har stiftet meget Godt
og var en virksom og opfindersk Mand.

Af Hans Stiftelser florere i sær:
Adresse-Contoiret, Syge-Cassen, Friskolerne,
Gratist-Skolen.

De Fattige savne i Ham en velgjørende Talsmand.
Hans Valgsprog var 2 Cor. 12, 11. Jeg er slet Intet.

Gud, Forsoneren, var Ham Alt.

I Ham døde Han 1783 d. 2 Martii.

* * *
* * * * *
* * *

Utrættelig Hans Holck var her til Andres Nytte
Men derfor Verdens Gods blev Hannem ej til Bytte,
dog er Han evig nu i Saligheden rig;
og Gud vist glæder dem, Han efterlader sig. «

Ved selve Ligbegængelsen samledes de indbudte i Sørge-
værelset, hvor der serveredes Kager og Vin. Efter en Mindetale
af en Præst blev Kisten baaren ud til Vognen, og Toget satte sig
i Bevægelse til Kirkegaarden. Alle Mandspersoner, som var i
Følget, bar sorte Sørgekapper over deres Klædedragt, Husets

Tjenestefolk var sørgekledte, (Tøjet leverede Husbonden), og efter endt Jordfæstelse — der for de finerer Vedkommende mest foregik paa den gamle Kirkegaard inde i Byen, da Assistens Kirkegaard endnu betragtedes som de fattiges, — drog man tilbage til Sørgehuset, hvor hele Følget trakteredes med et solidt Middagsmaaltid, saa snart Kondolenceceremonien var til Ende. Den bestod i, at man i det Værelse, hvor Liget havde staaet, gik hen foran den nærmeste Slægt og tavs trykkede den i Haanden. Var dette forbi, tog man ikke mere Hensyn til den sørgelige Afslutning, men straks efter Middag skiltes man.

Skete Ligbegængelsen om Morgenen, beværtedes der ikke med Vin, men med Chocolate og Confekturer. Midtvejs i Firserne begyndte man at knytte en Kirke-Højtidelighed til, naar det var fornemme Begravelser, idet man sprang den hjemlige Tale over, saa vandrede man straks til Kirken, og her ringede Klokkerne, og der spilledes »Trauermusik« inden Talen.

Ganske besynderligt, men interessant er det Dokument, som en Mand, der ikke vilde begraves med Datidens Ceremonier, efterlod sig:

»Da det ikke kan ventes, at jeg endnu længe kan virke til Gavn for medmennesker, og jeg længe har tænkt paa at biedrage noget efter Døden ved gavnlig sparsomhed, udbeder jeg mig følgende af mine omgivende Venner:

Mit liig efter at have lagt 48 tiimer urørt, og naar der er vished om døden, indsvøbes i samme linnen eller Trøye eller andet, det befindes i, uden nogen Pynt eller noget nyt, der kan komme de efterlevende til gode.

En Kiste lades forferdige af tvende trængende gode Mennesker, snedker svende eller drenge og betales for arbejdsløn 4 dobbelt dagsløn; bredderne, hvoraf denne kiste gøres, maa udsøges at være af allersletteste sorter, knastede, rissede og saaledes uduelige til alt andet arbejde. Den snedkermester, som saaledes udsøger virkelig ubrugbare bredder (til andet arbejde) betales alligevel Træet, hvad samme har kostet ham. Paa denne Maade formeenes, at en liig Kiste — saa aldeles uden Ziirater — uden Liiming eller andet unyttigt, ikke engang fiint høvlet og dog sort overstrøgen, maa koste mindre end 12 eller 10 dalere. — Hvad Transporten

og begravelsen angaar, beder jeg nøye efterkommet Fordringerne*), men ikke at betale mere, end hvad stipuleret er. Kun iagttages at spare alle de gode Folk deres tiid; ingen maa følge mig eller liiget udenfor Porten; det søges Kanzelliet, at det maa være tilladt at kiøre tidlig om Morgenen ud af Byen. Kisten lægges i en simpel Arbeidsvogn og kiøres ud, samme øyeblik Porten aabnes, være det vinter eller sommertiiden; ikkun min Søn Conrad og trede Personer, han vil udnevne, følger med. NB. 3 alen dyb under Jorden maa være det mindste maal, kisten legges — hvad man vil sette derover, kan være lige got — kun ingen usandhed. — En svær liigsten, som Gammel dags var brugelig, var best, men intet andet paa end:

herunder hviler asken af en god borger. Han var fød i Basel 1743, død i Kjøbenhavn . . . , agtet af sine Medborgere og det var hans kiereste rigdom og ære. Conrad Hauser var hans navn. (**)

Den beskedne Mand, som saaledes vilde unddrage sig Datidens smagløse Ceremonier, var altsaa ingen ringere end Konferensraad Hauser. Han levede længe efter, at han havde oprettet dette Dokument. Men selv saa sent som ved hans Død, der først indtraf 1824, kunde det trods denne Henstilling ikke undgaas, at Regningen til Begravelsen løb op til 245 Rdlr. 2 Mk. 9 Skilling; men der var da ogsaa baade Ligvogn, Ligbærere, Hyrekusk, Bedemand, dobbelt Ligkiste til 75 Rd., udgraveret Plade til 20 Rd., Invitationsvogn med Tjener, Dusører, Handskepenge, Beværtning og meget andet. Ellers havde Begravelsen ikke været »anstændig.«

Med Hensyn til Begravelsesstedet, saa herskede der »den Førængelighed, at man ligesom kappedes om, hvem der kunde faa sin Vens Ben saa nær til det helligste Sted i Kirken som muligt«; man lod med andre Ord gerne sine paarørende begrave enten i Kirken under Gulvet eller paa de indre Kirkegaarde. Mod dette ivrer Tode, da der derved i Kirken ikke ofres Røgelse til Guds Ære, men Stank og Pestilens uden Røgelse. Kun for meget høje Personers Vedkommende meener han, at Kirkebegravelse bør taales, som om de stank mindre end almindelige Borgere! Navnlig er

*) Al Overdaadighed ved Begravelsen var forbudt, navnlig maatte Kisten ikke pyntes med Sølv o. l. Men det skete dog.

**) Kilde: Grove: Konferensraad Conrad Hauser. Personalhist. Tidsskrift. 3. Række IV. Bd.

de helt tilmurede Begravesler farlige, fordi de holder paa Dunsterne, saa at de, naar Graven aabnes for en ny, udbreder den forfærdeligste Gift-Asmosfære. Tode priser derfor de nye Kirkegaarde, der jo ligger udenfor Byen, og modarbejder den taabelige Opfattelse, at de kun er for Fattigfolk. En Kirkegaard er bedst, naar den ligger højt og luftigt og frit for alle Vinde. Derfor bør Kirkegaarde ikke indelukkes ved Mure, men kun ved Stakitter. Og der bør være fri Adgang, ingen finere eller mindre fin Del, og man skal ikke derved frygte for Gravfredens Vanhelligelse, skulde den helt undgaas, maatte man f. Eks. ogsaa hindre Kattene i at foretage adskillige særdeles urene Ting paa Gravene! Kirkegaarden bør være et behageligt Spadserested i en By. Som bekendt var det da endnu Skik, at Familier af lavere Stand tog Aftensmaden med paa Kirkegaarden, og Graveren leverede Vand paa Maskine! — Allerhelst ser Tode, at alle Kirkegaardene i den indre By nedlægges, og at deres Terræn anvendes til Torve, ikke til Bebyggelse. Det vilde være bekvemt for vore Tjenestepiger, der ikke maatte løbe saa langt som nu (!!); men det vilde tillige være godt for Luft og Lys.

I Aviserne fik mange et Eftermæle, undertiden ogsaa ved Sørgefester i den Klub, hvor den afdøde kom. Undertiden er det paa Vers, hyppigere i Prosa; men de Egenskaber, der roses i de højeste Toner, er betegnende for Tiden; det er Uegennytte og Arbejdsomhed i Statens Tjeneste. Selvfølgelig fremhæves ogsaa Troskab og kærlig Opofrelse i Ægteskabet; men det, der er karakteristisk, er Tidens Trang til at anerkende borgerlig Virken: den, der har baaret Sten til det samfundsnyttige, er den bedste Borger. Der kommer ikke Poesi i et saadant Liv. Vore brave Forfædre holdt sig til Jorden; men skønt meget af det, der den Gang var anset som Idealer, netop er saa lavtliggende, saa er der noget værdifuldt og solidt i hele Levemaaden og Livsanskuelser.

Man falder ikke paa at kaste alle Hensyn til Side og strejfe om paa egen Haand, fri for alle Baand, nydende Naturen og intet andet: En ung Mand er fuldtud mættet i sin Trang til Stemninger, naar han har hørt paa Nattergalene i Kongens Have. En Skildring af Livsnydelse som Ewalds i »Højen« betragtedes ogsaa som noget helt umoralsk og usolidt, ja man bemærkede endda ganske prosaisk, at det er underligt, at der ikke kommer en Bid Brød med til al denne Drikken Vin. Sværmeri laa ikke for Tiden, men

den har i hele sin Virken været af største Betydning for Udviklingen her i vort Land.

Det er i denne Periode, Borgeren virkelig rejser sit Hoved, det er i denne Tid, vi første Gang hører Menigmands Mening om offentlige Sager udtalt offentligt og frit. Der er ingen Tvivl om, at de københavnske Borgere i det attende Aarhundredes Slutning lagde de Frø, der spirede i 40'ernes Frihedsbevægelse. Og det var ikke alene Frisindet, der vaagnede. Det lykkedes ikke saadanne Tanker at bane sig Vej, om ikke Jordbunden paa anden Maade var modtageliggjort. Og netop ved den Foretagsomheds-aand, den Flid og Virksomhedstrang, der kendetegner Perioden, kom ogsaa den Selvbevidsthed, der rankede den københavnske Borgers Ryg, der fik ham til at rejse Hovedet, til at bortkaste alle de strammende Baand; hvad der var tungt og indeklemt, begyndte man at ryste af sig; man smed Parykken, og man løsnede lidt paa Moralen. *Men:* det lille København var en Fæstning, og det følte sig altfor meget som saadan, skønt der i Mands Minde ikke havde været Brug for Kanonerne til andet end Fest og Kongehyldest; derfor var de i mange Henseender toneangivende de tyske Officerer, der gjorde sig grundig forhadte af det gode danske Borgerskab. Man begyndte at knurre, men endnu var det ikke naaet saa vidt, at man vovede at rejse sig paa Bagbenene, da Militarismens inkarnerede Repræsentant Frederik d. 6te i 1787 gjorde Byen den Tort at ødelægge Kongens Have ved at gøre hele Lystkvarteret om Slottet til Excercerplads, Laurierhuset til Kaserne og det dejlige Nattergalebuskads til Excercerhus. Muligvis indsaa man, at disse kostbare Grunde laa »unyttigt« hen.

Selv om Frisindet begynder at dæmre, gaar der dog gennem Tiden et Drag af Spidsborgerlighed og Nathue-Moral, som nok gør Tiden hyggelig, men paa mange Maader ogsaa smaalig.

Meget af det, der klemte København inde, er siden faldet, de gamle Volde er sløjfede, og Byen er vokset langt, langt ud over dens snevre Panser. Men dog elsker vi i København mest den gamle By med de hyggelige, snevre Gader og den gamle Bygningsstil, dog værner vi med Pietet om Minderne fra Christian den Syvendes By, fordi vi føler, at det var Blod af vort Blod, og at den Grundvold, hvorpaa vi staar nu i det frie Kongens København, for en Del blev lagt i hin virksomme og stræbsomme Tid af hine gamle Københavnerne, der maaske godt kunde trængt til

noget af vore Tiders Letbenethed, om vi saa til Gengæld kunde have faaet noget af deres Sindighed.

Om, hvad der lever af Minder fra Slutningen af det attende Aarhundrede, skulde disse Blade værne. Maatte vor gode By altid have saa gode Borgere som da, saa kan den altid være dem bekendt.

Og saa kan vi med Rette slutte, som vi begyndte:

SAA BY SOM BORGER!

INDHOLDSFORTEGNELSE.

I. INDLEDNING.

ALM. BEMÆRKNINGER. Københavns Fysiognomi. — Kongedyrkelsen. — Borgerlig Selvfølelse. — Store Købmænd. — Deres Gaarde. — Friheds-trang. — Selvstændighedsfølelse. — Gadeoptøjer. — Posthusfejden. — Gadeliv. — Vægtene.

II. INDEN DØRE.

- A. DE UNGE SÆTTER BO. Frieri i Periodens Begyndelse og senere. — Saint-Aubains Frieri. — Breve mellem Forlovede. — Taubers Frieri. — Sammenligning. — Holbergs Elskerfigurer. — Udstyret tilvejebringes. — Regning paa Udstyr. — Hjemmets Indretning og Mode. — Brudgommens Galanteri. — Bindebrevet. — Andres Høflighed. — Ønskevers til den uforlovede. — Gaver. — Selve Brylluppet. — Regning paa Udgifter ved Brylluppet. — Brudevers. — Indsamlinger ved Gilderne.
- B. MAND OG HUSTRU. Forholdet indbyrdes. — Brevveksling mellem Ægtefolk fra den første og senere Del af Perioden. — Datidens Satire over Ægteskaber. — Aarsagerne hertil. — Mændenes Klub- og Foreningsliv. — Cicisbeaturen. — »Fruentimmernes Aftenpromenader«. — Angreb paa Kvinderne. — Forsvar. — Ægteskabs Berømmelse. — Ægtefællers Omtale af hinanden efter Døden.
- C. UNDER DE DAGLIGSTE FORMER. Damernes Klædedragt. — Mændenes Klædedragt. — Børnenes Klædedragt. — Hvorledes Dagene gaar i det daglige. — Tidsfordriv i Hjemmet. — Dagbøger. — Hofapotheker Beckers Frues Dagbog. — Godsejer Brun til Krogerups Dagbog. — Hans Bøchman Melchiors Miscellanea. — Oluf Bruuns Stamgods til hans trende Sønner. — Brevveksling. — Haand- og Husflid i Stam-bøger. — Afskrift af religiøse Bøger. — Gækkebreve. — Morskabs-læsning. — Nytaarsgave for det yndige Køn. — Visitter. — Gilder. — Bedemand. — Barsel. — Konfirmationsgilder. — Satirer over Konfir-mationsgilder. — Konfirmanderne paa Gader og Stræder. — Almindelige Selskaber. — Spillepartier. — Kortpenge. — Satirer over Selskabeligheden. — Aftenfraadseri contra Middagsgilde. — Tonen i Selskaberne. — Forskellige toneangivende Kredse i Selskabslivet. — Over-daadighedsforordningen. — Grev Schimmelmans Spisesedler. — Land-liggeri.

- D. BØRN OG TYENDE. Børneopdragelse. — Pryglene. — Rahbek og Adzer. Skolerne. — Edvard Storm og Toðe. — Hvad Børn skal lære. — Arnstrops Regnekunst. — Hans Børnetugt. — Tyendets Forhold til Herskabet. — Paaklædning. — Tjenestetid. — Pigeværelse. — Behandling. — Ammer. — Gamle Tjenestefolk. — Selskaber af human Formaal.
- E. HYGIEINE OG LEVEMADE. Sundhedsbegreber. — Todes Betydning. — Personlig Renlighed. — Bade. — Tandpulver. — Smaa Dyr. — Koppeindpodning. — Vegetarianisme. — Aareladning. — Brækmidler. — Østers. — Vin som Medikament. — Den Salernitanske Skole. — Aftensmaden. — Bevægelse. — Middagsøvn. — »Hold ej paa en besværlig Gæst«. — Et fornøjet Sind. — Vin, Vand, Øl. — Kaffe. — The. — Chokolade. — Punch. — Brændevin. — Grøntsager. — Fisk. — Slagtemad. — Kartofler og Kartoffelprædikener.

III. LIVET UDADTIL.

Almindelige Bemærkninger om Borgernes Opgangsperiode. — Husenes Indretning. — Gaderne. — Byens Nybygninger. — Promenader og Spadsereure. — Livet i Gaderne til Vogns og til Fods. — Politiet. — The og Kaffehuse. — Fremmede Gæster. — Skildpaddegilder. — Forlystelser i Byens Nærhed. — Kildeture. — Dyrehavsbakken. — Portenes Lukning. — Charlottenlund. — Dronninggaard. — Beværtningssteder nærmere ved Byen. — De kongelige Herskaber. — Christiansborg. — Kongen spiser til Middag. — Køer i Kane. — Kongeligt Balparé. — Theatret. — Kongens Opførsel der. — Skuespillernes borgerlige Agtelse. — Repertoiret. — Skandaler i Theatret. — Dramatiske Foreninger. — Musikliv. — Klubberne. — Sommerklubber. — Angreb paa Klubværter. — Lavere Forlystelser. — Daarlige Forhold for Friluftssport o. l. driver Folk til Klubliv inden Døre. — De mange Klubber. — Etatsraadinde de Conincks Fødselsdag. — Pøbelen. — Gadeoptøjer. — Den Gabelske Gaard paa Østergade. — Hdebrande. — Bekvommeligheder. — Post- og Befordringsvæsen. — Rejser. — Deligencer og Smakker. — Sprogø. — Agent Holck og hans Liv. — Adressecomptoiret og dets Indretninger. — Holcks 22 Ideer. — Syvtallets Betydning for ham. — Handel under aaben Himmel. — Jøderne og deres Stilling. — Laugesnes offentlige Optreden.

IV. DØD OG BEGRAVELSE.

Opfattelsen af Døden. — Begravelsens Klokkeslet. — Fine og store Begravelser (Suhm, Bernstorff, Ewald, Gerner). — Liget klædes paa. — Ligstuen smykkes. — Bedemanden. — Beskuelsen. — Kisten. — Dens Udsmykning og Inskription. — Ligbegængelsen. — Maaltidet. — Husers Bestemmelser om ikke at begraves efter sædvanlig Mode. — Begravelsesstederne i Kirken, paa de gamle og nye Kirkegaard. — Todes hygieiniske Ængstelse. — Eftermæle. — Sørgefest i Klubben. Almindelig Karakteristik. — Naturnydelse. — Slutning.

FRISER.

I. INDLEDNING

Christiansborg Slot. Efter et gammelt Kobberstik.

II. INDEN DØRE

A. DE UNGE SÆTTER BO.

Dagligstuen paa Bakkehuset. Efter en Tegning af Prof. Hetsch, tilhørende Overretssagfører Hetsch.

B. MAND OG HSTRU.

Silhuet efter en Original, tilhørende Frøknerne Jensine og Sofie Jensen.

C. UNDER DE DAGLIGSTE FORMER.

Silhuet efter en Original, tilhørende Brandfuldmægtig H. Thisted.

D. BØRN OG TYENDE.

Silhuet efter en Original, tilhørende kgl. Skuespillerinde Fru Bloch.

E. HYGIEINE OG LEVEMAAD.

Portræt af TODE. Efter Maleri af Prof. Eckersberg, tilhørende Efterslægtsselskabets Skole.

III. LIVET UDADTIL

Kavalergangen i Rosenborg Have. Efter et gammelt Stik.

IV. DØD OG BEGRAVELSE.

Indgangen til Assistentens Kirkegaard. Efter et gammelt Stik.

*RAMMERNE TIL FRISERNE
TEGNET AF F. KRAUL
TRYKT HOS
NIELSEN & LYDICHE
(AXEL SIMMELKJÆR)
KØBENHAVN*